INTERNATIONAL LIBERTY INSTITUTE

Збірка матеріалів

III Міжнародної науково-практичної конференції «Читання Мізеса 2026. Антикризові стратегії XXI століття: праксеологія, ринок і межі держави»

м. Львів, 26 вересня 2026 р.

1256 1233
1996
LIHA-PRES
Львів – Торунь
Liha-Pres
2026

УДК 330.88:338.2(062.552)
Ч-69

Над збіркою працювали:

Тетяна Стройко — доктор економічних наук, професор, науковий редактор та експерт ILI;

Михайло Камчатний — директор ILI;

Яна Шевченко — дизайнер обкладинки

Видається в авторській редакції.

Ч-69 **Читання** Мізеса 2026. Антикризові стратегії XXI століття: праксеологія, ринок і межі держави : збірка матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конференції (26 вересня 2026 року, м. Львів). – Львів – Торунь : Liha-Pres, 2026. – 176 с.

ISBN 978-966-397-664-8
DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-664-8

У збірці представлено матеріали учасників III Міжнародної науково-практичної конференції «Читання Мізеса 2026. Антикризові стратегії XXI століття: праксеологія, ринок і межі держави», яка була організована Міжнародним Інститутом Свободи 26 вересня 2026 року в місті Львів.

Матеріали присвячено ревізії засад управління державою, національною економікою та альтернативним шляхам подолання кризи моделі welfare state (держави загального інтервенціонізму), характерної для сучасної України та більшості країн Європи та світу. В умовах зростаючих безпекових ризиків та світових торгових воєн автори матеріалів збірки досліджують праксеологічні підходи та рішення.

УДК 330.88:338.2(062.552)

ISBN 978-966-397-664-8

© Міжнародний Інститут Свободи, 2026

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА 5

1. РОМАНЧУК Я. АНТИКРИЗОВА СТРАТЕГІЯ КРАЇНИ:
РІШЕННЯ ВІД АВСТРІЙСЬКОЇ ШКОЛИ ЕКОНОМІКИ 7

2. ДУШЕЙКО Д. ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ МАНІФЕСТ В ОСВІТІ:
ЯК ПОВЕРНУТИ ЛЮДИНУ ТА ЛОГІКУ ВИБОРУ В ЕКОНОМІЧНУ НАУКУ 13

3. БУНИК М. ЧОМУ ВАРТО ПРОЧИТАТИ «БЮРОКРАТІЮ» МІЗЕСА? 20

4. АБАШНІК В. ЛЮДВІГ ФОН МІЗЕС ТА ГАНС КЕЛЬЗЕН:
ДВА ПОГЛЯДИ НА ДЕМОКРАТІЮ 26

5. БЕРДНІК Д. ВУЗЛИ КОНВЕРГЕНЦІЇ В ЕКОНОМІЧНИХ МЕРЕЖАХ:
МЕХАНІЗМИ, ОПИСАНІ АВСТРІЙСЬКОЮ ЕКОНОМІЧНОЮ ШКОЛОЮ 32

6. VELYCHKO V. PRAXEOLOGY OF ANTI-CRISIS STRATEGY:
A COMPARATIVE ANALYSIS WITH CHINA'S 2008 STIMULUS
AND COVID-19 RESPONSES 38

7. ГОРЯЧА О. ІНСТИТУЦІЙНИЙ ІМУНІТЕТ ЕКОНОМІКИ ЯК МЕХАНІЗМ
ПРОТИДІЇ КРИЗОВИМ ТРАНСФОРМАЦІЯМ: ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД 45

8. ГУРОВА Д. ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ
ТОТАЛІТАРНИХ ТА АВТОРИТАРНИХ РЕЖИМІВ КРІЗЬ ПРИЗМУ
АВСТРІЙСЬКОЇ ШКОЛИ ЕКОНОМІКИ 50

9. ЗАЄЦЬ О. ІНСТИТУЦІЙНІ МЕЖІ ПОВОЄННОГО ФІНАНСОВОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ
АВСТРІЙСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ШКОЛИ 56

10. КАЛЮГА А., КОВТУН В. OPEN SOURCE ЯК МОДЕЛЬ
ДЕЦЕНТРАЛІЗОВАНОЇ КООПЕРАЦІЇ: ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ
ВІДКРИТОЇ РОЗРОБКИ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ 62

11. KYZYMENKO I. THE CULTURE OF FREEDOM AS A PRAXEOLOGICAL
COUNTERWEIGHT TO CANCEL CULTURE: THE AUSTRIAN SCHOOL'S LEGACY 68

12. КОВАЛЬЧУК О. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВОЄННОЇ ЕКОНОМІКИ
В УКРАЇНІ: МІЖ БЕЗПЕКОВОЮ НЕОБХІДНІСТЮ
ТА НАДМІРНИМ ІНТЕРВЕНЦІОНІЗМОМ 74

13. KOVERZA V. MONETARY INTERVENTIONISM AND FINANCIAL INSTABILITY:
A PRAXEOLOGICAL PERSPECTIVE ON THE LIMITS OF GOVERNMENT REGULATION . . 80

14. КРИВОНОЖКО Г., СОБІН О. ПРАКСЕОЛОГІЯ ЛЮДВІГА ФОН МІЗЕСА І МЕЖІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СУДОВО-ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ 86

15. ЛИПОВ В. ЕКОНОМІЧНІ ТА ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО ІНТЕРВЕНЦІОНІЗМУ: ПРИКЛАД ВІДНОВЛЮВАНОЇ ГЕНЕРАЦІЇ 91

16. ЛЯШЕНКО Б. ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ПІДТРИМКИ АВТОРИТАРИЗМУ ТА ТОТАЛІТАРИЗМУ В КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ АЕШ 98

17. ЛЯШЕНКО О. ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ЯК МІРА ЕКОНОМІЧНОЇ СВОБОДИ: ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ ПОГЛЯД НА СТІЙКІСТЬ УКРАЇНИ У ЧАСІ ВІЙНИ 104

18. МАЛІМОН В. СОЦІАЛЬНА ДЕРЖАВА В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ: РИЗИКИ ПАТЕРНАЛІСТСЬКОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ТА ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ РЕФОРМ 110

19. МАЛЬЦЕВА О. АПРІОРИЗМ ПРОТИ АГРЕГУВАННЯ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ РОЗКОЛ ПРАКСЕОЛОГІЇ МІЗЕСА ТА КЕЙНСІАНСТВА 116

20. МІЩЕНКО В. ЦИФРОВІ ГРОШІ В КОНТЕКСТІ РЕГРЕСІЙНОГО ТЕОРЕМУ ЛЮДВІГА ФОН МІЗЕСА 123

21. НЕСТЕРЕНКО О. НОВЕ ПРОСВІТНИЦТВО: НЕЗДОЛАННА СИЛА ЛІБЕРАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ІДЕЙ 130

22. РОССІХІН В., ПОПОВИЧ І. ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ УНІВЕРСИТЕТУ: АВТОНОМІЯ, ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗРАХУНОК І ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У КУЛЬТУРІ АКАДЕМІЧНОЇ СВОБОДИ 137

23. РОССІХІНА Г., ПОПОВИЧ Є. ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ У ПОВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНИ: СТИМУЛИ ПОВЕРНЕННЯ, ОСВІТНЯ БЕЗПЕРЕРВНІСТЬ І ДЕМОГРАФІЧНА СТІЙКІСТЬ У ПРАКСЕОЛОГІЧНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ 144

24. СОБІН О. ПРАКСЕОЛОГІЯ ЛЮДВІГА ФОН МІЗЕСА І ВЗАЄМОДІЯ ЛЮДИНИ З ГЕНЕРАТИВНИМ ШТУЧНИМ ІНТЕЛЕКТОМ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ 150

25. TYTENKO O. FREEDOM AGAINST INTELLECTUAL UNIFICATION: THE AUSTRIAN SCHOOL IN THE CONTEXT OF THE NEW MARXIST TURN 158

26. ШУЛЬГА О. ВІД ІНСТИТУЦІЙНИХ СЛАБКОСТЕЙ ДО РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ МІСТ: ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД 165

МІЖНАРОДНИЙ ІНСТИТУТ СВОБОДИ / INTERNATIONAL LIBERTY INSTITUTE 171

ПАРТНЕРИ III МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «ЧИТАННЯ МІЗЕСА 2026. АНТИКРИЗОВІ СТРАТЕГІЇ XXI СТОЛІТТЯ: ПРАКСЕОЛОГІЯ, РИНОК І МЕЖІ ДЕРЖАВИ» 174

ПЕРЕДМОВА

Нам випало жити в епоху криз — україно-російська війна в центрі Європи, торгові конфлікти, що розхитують усталений міжнародний порядок, фінансове навантаження державних програм добробуту, втрата довіри до демократичних інститутів тощо. І кожна держава стикається зі спокусою відповісти на ці виклики новими втручаннями-регулюваннями. І саме для боротьби з цією спокусою варто знову і знову повертатися до спадщини видатного економіста Людвіга фон Мізеса. Він довів, що кожне рішення, яке спотворює ринкові сигнали, породжує нові проблеми, а ті, своєю чергою, викликають нові втручання. Питання не в тому, чи потрібні державі управлінські, чи регуляторні функції, а в тому, де проходять межі її повноважень і яку ціну суспільство платить, коли ці межі ігноруються.

Розмова на конференції «Читання Мізеса 2026» точилася навколо п'яти напрямків: криза демократії та інституційний імунітет; welfare state у транзиті від інтервенціонізму до ринку; міжнародний порядок, торгові війни та капіталізм під тиском; Україна на передовій і стратегії воєнної та повоєнної економіки; нове Просвітництво як боротьба ідей, освіта й культура свободи. Разом вони утворюють цілісну рамку: від фундаментального питання про те, як влаштована людська дія, до цілком практичного — яким має бути економічний устрій країни, що воює і відбудовується одночасно.

Назва цьогорічної конференції — «Антикризові стратегії XXI століття: праксеологія, ринок і межі держави» — це не випадковий вибір. Бо праксеологія — це метод, що походить від людини, яка діє, і при цьому має цілі, обмежені ресурси, неповне знання й власні оцінки.

Тому економіка в цій оптиці не механізм, яким можна управляти директивами та регуляціями, а мережа добровільних взаємодій мільйонів людей.

Саме такий погляд дозволяє нам ставити непрості, а інколи й незручні питання: хто ухвалює рішення, хто несе витрати за хибні регуляції, що відбувається з інформацією, коли її замінюють наказом? Для України, яка тепер проходить через випробування війною і водночас закладає основи майбутнього устрою, ці питання мають цілком практичний вимір.

Збірка, яку ви тримаєте в руках, фіксує те, що в живому форматі зазвичай зникає разом із завершенням конференції — аргументи, формулювання, дискусійні тези. Ми свідомо не прагнули єдності поглядів, бо хочемо відображати різні голоси в межах спільної традиції вільного ринку й обмеженої держави.

Для студента вона може стати відправною точкою власного дослідження, для науковця й аналітика — джерелом ідей і аргументів, для кожного читача — запрошенням до полеміки, без якої жодна ідея не вважається живою.

Вдячні всім, хто зробив цю подію можливою — спікерам і учасникам, які приїхали до Львова особисто або долучилися дистанційно, партнерам конференції, команді організаторів і меценатам ILI. Окрема подяка авторам, чиї тексти склали цю збірку.

Ми віримо, що ідеї свободи живуть саме в публічних дискусіях, у щоденних рішеннях підприємців, політиків, вчених і кожного конкретного громадянина. Нехай ця збірка стане ще одним кроком до того, щоб думка Людвіга фон Мізеса, народженого у Львові, з кожним роком все впевненіше звучала в Україні й у світі.

Команда Міжнародного Інституту Свободи (ILI)

АНТИКРИЗОВА СТРАТЕГІЯ КРАЇНИ: РІШЕННЯ ВІД АВСТРІЙСЬКОЇ ШКОЛИ ЕКОНОМІКИ

ЯРОСЛАВ РОМАНЧУК, президент, Міжнародний Інститут Свободи (м. Київ, Україна)

DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-664-8-1

Вступ. У другій половині 2020-х років світова економіка, зокрема, Європа та Україна, перебувають у стані, який найбільш точно можна визначити як «криза». Австрійська економічна школа з її праксеологією, унікальною методологією аналізу людської діяльності, теорією бізнес-циклів, теорією соціалізму та інтервенціонізму залишається поза фокусом уваги основних університетських і наукових центрів світу за інерцією культури скасування, яка діяла на неї протягом понад 80 років.

Складається парадоксальна ситуація. Економічний mainstream шукає виходи з кризи в теоретичних рамках і моделі держави загального інтервенціонізму, які й привели світову економіку та національні економіки понад 150 країн світу до стану цієї багаторівневої кризи. Це спроба ідентифікації засобів під політично задану, ідеологічно детерміновану відповідь, яку задають уряди та їхні консультанти.

Результати дослідження та їх обговорення. Ми маємо підстави заявити, що синергія такої кількості кризових явищ і станів сьогодні значною мірою є наслідком застосування рекомендацій mainstream економічної науки протягом десятиліть. Вона втратила об'єктивність, методологічну та термінологічну строгість, була забруднена політичним та ідеологічним позитивізмом. Тому сьогодні

потрібна якісна наукова дискусія не лише щодо макроекономічної політики, інститутів, взаємовідносин держави, бізнесу та суспільства, а й ревізія основ самої науки про людську діяльність загалом і економічної науки зокрема.

Важко знайти тривалий період в історії світу, у якому не було б війн і криз найрізноманітнішого масштабу, глибини та деструктивності.

За даними МВФ у період 1970–2006 рр. у 79 розвинених країнах світу та країнах, що розвиваються, мали місце 127 валютних криз, 62 банківські кризи та 74 випадки дефолтів [1]. Причому МВФ визнає, що експансія державного сектора у XX столітті відбувалася тому, що Держава брала на себе дедалі нові й нові функції та розширювала перелік завдань [2].

Сьогодні ми стоїмо перед серйозним науковим, інтелектуальним, теоретичним і практичним викликом. Або вчені у сфері економічної науки, політекономії продовжуватимуть шукати рішення для дедалі більшої кількості конфліктів у рамках теорії та практики держави загального інтервенціонізму, як це було протягом останніх 40–50 років, або ж ми створимо сучасну теорію та практику транзиту — транзитологію — з урахуванням наукової спадщини Австрійської економічної школи з її унікальною методологією, підходами до аналізу людської діяльності з точки зору праксеології, а також з урахуванням теорії та практики провалів держави. Закріпити поле економічної науки в жорстких рамках відірваного від реального життя підручника “Economics”, його авторів та стейкхолдерів було б великою помилкою як для розвинених країн, так і для країн, що розвиваються.

Всупереч очевидним провалам в економічній політиці, явні недоліки в економічній теорії розвитку загалом і в моделі welfare state зокрема, провідні академічні та науково-дослідні центри продовжують шукати

рішення через державу загального інтервенціонізму. У березневому номері 2024 р. журналу "Finance and Development" від МВФ ціла низка відомих вчених, зокрема лауреатів Нобелівської премії, запропонували свої розв'язання економічних проблем [3]. У вересні 2026 р. в тому ж журналі група економістів Гарварду запропонувала, по суті, революцію в економіці розвитку, радикально змістивши фокус уваги, але залишивши незмінними місце та роль держави в економіці.

Адже, саме тотальне одержавлення економіки стало причиною концентрації та синхронізації криз у всьому світі, зокрема в країнах, що розвиваються. Development Economics [4], як теоретична база, була й залишається платформою для одержавлення економіки, бізнесу та суспільства. Перед нами понад 70 років переконливого підтвердження на практиці тези «дорога до пекла була вимощена благими намірами».

Перед нами — поверхнева, непереконлива спроба пояснити, чому старі традиційні рецепти теоретиків моделі держави загального інтервенціонізму не працюють. Щобільше, саме вони стали причинами такого накопичення кризових явищ, які породили багаторівневі міжсекторальні інституційні кризи.

Гарвардські вчені поводяться так, ніби світ, що розвивається, нікуди не дінеться і обов'язково прийде до них за порадою. Зарозумілість, нездатність до критичного переосмислення своєї теоретичної спадщини та емпіричного матеріалу, тривале відторгнення теоретиків Австрійської економічної школи (АЕШ) як наукової основи капіталізму та вільного ринку — усе це переконує уряди бідних країн, як стейкхолдерів розвитку, шукати інші джерела знань, компетенцій та справжньої науки.

Західний економічний мейнстрим в особі престижних університетів та міжнародних економічних

організацій сильно нервує. Вкотре він виявився не готовим до наукового пояснення сучасного стану світу, до розробки саме наукової антикризової стратегії. На наших очах обвалилися наріжні камені всіх його моделей розвитку, але визнати свою поразку в теорії та практиці теоретики й захисники старих моделей не хочуть. На додаток, вони намагаються нав'язати світові нову роль держави: «Успіх залежить від культури навчання та експериментування. Уряди не можуть обирати «переможців». Вони заздалегідь не знають, що спрацює. Цю невизначеність необхідно враховувати під час розробки державних програм. Співробітницькі, ітеративні підходи, відкриті для перегляду та спрямовані на усунення обмежень шляхом державної підтримки, мають замінити програми, що реалізуються за принципом «зверху вниз» із використанням бюджетних субсидій та фіксованих параметрів».

Висновки. Перед нами — демонстрація хронічного бажання керувати чужими ресурсами та грошима. Адже сучасні політики не в змозі визнати, що саме їх бажання все регулювати шкодить економіці та стає синхронізатором усіляких криз. Адже за несподіваним одкровенням, визнанням очевидного — що уряд не може обирати переможця на ринку, бо не знає, що спрацює, — логічно випливає необхідність визнання аксіоми людської діяльності, сформульованої вченими Австрійської економічної школи (АЕШ) понад 100 років тому. Ті самі, яких теоретики та ідеологи моделей розвитку в рамках держави загального інтервенціонізму ізолювали, на яких наклепували, яких обзивали «не вченими, а сліпими фанатами капіталізму», проти яких використовували потужні інструменти культури скасування (cancel culture). Невже наукова істина стає такою лише після того, як вона прозвучить з вуст гарвардських «сов» або їхніх партнерів із Топ 100 провідних університетів світу?

Визнати недосконалість, дефектність своїх моделей ідеологи моделі держави загального інтервенціонізму не можуть. Не вистачає сміливості та наукової принциповості. Вони інтенсивно працюють над тим, щоб зберегти за державою право керувати економічними процесами, впливати на формування структури капіталу та визначати, чого гідні лише великі й багаті, а що дістанеться бідним — у їхній моделі хронічно бідним. Якщо така позиція стане основною у МВФ, Світовому банку, агентствах розвитку на найближчі 15–20 років, то немає жодної причини зберігати ці міжнародні інститути та організації. Їх потрібно ліквідувати разом із ліквідацією тих кафедр, університетів, які десятиліттями нав'язували світові псевдонаукові, сильно ідеологізовані моделі Левіафана для країн, що розвиваються. Судячи з якості інтелектуального продукту, який створює Гарвард, інші університети Ліги плюща у США та Європі у сфері економічної теорії, з урахуванням того, що пропонують як антикризові стратегії МВФ, Світовий банк, ОЕСР, ООН, країнам, що розвиваються, час відмовитися від їхніх порад та рекомендацій під час розробки антикризових стратегій і документів, які формують основи довгострокового економічного зростання та розвитку. Відкриваються можливості для найрізноманітніших наукових досліджень з проблематики розвитку та зростання в самих країнах, що розвиваються, зокрема в Україні. Ми пропонуємо робити це на міцному, солідному науковому фундаменті Австрійської економічної школи (АЕШ). Вона витримала випробування часом — як на рівні теорії, так і на рівні економічної політики.

Список використаної літератури:

1. Stories of the Twentieth Century for the Twenty-First. Pierre-Olivier Gourinchas and Maurice Obstfeld. University of California at Berkeley, National Bureau of Economic Research, Centre for Economic Policy Research. July 2011. URL: https://eml.berkeley.edu/~obstfeld/stories.pdf

2. International Monetary Fund, World Economic Outlook, May 2000: Asset Prices and the Business Cycle, Chapter V. "The World Economy in the Twentieth Century: Striking Developments and Policy Lessons," section "The Changing Role of the Public Sector." URL: https://www.elibrary.imf.org/display/book/9781557759368/ch005.xml

3. Economics-How Should It Change? Finance & Development, March 2024. URL: https://www.elibrary.imf.org/view/journals/022/0061/001/022.0061.issue-001-en.xml

4. Rethinking Development. Gordon Hanson, Dani Rodrik, and Rohan Sandhu. Finance and Development. IMF. September 2026 URL: https://www.imf.org/-/media/files/publications/fandd/article/2026/09/hanson.pdf

ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ МАНІФЕСТ В ОСВІТІ: ЯК ПОВЕРНУТИ ЛЮДИНУ ТА ЛОГІКУ ВИБОРУ В ЕКОНОМІЧНУ НАУКУ

ДМИТРО ДУШЕЙКО, кандидат економічних наук, Міжнародний Інститут Свободи (ILI) (м. Миколаїв, Україна)

DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-664-8-2

Вступ. Сучасна економічна освіта переживає системну кризу дегуманізації: панівна дидактика оперує кривими попиту й пропозиції, моделями загальної рівноваги та розрахунками мультиплікатора, тоді як питання про природу людського вибору — хто діє і чому саме так — залишається поза увагою. Ця криза має конкретну методологічну генеалогію. Ще в середині XX століття інструменталістський позитивізм Мілтона Фрідмана визначив теорію як інструмент прогнозування, байдужий до реалістичності вихідних передумов [1]. Паралельно кейнсіанська макроекономічна традиція, розвиваючи теоретичну спадщину Дж. М. Кейнса [2], канонізувала сукупний попит, валовий внутрішній продукт та «економіку в цілому» як самостійних діючих суб'єктів, підмінюючи мільйони актів індивідуального вибору статистичним агрегатом. Дидактична нормалізація державної інтервенції довершує цю картину: категорії природної монополії, зовнішніх ефектів і суспільного блага подаються студентові як нейтральний технічний діагноз, що вимагає державної корекції, хоча навіть мейнстрімна теорія суспільного сектору визнає ці категорії концептуально розмитими [3].

У цьому контексті праксеологія Людвіга фон Мізеса пропонує не альтернативну модель у тому самому ряду,

а альтернативний методологічний фундамент — апріорно-дедуктивну науку про людську діяльність [4], здатну простежити кожну практичну теорію без розриву до єдиної аксіоми дії.

Ця криза має й глибшу історичну причину. Сучасний мейнстрім здебільшого розглядає маржиналістську революцію 1871–1874 рр. (Менгер, Джевонс, Вальрас) як єдиний, гомогенний напрям, тоді як класичне дослідження В. Джаффе показало: попри спільну відправну точку — граничну корисність, — засновники розійшлися методологічно майже одразу [5]. Джевонс і, особливо, Вальрас обрали математично-функціональний виклад, що й стало прямим предком сучасного неокласичного мейнстріму, тоді як причиново-реалістичний метод Менгера — пояснення ціни через ланцюг причин і намірів діючих індивідів, а не через систему функціональних залежностей, — залишився в межах вужчої, дедалі маргіналізованішої австрійської традиції [6; 7; 8]. Ідеться не про заперечення математичного апарату як такого (сам Менгер ним володів), а про його мінімізацію на користь причинового, а не суто функціонального пояснення. Показово, що математизація мейнстріму має відому внутрішню суперечність, визнану самою неокласичною традицією: Кембриджська суперечка про капітал 1960-х років виявила логічну проблему в самому понятті агрегованого капіталу, на якому стоять стандартні виробничі функції, а факультети після визнаної поразки просто перестали викладати цей епізод [9]. Інституційним наслідком цього розколу є те, що причиново-реалістична традиція сьогодні викладається як систематична економічна теорія лише в окремих осередках — зокрема в магістерській програмі Х. Уерти де Сото в Іспанії.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування праксеологічної методології Людвіга фон Мізеса як цілісної, безрозривної альтернативи

фрагментованому мейнстрімному підходу в економічній освіті та розробка на цій основі освітнього ідеалу й практичного інструменту для його реалізації. Завдання дослідження: (1) простежити історичне джерело розходження між причиново-реалістичним методом Менгера та математизованою традицією мейнстріму; (2) реконструювати внутрішньо несуперечливу чотирирівневу архітектуру праксеології — від аксіоми дії до прикладних теорій; (3) сформулювати освітній ідеал «підприємця власного життя» як логічний наслідок цієї архітектури; (4) представити проєкт освітньої екосистеми «Логіка вибору» як конкретну реалізацію викладених теоретичних положень.

Результати дослідження та їх обговорення. Праксеологія — це не економічна теорія з іншими висновками, а універсальна наука вибору, ширша за економіку як таку: сам Мізес наполягав, що економіка (каталактика) є лише частиною, хай і найбільш розробленою, ширшої науки праксеології [4]. Це означає, що логіка вибору й альтернативної вартості застосовна не лише до ринкового обміну, а до будь-якої цілеспрямованої людської дії — соціальної, політичної, правової, — що й робить праксеологію придатним методологічним фундаментом не тільки для економічної, а для всієї соціогуманітарної освіти.

Архітектура праксеології вибудовується послідовно, без методологічних розривів. Перший, фундаментальний, рівень конструкції: аксіома дії (людина діє цілеспрямовано) та три методологічні опори — апріоризм, методологічний індивідуалізм і суб'єктивізм цінності. З аксіоми апріорно виводяться категорії дії другого рівня: корелятивна пара «мета-засоби», час і невизначеність як невід'ємні виміри дії, часова преференція (теперішнє благо цінується вище за майбутнє тотожне благо), суб'єктивна й гранична цінність, альтернативна вартість. На третьому рівні праксеологія розходиться на три гілки: ізольовану дію (Робінзонада — риболовля голими руками

проти виготовлення сітки як ілюстрація обхідних методів виробництва [10]), каталактику (ринкова дія — добровільний обмін і ціни) і гегемонічну дію (позаринковий примус). Четвертий рівень охоплює прикладні теорії: з каталактики виводяться теорія цін і розрахунку, включно з підприємництвом як рушієм ринкової координації [11], та теорія капіталу й ділових циклів (часова преференція → відсоток → структура капіталу → австрійська теорія ділового циклу [12]); з гегемонічної дії — теорія держави та інтервенцій, зокрема ефект Кентіллона, за яким нова грошова маса змінює відносні ціни нерівномірно залежно від черговості отримувача [13], і доведена Мізесом і розвинена Гаєком неможливість раціонального економічного розрахунку за відсутності приватної власності на засоби виробництва [14; 15].

Варто зазначити методологічну позицію щодо внутрішньої напруги самої австрійської традиції: там, де підхід І. Кірцнера, який пояснює координацію ринку через підприємницьку пильність [11], розходиться з підходом Л. Лахмана, який наголошує на радикальній невизначеності очікувань учасників ринку [16], це дослідження свідомо приймає першу позицію — оскільки саме вона надає операційний критерій, застосовний у дидактичних цілях.

Якщо кожна дія є вибором під тиском рідкості часу й ресурсів, то кожна людина за самою праксеологічною природою є підприємцем не метафорично, а структурно: вона розпоряджається власним людським капіталом і часом так само, як каталактичний підприємець розпоряджається капіталом фізичним. Це дає підстави сформулювати освітній ідеал «підприємця власного життя» — людини, яка усвідомлює себе автором власної шкали цінностей, а не пасивним об'єктом агрегованої статистики чи державної опіки. Етичним продовженням цього ідеалу є принцип самоприналежності та принцип ненападу [17]: первинне право особи на власне тіло, час і плоди праці,

порушення якого потребує морального обґрунтування, а не сприймається як норма. Дидактично це вимагає переходу від опису державних інтервенцій як даності до навчання логіки вибору — альтернативної вартості власних рішень, часової преференції у власному плануванні, підприємницької пильності щодо власних можливостей.

Практичною реалізацією викладених теоретичних положень є освітня екосистема «Логіка вибору: Праксеологія та основи економіки», що розробляється відповідно до описаної чотирирівневої архітектури — від аксіоми дії через категорії вибору й розгалуження дії до критики інтервенціонізму та етики власності. Її ядро — запланований до випуску навчальний посібник (180–220 с., шість наскрізних розділів) зі статусом «Навчальний посібник» і грифом Вченої ради ЗВО, що забезпечить його безперешкодне включення до дисциплін вільного вибору у ЗВО та факультативів у ліцеях. Посібник планується доповнити відкритим цифровим середовищем: розділом «Кабінет викладача» з готовими методичними матеріалами, що знімає типовий ризик «видання без використання», та шаром із понад 25 верифікованих статей україномовної Вікіпедії, який вбудує курс у ширшу енциклопедичну інфраструктуру знання. Легітимацію методу довершить сертифікований онлайн-курс із незалежною верифікацією результатів навчання. Методологічний принцип реалізації — «одне ядро, дві мови»: те саме інтелектуальне ядро викладатиметься мовою прямих життєвих наслідків для молоді — ціна витраченого на соціальні мережі часу як ілюстрація альтернативної вартості, ефект Кентіллона як механізм прихованого перерозподілу через інфляцію, підприємництво як відповідальність за власний людський капітал. Дидактично це реалізовуватиметься через педагогіку «інтелектуального рентгену»: рубрика «міф проти реальності» руйнуватиме популярні тези про безкоштовні блага й корисність емісії грошей; блоки самостійних

завдань розбиратимуть парадокси (Робінзонада, парадокс води й діамантів) не як готові відповіді, а як задачі для самостійного дедуктивного висновку; етимологічний глосарій розкриватиме первісний зміст понять через їхні латинські й грецькі корені. Адресація охоплюватиме учнів спеціалізованих шкіл, ліцеїв, актив студентських і лідерських спільнот, а також викладачів.

Висновки. Криза сучасної економічної освіти є не випадковою методичною прогалиною, а системним наслідком історичного розходження між причиново-реалістичним методом Менгера та математизованою традицією його сучасників, посиленого фрідманівським інструменталізмом, кейнсіанською помилкою агрегації та дидактичною нормалізацією державної інтервенції. Праксеологія Людвіга фон Мізеса пропонує безрозривну чотирирівневу альтернативу — від аксіоми дії до прикладних теорій цін, капіталу, циклів та інтервенцій, — яка застосовується не лише до економіки, а й до всіх соціальних наук. З цієї архітектури логічно випливає освітній ідеал «підприємця власного життя», що поєднує логіку вибору з етикою самоприналежності. Освітня екосистема «Логіка вибору», що розробляється, є конкретним практичним інструментом реалізації цього ідеалу та наукової легітимації праксеологічного методу в українському академічному середовищі.

Список використаної літератури:

1. Friedman, Milton. The Methodology of Positive Economics. In: *Essays in Positive Economics*. Chicago: University of Chicago Press, 1953, p. 3–43.

2. Keynes, John Maynard. *The General Theory of Employment, Interest and Money*. London: Macmillan, 1936.

3. Florio, Massimo. Contemporary Public Enterprises: Innovation, Accountability, Governance. *Journal of Economic Policy Reform*. 2014, vol. 17, no. 3, p. 201–208.

4. Mises, Ludwig von. *Human Action: A Treatise on Economics*. New Haven: Yale University Press, 1949.

5. Jaffe, William. Menger, Jevons and Walras De-Homogenized. *Economic Inquiry*. 1976, vol. 14, no. 4, p. 511–524.

6. Huerta de Soto, Jesús. The Ongoing Methodenstreit of the Austrian School. *Journal des Économistes et des Études Humaines*. 1998, vol. 8, no. 1, p. 75–113.

7. Huerta de Soto, Jesús. *The Austrian School: Market Order and Entrepreneurial Creativity*. Cheltenham: Edward Elgar, 2010.

8. Boettke, Peter J. *Living Economics: Yesterday, Today, and Tomorrow*. Oakland: Independent Institute, 2012.

9. Cohen, Avi J.; Harcourt, Geoffrey C. Retrospectives: Whatever Happened to the Cambridge Capital Theory Controversies? *Journal of Economic Perspectives*. 2003, vol. 17, no. 1, p. 199–214.

10. Böhm-Bawerk, Eugen von. *Capital and Interest*. London: Macmillan, 1889.

11. Kirzner, Israel M. *Competition and Entrepreneurship*. Chicago: University of Chicago Press, 1973.

12. Hayek, Friedrich A. *Prices and Production*. London: Routledge, 1931.

13. Cantillon, Richard. *Essay on the Nature of Trade in General*. Transl. by Henry Higgs. London: Macmillan, 1931.

14. Mises, Ludwig von. *Economic Calculation in the Socialist Commonwealth*. Auburn, AL: Ludwig von Mises Institute, 1990.

15. Hayek, Friedrich A. The Use of Knowledge in Society. *The American Economic Review*. 1945, vol. 35, no. 4, p. 519–530.

16. Lachmann, Ludwig M. *Capital, Expectations, and the Market Process*. Kansas City: Sheed Andrews and McMeel, 1977.

17. Rothbard, Murray N. *The Ethics of Liberty*. New York: New York University Press, 1982.

ЧОМУ ВАРТО ПРОЧИТАТИ «БЮРОКРАТІЮ» МІЗЕСА?

МИКОЛА БУНИК, кандидат політичних наук, доцент, завідувач кафедри публічного врядування Інституту адміністрування, державного управління та професійного розвитку, Національний університет «Львівська політехніка» (м. Львів, Україна)

DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-664-8-3

Вступ. 1944 р. — йде Друга світова війна. Людвіг фон Мізес публікує свою першу книжку на американській землі, але ця книжка не про війну. «Основне питання сучасних соціальних та політичних конфліктів, — пише він у передмові, — полягає у тому, повинна чи неповинна людина відмовитися від свободи, приватної ініціативи й індивідуальної відповідальності та здатися під опіку гігантського насильницького апарату соціалістичної держави» [1, с. 13]. Мізес не ігнорує війну, але для нього важливіше, що буде після війни.

Конфлікт між соціалізмом та капіталізмом можна розглядати з різних точок зору. Мізес не пише про ідеологічну полеміку, він звертає увагу на, на перший погляд, суто інструментальний чи функціональний аспект політико-управлінської системи — на адміністративний апарат (бюрократію). Саме аналіз бюрократії, на його думку, дає можливість усвідомити фундаментальні відмінності між двома системами. Тому і книгу він назвав «Бюрократія». Це перша в історії книжка з такою назвою, але не перша публікація, яка стосується проблем бюрократії.

Результати дослідження та їх обговорення. Виникнення терміну «бюрократія» приписують французькому міністру торгівлі XVIII сторіччя Вінсенту де Гурне,

який вживав його для критичного позначення адміністративного апарату як інституції, яка підміняє собою офіційний уряд. Загалом назва має латинське походження від слова "*burrus*" (бурий). Тканиною саме такого кольору покривали столи у Стародавньому Римі, оскільки, він найкраще приховував плями від крові і вина. З тканини назва перенеслася на столи, а потім на приміщення — *bureau*.

Теорію бюрократії пов'язують насамперед з Максом Вебером. Саме він на початку XX сторіччя систематизував наявні знання про функціонування бюрократичної системи і визначив її як найраціональнішу форму організації управління, становлення і розвиток якої відбувається в руслі загальної тенденції сучасності до раціоналізації суспільного життя [2].

Однак, насправді першим прославленим прихильником бюрократії був Вудро Вільсон, який вважається засновником науки про публічне адміністрування. 1887 р. майбутній президент США публікує есе «Наука адміністрування» [3], в якому він захоплюється розвитком управлінських систем в Європі, зокрема у Німеччині та Франції, і закликає американців наздоганяти їх.

Адміністративні системи Європи завдячують своїм розвитком абсолютистським монархіям. Для монархії бюрократія є універсальним інструментом централізації та зміцнення влади, який дає змогу як контролювати політичні процеси, так і надавати дедалі більше послуг простим людям. Для демократії на першому місці стоїть питання розподілу влади та забезпечення балансу інтересів. «Демократії важче організувати систему адміністрування, ніж монархії» [3, с. 207].

Попри визнання того, що бюрократія є породженням абсолютистських монархій, Вільсон відділяє бюрократичне адміністрування від політичної системи, якій воно зобов'язане своїм існуванням і пропонує поставити

його на службу демократичному уряду Америки. Якщо в Німеччині, вважає він, чиновник служить безвідповідальному міністру, то в Америці він буде служити суспільству.

Таким чином Вільсон розрізняє політику і управління (адміністрування) як різні види діяльності. Адміністративний апарат або бюрократія розглядаються як політично нейтральний раціональний інструмент реалізації політики, який однаковою мірою може служити як монархічним, так і демократичним урядам. Ця концепція залишається практично загальноприйнятою в науці публічного адміністрування до сьогоднішнього дня.

«Бюрократію» Мізеса можна розглядати як відповідь Вільсону і як застереження наступним поколінням. Емігрувавши напередодні Другої світової війни подалі від тоталітарних режимів Європи, Мізес звертається до американських громадян з закликом зупинитися і не наслідувати приклад європейців. Захоплення бюрократичним управлінням у XX сторіччі призводить до тоталітаризму.

Мізес не засуджує бюрократичне управління як таке. Він визнає його позитивні сторони і необхідність у сучасному світі. Ні армія, ні поліція не можуть управлятися орієнтуючись на прибуток. Місес виступає проти сприйняття бюрократії як нейтрального інструменту політики та проти розширення сфери використання бюрократії, бо це тягне за собою негативні політичні та соціальні наслідки.

Бюрократія не є просто інструментом політики. З управлінців вона робить покірних, безініціативних слуг, які служать безвідповідальному міністру не тільки в Німеччині, як вважав Вудро Вільсон, а й в Америці. Вони голосують за партії, які їм піднімають зарплату, вони переконують громадян, що вони здатні вирішити всі їхні проблеми і спонукають їх таким чином також голосувати за політику

розширення урядового втручання, тобто за соціалістів. Інструмент сам по собі є ніби нейтральним, але якщо з усіх інструментів у вас тільки гайковий ключ, то всі проблеми ви будете вирішувати закручуванням гайок. Бюрократія не є просто аполітичним інструментом.

«Якщо громадяни перебувають під інтелектуальною гегемонією бюрократичних професіоналів, то суспільство розпадається на дві касти: правлячих професіоналів, брахманів та легковірних громадян. Потім з'являється деспотизм, незалежно від положень конституцій і законів» [1, с. 115] Створена абсолютистськими монархіями Європи бюрократія не може змінити свою природу. Її розширення веде до соціалізму та тоталітаризму.

На відміну від Вільсона Мізес протиставляє не політику і управління, а бюрократичне і ринкове управління. Важливим положенням цього розрізнення є те, що це два принципово різних способи організації діяльності, які не можна змішувати. Не можна вдосконалити бюрократію шляхом запровадження в її діяльність ринкових механізмів, і не можна вдосконалити ринок шляхом бюрократичного втручання. Тобто, якщо бюрократія починає втручатися в ринок вона руйнує ринок, якщо ринок втручається в бюрократію він породжує корупцію. Єдиним дієвим способом боротьби з бюрократією є її скорочення.

Цей заклик Мізеса залишився непочутим. Майже через п'ятдесят років після появи бюрократії в Америці з'являється рух за реформи під гаслом *нового публічного менеджменту*. 1993 р. був опублікований доклад адміністрації американського президента, де у вступі Президент Клінтон пише: «Наша мета — зробити весь федеральний уряд водночас дешевшим і ефективнішим, а також змінити культуру нашої національної бюрократії — від самозаспокоєності та відчуття привілейованості до ініціативності й наділення повноваженнями. Ми маємо намір

переосмислити, заново винайти та відновити діяльність усього національного уряду» [4]. Фактично президент Клінтон намагається зробити те, що не вдалося президенту Вільсону — вдосконалити бюрократію. Тільки якщо Вільсон хотів змінити бюрократію вдихнувши в неї «вільне повітря Америки», то Клінтон намагався прикріпити до неї «невидиму руку ринку».

Який результат цих реформ? Якщо 1993 р. борг США сягав 4 трильйонів доларів, то на сьогоднішній день він досяг 40 трильйонів. Тут можна дискутувати, наскільки у цьому винні саме реформи. Але окрім американського є ще й європейський досвід, і результат усюди той самий. Управлінська вертикаль руйнується, ефективність управління не покращується, витрати на утримання управлінців не зменшуються. Проблеми змішування ринкових та бюрократичних методів управління ми можемо бачити також на прикладі української системи освіти.

Третій важливий аспект, який варто виділити з того про що пише Мізес — це ментальність. Тільки ментальність американського народу запобігла тому, що Америка не повторила тоталітарний шлях Європи. Передумовою виникнення тоталітарних режимів Європи було формування ментальності або концептуальної картини управління в якій «держава — це божественна воля», «абсолютна мета», яка «має найвище право на індивіда, чий найвищий обов'язок, у свою чергу, — бути членом держави» [5, с. 258]. Мізес не згадує Гегеля, він наводить слова його послідовника — пруського міністра внутрішніх справ Г. А. Р. фон Рохова: «Не годиться підданому застосовувати мірки свого жалюгідного розуму до діянь Глави Держави і насмілюватися, з зухвалим нахабством, судити публічно про їхню справедливість» [1, с. 14]. Для Америки, яка будувалася на принципах античного республіканізму, це було немислимо.

Висновки. І звідси важливий урок вже для нас. У нас досі домінує уявлення про державу як про всемогутнього Левіафана, який може вирішувати всі проблеми, довільно піднімати заробітні плати, надавати соціальні послуги і виплачувати соціальну допомогу. Ми успадкували радянську управлінську систему, систему державного управління у традиції Гегеля і з нашаруваннями марксизму. Нам важливо перейти від державного управління до публічного врядування. Нам треба створити таку ментальність, де на першому місці стоїть гідність людини, а не держава, де громадяни визначають ключові напрямки публічної політики, а уряд власне урядує, а не править. «Демократія — це не благо, яким люди без турбот можуть насолоджуватися. Навпаки, це скарб, який необхідно щодня відстоювати і здобувати заново важкими зусиллями» [1, с. 115].

Список використаної літератури:

1. Мізес Людвіг фон. Бюрократія [Текст] / пер. з англ. М. З. Буника. Харків : Міжнародний інститут свободи, 2026. 128 с.

2. Weber, Max. Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriß der verstehenden Sociologie [Text]. Tübingen: Mohr, 1980. 944 S.

3. Wilson, Woodrow. The Sudy of Administration. URL: https://faculty.fiu.edu/~revellk/pad3003/Wilson.pdf

4. From Red Tape to Results: Creating a Government That Works Better and Costs Less. URL: https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP97M00518R000600620002-5.pdf

5. Hegel, G. W. F. (2001 [1821]). Philosophy of Right. Translated by S. W. Dyde, Kitchener: Batoche Books.

ЛЮДВІГ ФОН МІЗЕС ТА ГАНС КЕЛЬЗЕН: ДВА ПОГЛЯДИ НА ДЕМОКРАТІЮ

ВОЛОДИМИР АБАШНІК, доктор філософських наук, професор, Харківський національний медичний університет (м. Харків, Україна)

DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-664-8-4

Вступ. «У життях Мізеса та Кельзена простежується чимало дивовижних паралелей, що роблять цю дружбу особливо цікавою. Вони народилися в одному році та навчалися в одній школі. Пізніше вони вступили на один і той самий факультет Віденського університету, готувалися до наукової кар'єри та опублікували свої перші значні праці незадовго до Першої світової війни. Обидва стали палкими прихильниками думки, що науки про етику не існує, а всі ціннісні судження є суто суб'єктивними. Тоді як Мізес прославився своїми дослідженнями *апріорних* законів в економіці, Кельзен став піонером 'чистої теорії права'» [1, с. 41]. Так пише у своїй фундаментальній праці «Мізес. Останній лицар лібералізму» (2007) Йорг Гвідо Гюльсман про дружні відносини згаданих вчених. Надалі будуть представлені деякі особливості поглядів Людвіга фон Мізеса та Ганса Кельзена на демократію, цих двох всесвітньовідомих мислителів, які мають відношення до України, адже перший походив зі Львова, а батько другого (Адольф Кельзен) із м. Броди на Львівщині [2, с. 332].

Мета та завдання дослідження. Головною метою є порівняльний аналіз поглядів економіста Людвіга фон Мізеса та юриста Ганса Кельзена на демократію. У цьому відношенні завданнями дослідження будуть:

по-перше, короткий огляд відповідної позиції юриста, *по-друге*, тезовий аналіз особливостей розуміння демократії економістом та, *по-третє*, порівняння обох позицій.

Результати дослідження та їх обговорення. Відомий австро-американський вчений Ганс Кельзен (1881–1973) був авторитетним дослідником права та практикуючим юристом, зокрема суддею Конституційного суду Австрії в 1919–1930 рр. [3]. У його творчості та викладанні в різних університетах Європи та Америки важливе місце займала тематика демократії [4], а серед його праць у згаданому контексті були: «Про сутність та цінність демократії» (1920, ²1929), «Демократизація управління» (1921), «Проблема парламентаризму» (1925), «Загальне вчення про державу» (1925), «Захист демократії» (1932), «Наука та демократія» (1937), «Основи / Фундаменти демократії» (1955).

У названих та інших публікаціях німецькою, англійською та французькою мовами Кельзен розглядав демократію в двох аспектах: 1) у теоретичному аспекті, тобто в контексті історичного розвитку демократії від часів Античності до XX століття; 2) у практичному аспекті, тобто в сенсі тієї ролі, яку демократія відігравала в суспільних відносинах, зокрема і в XX столітті. В межах першого аспекту він проаналізував демократію в праці «Загальне вчення про державу» (1925), яка пізніше виходила ще двома виданнями. Так, в дев'ятій главі цієї роботи Кельзен розглядав демократію як одну із державних форм та вказував на два її різновиди: безпосередню та представницьку демократію [5, с. 343–345].

У цій праці австрійський юрист вказує на важливу особливість демократії: «Панування більшості, яке є таким характерним для демократії, відрізняється від всякого іншого панування тим, що воно обумовлює наперед існування опозиції (меншості) за її внутрішньою суттю не лише

у понятійному відношенні, але й визнає її у політичному відношенні та захищає її у основних правах і праві на свободу, у принципі пропорційності» [5, с. 370]. Таким чином, Кельзен тут чітко вирізняє два моменти функціонування демократії: принципове допущення більшістю існування інших думок та поглядів меншості (теоретичний аспект) та визнання і захист прав меншості, зокрема й щодо реалізації її думок та поглядів (практичний аспект).

Більш детальніше розуміння демократії Ганс Кельзен представив у своїй праці «Про сутність та цінність демократії» (1920), яка вийшла ще другим, розширеним виданням у 1929 р. Тут він обґрунтував демократію на двох ключових принципах: самовизначенні та автономії. Серед важливих елементів демократії Кельзен називає парламентаризм, політичні партії, принцип більшості та ін. Звертаючись до особливостей тодішньої демократії, він також вказував на її головних ворогів — фашизм та російський більшовизм [6, с. 2].

Важливим аспектом розуміння демократії Гансом Кельзеном було його розрізнення між «соціальною демократією» та «політичною демократією». Якщо перший різновид демократії своїм головним принципом висуває принцип рівності, то в основі другого різновиду демократії лежить принцип свободи. У цьому сенсі у своїй невеликій праці «Захист демократії» (1932) він схилявся до думки, що абсолютної рівності (зокрема економічної рівності) у державі досягти неможливо, а тому реальною демократією може виступати лише «політична демократія» [7, с. 93].

До цієї тези Ганса Кельзена тяжів також його бувший віденський шкільний товариш Людвіг фон Мізес. У другому виданні своєї праці «Суспільне господарство. Дослідження про соціалізм» (1932) він аналізує поняття демократії у першій частині «Лібералізм

і соціалізм», зокрема у «§ 2. Суспільна функція демократії» та «§ 4. Демократія і соціал-демократія» третьої глави «III. Суспільний порядок і політичний устрій» [8, с. 44–63]. З одного боку, тут мова йде про роль демократії для економічного розвитку держави. З іншого боку, Мізес розглядає демократію в політичному контексті й при цьому критикує позиції марксистів, які вважають, «…що демократія без соціалізму, та соціалізм без демократії буцім то неможливі» [8, с. 56].

Об'єктом критики Людвіга фон Мізеса стали також «новітні письменники», які припускали «протиріччя між лібералізмом і демократією» [8, с. 47]. Натомість він вважає, що демократія тісно пов'язана з лібералізмом. У цьому сенсі Мізес підкреслює: «Лібералізм вимагає завжди і всюди демократії. Він не хоче чекати, поки народ "дозріє" для демократії, адже функція, яку демократія має виконувати в суспільстві, не терпить ніяких зволікань. Демократія має бути, бо без неї неможливий ніякий мирний розвиток державності» [8, с. 60]. В іншому місці цієї праці автор вказує на те, «…що демократія має сенс лише в лібералізмі; лише в його рамках вона виконує суспільну функцію. Демократія без лібералізму є порожньою формою» [8, с. 53].

Таким чином, австрійський економіст, по-перше, наголошує на тісному взаємозв'язку лібералізму та демократії й при цьому, по-друге, робить важливий акцент на ключовій ролі демократії у збереженні мирного розвитку суспільства та держави. У цьому ж сенсі Людвіг фон Мізес також критикував інших авторів та писав: «Насправді значення демократичної форми правління зовсім інше. Її функція полягає у встановленні миру та запобіганні насильницьким переворотам» [8, с. 48].

До речі, захищаючи лібералізм, Людвіг фон Мізес виступає з критикою ранньої позиції свого бувшого віденського однокласника Ганса Кельзена та підкреслює: «Не тому

він [лібералізм] прагне демократії, що відстоює політику компромісу чи сповідує релятивізм у питаннях світогляду. Лібералізм також претендує на абсолютну чинність свого вчення» [8, с. 60]. Згаданий закид щодо релятивізму лібералізму — це критика позиції Кельзена в названій вище праці «Про сутність та цінність демократії» (1920), водночас Мізес також називає цю працю у відповідній примітці до наведеної цитати.

Порівнюючи погляди Мізеса та Кельзена на демократію, слід згадати їхні тези щодо слабких сторін демократії. Так, згідно з позиціями економіста та юриста, демократії складно захищати себе, оскільки нерідко зловживають її перевагами. У цьому відношенні у праці «Захист демократії» (1932) Кельзен підкреслював, що демократія «…це така державна форма, яка є найменш захищеною від її ворогів. Здається, це її трагічна доля, що вона повинна виношувати на своїх грудях свого найзапеклішого ворога» [7, с. 97–98]. Ці слова були написані тодішнім професором публічного права, міжнародного права та філософії права Кьольнського університету напередодні приходу націонал-соціалістів до влади в Німеччині.

Пізніше були й інші приклади того, як екстремісти різних ґатунків приходили до влади, користуючись перевагами демократії, щоб потім нехтувати або навіть знищувати демократичні принципи існування суспільства та держави. Одним із останніх таких прикладів стала нещодавня перемога (6 вересня 2026 р.) право-екстремістської партії «Альтернатива для Німеччини» (43,8 %) на виборах до земельного парламенту (ландтагу) у невеликій за розмірами (20,4 км^2) та населенням (2,1 млн) федеральній землі Саксонія-Ангальт. Це нагадало вибори 5 березня 1933 р., коли в умовах організованого націонал-соціалістами терору їхня партія (НСРПН) отримала майже таку кількість голосів (44 %) в Німеччині, щоб потім знищити всі демократичні інституції та встановити диктатуру.

Висновки. В якості *висновків* слід вказати на відповідні позиції Людвіга фон Мізеса та Ганса Кельзена щодо демократії, точніше на те, що об'єднує ці дві позиції: демократія — це не просто панування більшості, яка отримала перемогу на чергових виборах. Демократія це також дотримання демократичних принципів, зокрема толерантності до інших виборців та партій, поваги до демократичних інституцій та традицій тощо. Зі свого боку демократичні інституції та представники громадянського суспільства також повинні гідно протистояти агресивним спробам екстремістів похитнути демократичні устрої в окремій країні, регіоні чи навіть світі.

Список використаної літератури:

1. Hülsmann, J. G. Mises. The Last Knight of Liberalism. Auburn: Ludwig von Mises Institute, 2007. xvi, 1143 p.

2. Абашнік В. О. Кельзен Ганс. *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 томах. Том 2 : Філософія права* / ред. С. І. Максимов. Харків : Право, 2017. С. 332–336.

3. Абашнік В. Ганс Кельзен — видатний австро-американський юрист з українським корінням. *Філософія права і загальна теорія права*. 2012. № 1. С. 244–249.

4. Абашнік В. О. Питання демократії у філософії права Ганса Кельзена. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія «Право».* Харків, 2013. № 1062. С. 39–42.

5. Kelsen H. Allgemeine Staatslehre. Wien: Österreichische Staatsdruckerei, 1993. XVI, 433 S.

6. Kelsen H. Vom Wesen und Wert der Demokratie. Neudruck der zweiten, umgearbeiteten Auflage von 1929. Aalen: Scientia, 1963. VII, 119 S.

7. Kelsen H. Verteidigung der Demokratie. *Blätter der Staatspartei. 2. Jahrgang. 1932*. S. 90–98.

8. Mises L. Die Gemeinwirtschaft. Untersuchungen über den Sozialismus. Zweite, umgearbeitete Auflage. Jena: Verlag von Gustav Fischer, 1932. XX, 500 S.

ВУЗЛИ КОНВЕРГЕНЦІЇ В ЕКОНОМІЧНИХ МЕРЕЖАХ: МЕХАНІЗМИ, ОПИСАНІ АВСТРІЙСЬКОЮ ЕКОНОМІЧНОЮ ШКОЛОЮ

ДМИТРО БЕРДНІК, Ph.D., викладач програми «Етика – Політика – Економіка», Український Католицький Університет (м. Львів, Україна)

DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-664-8-5

Вступ. Стандартна практика інституційного прогнозування (МВФ, Світовий банк, центральні банки) оцінює вплив ризиків адитивно: окремий шок конвертується в окреме, ізольоване відхилення показника. Емпірично ж повторювані епізоди — від Ормузького шоку 2026 р. до розриву Nord Stream 2022 р. — демонструють, що той самий шок, потрапляючи у вузол перетину кількох незалежних ланцюгів вартості, породжує ефект, що суттєво перевищує суму ізольованих оцінок. У попередній роботі автора цей факт було сформульовано як тезу про ризики, що існують не ізольовано, а в мережах, де здатність окремого ризику активувати інші сфери є самостійним параметром [1].

Теза цієї доповіді полягає в тому, що для пояснення цього розриву не потрібен новий економічний механізм. Непередбачені наслідки цілеспрямованої дії, ентерпренерське відкриття як спосіб відновлення після руйнування звичного порядку, залежність самої можливості такого відновлення від інформативності цінових сигналів — усе це вже описано в доробку Австрійської економічної школи (АЕШ), починаючи з Менгера. Функція цієї доповіді — не запропонувати нову теорію, а актуалізувати вже

наявну: показати, що топологія мережевого вузла конвергенції («ромбовидна», або series-parallel, структура [2; 3]) є лише точною мовою опису явища, механізм якого АЕШ дослідила за понад сторіччя до появи мережевої економіки як окремої дисципліни [4].

Мета та завдання дослідження. Мета доповіді — актуалізувати тезу про те, що основні механізми, які діють у вузлових точках економічних мереж, вже містяться в доробку Австрійської економічної школи, і встановити предметну відповідність між структурними ознаками мережевого вузла та конкретними праксеологічними механізмами.

Завдання дослідження:

1) показати, що вузол конвергенції відповідає менгерівському поняттю органічного, непроєктованого утворення — ненавмисного результату незалежно ухвалених цілеспрямованих рішень;

2) показати, що відновлення зруйнованого вузла є не поверненням до рівноваги, а ентерпренерським відкриттям у розумінні Кірцнера;

3) показати, що відновлення вузла є завданням капітального перепризначення — перекомбінування різнорідних капітальних благ у розумінні Бем-Баверка і Лахмана;

4) показати, що сама можливість такого відкриття структурно залежить від інформативності цінових сигналів (Хайєк, Мізес), і сформулювати звідси антикризову імплікацію для умов інтервенціонізму.

Результати дослідження та їх обговорення. Мережа економічних зв'язків (сировинних, енергетичних) утворює вузли конвергенції — точки, де сходяться кілька незалежних шляхів від джерела шоку до спільного споживача ефекту. Топологічно такі конфігурації відповідають «ромбовидним», або series-parallel, структурам [2], для яких існують алгоритми розпізнавання в довільному

орієнтованому графі [3]; мікрошоки, що проходять через подібні вузли, здатні породжувати макроскопічні, товстохвості наслідки [4]. Але ця мова опису — суто топологічна: вона фіксує, де саме концентрується ефект, і нічого не каже про механізм, яким цей ефект виникає й долається. Приклад: Ормузький шок 2026 р. одночасно підвищує вартість нафти і природного газу (до 60 % собівартості азотних добрив); обидва канали сходяться у вузлі «виробництво азотних добрив», де ціна селітри зростає на величину, яку жоден ізольований прогноз не передбачає.

Сам вузол конвергенції — явище органічне в менгерівському сенсі: він не спроєктований жодним центральним агентом, а є ненавмисним результатом того, що виробники азотних добрив незалежно один від одного обрали природний газ як сировину, а перевізники нафти — Ормузьку протоку як маршрут. Це прямий випадок менгерівської методологічної тези про інститути, що виникають органічно, як непередбачений побічний продукт індивідуально переслідуваних інтересів [5; 6]. Поштовх, що потрапляє у вузол, так само описується в цій логіці: він може бути супутнім — ненавмисним наслідком цілеспрямованої дії іншого актора — або навмисним, спрямованим на вузол заради вигоди від його реакції; праксеологія Мізеса, що визначає людську дію через розрізнення мети актора і ненавмисних наслідків цієї дії, дає для цього розрізнення готовий понятійний апарат, формалізація якого в термінах теорії дії виходить за межі цієї доповіді [7].

Якщо поштовх, що потрапляє у достатньо чутливий вузол, є достатньо сильним, вузол руйнується — усталена конфігурація зв'язків перестає функціонувати. Ключова теза доповіді: руйнування вузла не запускає механічне повернення до попередньої рівноваги, а створює можливість, яку повинен помітити конкретний ринковий агент. Це і є ентерпренерське відкриття в кірцнерівському сенсі — не максимізація за заданого набору альтернатив,

а «пильність» (alertness) до досі непоміченої можливості нової комбінації зв'язків [8; 9]. Саме тому наслідок руйнування вузла не визначений наперед: конфігурація, що виникає, може виявитися кращою за зруйновану, якщо відкриття відбулося, або гіршою чи відсутньою, якщо механізм відкриття інституційно заблоковано.

Те, що саме перекомбіновується при відновленні вузла, — не абстрактна «пропускна здатність», а конкретні різнорідні капітальні блага, пов'язані відносинами взаємодоповнюваності й взаємозамінності. Це капітальна структура у розумінні Бем-Баверка: виробничий процес є структурованим, «манівцевим» (roundabout) поєднанням капітальних благ різного порядку, а не однорідним фондом [10]. Лахман показав, що план підприємця щодо цієї структури постійно переглядається у відповідь на неочікувані зміни, а капітальні комбінації є гетерогенними й не взаємозамінними довільно [11]. Відновлення вузла — це, в термінах Лахмана, епізод такого перегляду плану в масштабі мережі: перекомбінування капітальних благ у нову структуру, а не повернення старої.

Механізм відкриття, описаний вище, функціонує лише тоді, коли цінові сигнали залишаються інформативними. Це прямий наслідок хайєківської тези про ціновий механізм як єдиний спосіб агрегації дисперсного, нецентралізованого знання [12; 13] — тези, сформульованої ще в 1937 р. як проблему координації окремих господарських планів [12]. Мізесівський аргумент про економічний розрахунок додає до цього критичніший вимір: без цін, що виникають з обміну правами власності, підприємець не просто повільніше, а в принципі не має інструменту для порівняння альтернативних перекомбінацій вузла за критерієм прибутку і збитку [14].

Висновки. Інтервенціонізм, що спотворює цінові сигнали, не лише знижує ефективність окремих

ринків — він структурно послаблює саме той механізм (ентерпренерське відкриття, зумовлене інформативністю цін), через який зруйнований вузол мережі відновлюється. Розмиття точності інституційних прогнозів після шоку в мережевому вузлі є тому не лише наслідком неврахованого мультиплікативного ефекту, а й похідною від інституційного середовища, що визначає, чи відбудеться відновлення взагалі і в якій конфігурації. Відкритими для подальшого опрацювання залишаються повний формальний опис сучасного визначення вузлів і ромбовидних графів, а також більш повна та точна актуалізація визначення їх природи в термінах АЕШ, що потребує повноцінної статті.

Список використаної літератури:

1. Berdnik, D. To the Question of Global Risks: доповідь на *Polish-Ukrainian Conference "Current Challenges for Agricultural Activity, Including the War in Ukraine, Innovation, and Climate Change"*, Adam Mickiewicz University. Познань, 20.04.2026.

2. Duffin, R. J. Topology of series-parallel networks. *Journal of Mathematical Analysis and Applications*. 1965. Vol. 10, No. 2. P. 303–318.

3. Valdes, J., Tarjan, R. E., Lawler, E. L. The recognition of series parallel digraphs. Proceedings of the 11th Annual ACM Symposium on Theory of Computing. 1979. P. 1–12.

4. Acemoglu, D., Carvalho, V. M., Ozdaglar, A., Tahbaz-Salehi, A. The Network Origins of Aggregate Fluctuations. Econometrica. 2012. Vol. 80, No. 5. P. 1977–2016. DOI: 10.3982/ECTA9623

5. Menger, C. Grundsätze der Volkswirthschaftslehre. Wien: Wilhelm Braumüller, 1871.

6. Menger, C. Untersuchungen über die Methode der Socialwissenschaften, und der politischen Oekonomie insbesondere [Investigations into the Method of the Social Sciences]. Leipzig: Duncker & Humblot, 1883.

7. Mises, L. von. Human Action: A Treatise on Economics. New Haven: Yale University Press, 1949.

8. Kirzner, I. M. Competition and Entrepreneurship. Chicago: University of Chicago Press, 1973.

9. Kirzner, I. M. Entrepreneurial Discovery and the Competitive Market Process: An Austrian Approach. Journal of Economic Literature. 1997. Vol. 35, No. 1. P. 60–85.

10. Böhm-Bawerk, E. von. Positive Theorie des Kapitales [The Positive Theory of Capital]. Innsbruck: Wagner, 1889.

11. Lachmann, L. M. Capital and Its Structure. London: Bell, 1956.

12. Hayek, F. A. Economics and Knowledge. Economica. 1937. Vol. 4, No. 13. P. 33–54.

13. Hayek, F. A. The Use of Knowledge in Society. American Economic Review. 1945. Vol. 35, No. 4. P. 519–530.

14. Mises, L. von. Die Wirtschaftsrechnung im sozialistischen Gemeinwesen [Economic Calculation in the Socialist Commonwealth]. Archiv für Sozialwissenschaften und Sozialpolitik. 1920. Bd. 47. S. 86–121.

PRAXEOLOGY OF ANTI-CRISIS STRATEGY: A COMPARATIVE ANALYSIS WITH CHINA'S 2008 STIMULUS AND COVID-19 RESPONSES

VALENTYN VELYCHKO, PhD in Economics, Associate Professor, NGO 'Ukraine-China Educational Alliance 'One Belt, One Road' (Kyiv, Ukraine)

DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-664-8-6

Introduction. Crisis situations inevitably force societies to choose between competing values: speed versus deliberation, immediate stability versus long-term adaptation, and unified authority versus dispersed accountability. Every institutional system approaches these trade-offs differently, yet the logical structure of purposeful action — means selected to attain chosen ends, with predictable consequences and unavoidable costs — remains universal. This paper applies praxeology, the logical science of human action developed by Ludwig von Mises, to examine the consistency, incentives, and systemic effects of anti-crisis decision-making. It does not take sides between competing political systems; rather, it identifies what each institutional approach necessarily implies, what costs are inevitably accepted, and what long-term consequences logically follow.

The primary purpose of this abstract is to apply praxeological reasoning to comparative crisis governance, demonstrating that the universal logic of human action applies equally to all institutional systems, regardless of their ideological or cultural foundations.

Research results and discussion. The analysis yields four core findings, each consistent with praxeological theory:

First, speed and adaptability are mutually exclusive in the short run. China's centralized model delivered exceptionally rapid action in both crises — GDP rebounded within months of the 2008 stimulus, and the first wave of COVID-19 was suppressed quickly in early 2020. However, the same centralization degraded feedback and error correction. Bad news was suppressed; dissenting views were excluded; and policies persisted long after their costs exceeded their benefits. In both cases, the strategy that delivered rapid initial success generated escalating costs that could not be corrected incrementally.

Second, intervention creates its own demand — the "interventionist spiral" operates as predicted. The 2008 stimulus generated a debt explosion: local government liabilities rose enormously. Investment surged to nearly half the economy, deepening structural imbalances that the government itself sought to correct. Similarly, Zero-COVID measures introduced in early 2020 were extended repeatedly, expanding lockdowns, surveillance, and economic disruption even as the virus became less lethal and the health rationale diminished. Each intervention created new distortions that required further intervention — exactly the pattern Mises described.

Third, information quality declines systematically under centralization. Hierarchical decision-making filters information upward to preserve authority, not necessarily to improve decisions. In both cases, top decision-makers lacked accurate, timely data — on credit allocation risks in 2009, and on changing epidemiological parameters in 2021–2022. This is not a failure of competence; it is a structural consequence: when dissent is suppressed, bad news cannot flow freely to decision-makers. Policy becomes less rational over time, not because decision-makers become less capable, but because the information they receive becomes progressively less reliable.

Fourth, short-term success often contains long-term costs. Both policies achieved their immediate operational goals — GDP growth and epidemic suppression — but undermined their own stated long-term goals: sustainable development, improved living standards, and social stability. The stimulus produced a decade of decelerating productivity and debt distress; Zero-COVID ended in chaotic reversal, economic contraction, and widespread public frustration. Success in the short run was purchased at the price of resilience in the long run.

Praxeology, as formulated by Ludwig von Mises (1949), proceeds from the axiom that human beings act purposefully to achieve chosen ends under conditions of scarcity and uncertainty. It does not prescribe goals; rather, it deduces the logical implications of selecting specific means to attain specific ends, including inevitable trade-offs and unintended consequences. As Mises wrote: "Praxeology is not concerned with the changing content of action, but with its pure form and its categorial structure" [1, p. 47].

For anti-crisis strategy, praxeology asks three core questions:

1. What ultimate ends are being pursued? (Stated vs. revealed in action).

2. Are the chosen means logically suited to attain those ends? (Means–end consistency).

3. What systemic side-effects and future constraints must follow from this mode of action? (Indirect and long-run consequences).

From a Chinese institutional and policy perspective, the formal logic of praxeology — that action involves purpose, choice, scarcity, and trade-offs — is largely accepted as a practical matter of governance; however, China's policy framework operates from a different set of foundational premises about which ends ought to be prioritized and

which institutional arrangements best serve collective action. Chinese official and scholarly discourse rarely adopts the Misesian axiom of individual purpose as the starting point; instead, it typically begins from collective and systemic ends: national stability, sustained development, public welfare, and regime security — conceived as unified goals to which individual and group interests are subordinated [2, p. 5; 3, p. 5]. Consequently, means are evaluated primarily by their effectiveness in attaining these collective ends, rather than by their conformity to procedural rules or individual rights.

The democracy-centred framework advances a specific institutional thesis: sustainable crisis resilience requires democratic legitimacy, rule of law, accountability, and multilateral cooperation — not only as normative values, but as functional mechanisms that improve information quality, enable peaceful error correction, and limit abuse of authority. In this view, dispersed decision-making, transparency, and institutional checks are treated as functional requirements for long-term rationality — because they reduce the likelihood of catastrophic error and enable continuous adaptation.

China's official and academic framework advances a different set of praxeological priorities, which may be summarized as follows:

- Ultimate ends: Societal stability, continuous economic growth, enhanced national capacity, and improved living standards — understood as interdependent and mutually reinforcing goals, with stability as the precondition for all others [4; 2].

- Role of the state: The state — and specifically the party-state — is viewed as the central rational actor and coordinator, capable of seeing beyond short-term, dispersed interests and pursuing consistent, long-range development strategies that fragmented or divided polities cannot execute.

• Efficiency defined differently: Execution speed, unified implementation, and resource mobilization scale are treated as primary measures of policy rationality — especially in crisis, where delay, disagreement, and negotiation are themselves seen as costly or dangerous.

• Information and decision-making: Centralized decision-making is defended on grounds of strategic coherence and unified action; potential weaknesses in feedback and error correction are acknowledged in theory but treated as manageable through internal oversight, adjustment mechanisms, and periodic policy review from above [5, p. 35; 6, p. 133].

Chinese policy discourse implicitly acknowledges praxeological trade-offs but assigns them different weights:

• Speed vs. deliberation: In crisis, speed is prioritized over deliberation — disagreement is viewed as delaying effective action, so unified authority is considered rational. Praxeology confirms this choice accelerates deployment; it also confirms that error detection becomes slower — a trade-off China's framework accepts.

• Short-term stability vs. long-term adaptation: Immediate stabilization is treated as the higher priority; structural adjustments are deferred until stability is secured. Praxeology shows this can work — but also shows that deferred reforms accumulate into larger distortions over time.

• State capacity vs. societal autonomy: Authority is concentrated to ensure capacity; independent oversight and public contestation are limited to preserve coherence. Praxeology demonstrates that this improves mobilization power but degrades information quality and feedback — a consequence China's framework has recognized in repeated calls for improved internal monitoring and data accuracy.

In short: China's approach is not "non-praxeological" — it applies the same logic of choice, means, ends, and trade-offs, but from a different ranking of values and a different assessment of institutional capacities and risks. The praxeological method does not refute China's priorities; it reveals the necessary costs and consequences that come with them, which China's own policy discourse increasingly acknowledges as practical challenges.

The democracy-centred framework — which holds that democracy, rule of law, and a reformed international order are necessary conditions for durable resilience — advances a substantive empirical claim, not a praxeological axiom. China's strategy proceeds from different substantive premises: that centralized authority enables latecomer development; that stability and material progress are the primary bases of legitimacy; that multipolar coexistence without imposition of domestic norms preserves sovereignty.

These are competing empirical hypotheses, not logical deductions from the axiom of action alone. Praxeology does not declare one set superior; it clarifies what costs and trade-offs each strategy necessarily accepts.

Conclusions. These findings suggest a conclusion that transcends ideological debate: no institutional system avoids trade-offs — each system chooses which trade-offs to accept.

Democratic governance accepts slower decision-making, deliberation, and occasional disagreement in exchange for better feedback, continuous adaptation, and a reduced risk of catastrophic, late correction. China's system accepts information limitations, rigidity, and higher long-term costs in exchange for unified authority, rapid mobilization, and immediate stabilization. Neither model is universally "better"; each prioritizes different values and accepts different risks.

Praxeology demonstrates that no anti-crisis strategy avoids trade-offs — it chooses which trade-offs to accept. The democracy-centred framework accepts slower decision-making in exchange for better error correction; China's approach accepts greater long-term distortion in exchange for immediate mobilization capacity. History will judge which institutional configuration better sustains prosperity, security, and human flourishing over the long run. Praxeology does not settle the debate — but it provides the analytical grammar with which the debate must be conducted.

References:

1. Mises, L. von. *Human Action: A Treatise on Economics*. New Haven: Yale University Press, 1949. 880 p.

2. State Council of the People's Republic of China. *China's Action Plan on Combating COVID-19*. Beijing: Government of China, 2020.

3. Jing, Y. Crisis Coordination in Centralized Regimes: Lessons from COVID-19. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 2021, vol. 29, no. 4, p. 1–16. DOI: 10.1111/1468-5973.12387

4. State Council of the People's Republic of China. *Ten Measures to Expand Domestic Demand and Promote Steady and Rapid Economic Growth*. Beijing: Government of China, 09.11.2008.

5. Howlett, M., Rayner, J. Designing Effective Public Policy: Policy Mixes and Policy Consistency. *Journal of Public Policy*, 2007, vol. 27, no. 1, p. 27–45. DOI: 10.1017/S0143814X07000614

6. Bai, C.-E., Hsieh, C.-T., Song, Z. The Long Shadow of China's Fiscal Expansion. *Brookings Papers on Economic Activity*, 2016, no. Fall, p. 129–181. DOI: 10.1353/eca.2016.0025

ІНСТИТУЦІЙНИЙ ІМУНІТЕТ ЕКОНОМІКИ ЯК МЕХАНІЗМ ПРОТИДІЇ КРИЗОВИМ ТРАНСФОРМАЦІЯМ: ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД

ОКСАНА ГОРЯЧА, кандидат економічних наук, доцент, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького (м. Запоріжжя, Україна)

DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-664-8-7

Вступ. Сучасні кризові трансформації супроводжуються поглибленням інституційної нестабільності: деформацією стимулів, послабленням захисту прав власності та сплеском трансакційних витрат, що створює загрозу гіпертрофованої централізації економіки. За таких умов вирішальною є здатність системи зберігати базові ринкові механізми координації.

Методологічним підґрунтям аналізу є праксеологія Людвіга фон Мізеса, яка розглядає економіку через призму цілеспрямованої людської дії, вибору та ринкового механізму цін, прибутків і збитків як єдино можливого способу координації [1]. Праксеологічний підхід доводить, що стійкість полягає не в розширенні державного регулювання, а в збереженні можливості суб'єктів господарювання адаптуватися, реагувати на цінові сигнали та здійснювати підприємницький пошук. Це актуалізує проблему меж державного втручання, адже надмірний інтервенціонізм (контроль цін, субсидії, кредитна експансія) породжує нові дисбаланси [2].

Концептуальним доповненням виступає теорія Ф. А. Гаєка про розпорошений характер економічного знання, яке передається виключно через вільний ціновий механізм [3], та неоінституційна теорія Д. Норта щодо

ролі інститутів у формуванні системи стимулів і мінімізації трансакційних витрат [4].

Синтез цих парадигм дозволяє сформулювати авторську категорію «інституційний імунітет економіки» — спроможність системи інститутів та правопорядку захищати умови для децентралізованої ринкової координації, підприємницької ініціативи та адаптації суб'єктів до шоків без деформації принципів вільного ринку.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування інституційного імунітету економіки як механізму протидії кризовим трансформаціям на основі праксеології Л. фон Мізеса, концепції розпорошеного знання Ф. А. Гаєка та інституціоналізму Д. Норта з визначенням меж державного втручання.

Для досягнення мети сформульовано такі завдання:

— розкрити праксеологічні засади аналізу кризових процесів;

— обґрунтувати роль децентралізованого знання та ринкової координації в адаптації системи;

— визначити сутність, складові та інституційні межі державного втручання у формуванні імунітету економіки;

— розробити теоретичну модель інституційного імунітету як інструменту збереження ринкового саморегулювання.

Результати дослідження та їх обговорення. Аналіз кризових процесів крізь призму праксеології Л. фон Мізеса доводить, що шоки розбалансовують не лише матеріально-речові пропорції, а й суб'єктивні ціннісні очікування суб'єктів господарювання. За умов зростаючої невизначеності спроби держави замінити ринковий механізм директивним розподілом ресурсів призводять до «пастки інтервенціонізму» [2]: первинне втручання викривляє цінові сигнали, що змушує бюрократію

вдаватися до нових обмежень, руйнуючи підвалини раціонального економічного розрахунку.

З позицій неоінституціоналізму Д. Норта [4] та теорії розсіяного знання Ф. А. Гаєка [3], протидія кризовим трансформаціям вимагає формування інституційного імунітету економіки. Ми визначаємо його як комплексну властивість інституційного середовища, яка забезпечує самозахист ринкового порядку від деструктивних зовнішніх шоків та внутрішніх регуляторних деформацій.

Структурування авторської категорії дозволяє виокремити чотири ключові складові інституційного імунітету економіки (табл. 1).

Таблиця 1

Складові інституційного імунітету економіки та механізми їх дії в умовах кризи

Складова імунітету	**Інституційний зміст та засади**	**Механізм дії в умовах кризових шоків**
Праксеологічно-підприємницька	Забезпечення автономії людської дії, свободи вибору та підприємницької ініціативи	Гарантує гнучку адаптацію суб'єктів: перерозподіл ресурсів, пошук нових ринкових ніш і нових способів задоволення попиту
Інформаційно-цінова	Збереження цілісності вільного цінового механізму як носія розпорошеного знання [3]	Забезпечує миттєву трансляцію локальної інформації про дефіцит чи надлишок ресурсів без бюрократичних затримок
Правова (Нортіанська)	Непорушність приватного права власності, контрактна freedom та специфікація прав [4]	Мінімізує рівень трансакційної невизначеності, стримує опортуністичну поведінку та експропріаційні ризики

Закінчення таблиці 1

Складова імунітету	**Інституційний зміст та засади**	**Механізм дії в умовах кризових шоків**
Регуляторно-обмежувальна	Чітке визначення та законодавче фіксування меж державного втручання	Блокує розгортання «інтервенціоністської спіралі» [2] та запобігає витісненню приватних інститутів адміністративним свавіллям

Джерело: авторська розробка

Обговорення запропонованого підходу засвідчує: інституційний імунітет не є статичним захисним бар'єром. Це динамічний механізм саморегулювання, де держава виконує виключно функцію «гаранта правил гри» (night-watchman state у мізесівському розумінні), а не активного гравця.

Отже, антикризова ефективність системи визначається не обсягом виділених державних субсидій чи пільг, а ступенем збереження інституційних умов для децентралізованого прийняття рішень.

Висновки. Застосування праксеологічного підходу Л. фон Мізеса до аналізу кризових трансформацій доводить, що стійкість економічної системи визначається не обсягом державного втручання чи адміністративного перерозподілу ресурсів, а збереженням простору для цілеспрямованої людської дії, підприємницької ініціативи та функціонування вільного цінового механізму. Намагання подолати кризу шляхом розширення інтервенціоністських заходів руйнують ринкову координацію та провокують нові структурні дисбаланси.

Обґрунтовано авторську аналітичну категорію «інституційний імунітет економіки», яку визначено як здатність інституційної системи захищати та зберігати умови для децентралізованого прийняття рішень, використання

розпорошеного знання (у розумінні Ф. А. Гаєка) [3], та специфікації прав власності (у контексті теорії Д. Норта) [4] під впливом екзогенних та ендогенних шоків.

Сформована теоретична модель інституційного імунітету розкриває його внутрішню структуру через єдність чотирьох складових: *праксеологічно-підприємницької*, *інформаційно-цінової*, *правової* та *регуляторно-обмежувальної*. Механізм дії імунітету полягає у забезпеченні адаптивності суб'єктів господарювання та встановленні суворих меж державного втручання, що упереджує розгортання «інтервенціоністської спіралі» та гарантує довгострокову самовідновлюваність ринкового порядку.

Список використаної літератури:

1. Mises, L. von. Human Action: A Treatise on Economics. Indianapolis: Liberty Fund, 2007. 907 p. URL: https://oll.libertyfund.org/titles/greaves-human-action-a-treatise-on-economics-fee-ed (дата звернення: 19.08.2026).

2. Mises, L. von. Interventionism: An Economic Analysis. Indianapolis: Liberty Fund, 2011. 122 p. URL: https://oll.libertyfund.org/titles/greaves-interventionism-an-economic-analysis (дата звернення: 19.08.2026).

3. Hayek, F. A. The Use of Knowledge in Society. *The American Economic Review*. 1945. Vol. 35, No. 4. P. 519–530. URL: https://german.yale.edu/sites/default/files/hayek_-_the_use_of_knowledge_in_society.pdf (дата звернення: 19.08.2026).

4. North, D. C. Institutions. *Journal of Economic Perspectives*. 1991. Vol. 5, No. 1. P. 97–112. DOI: https://doi.org/10.1257/jep.5.1.97

ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТОТАЛІТАРНИХ ТА АВТОРИТАРНИХ РЕЖИМІВ КРІЗЬ ПРИЗМУ АВСТРІЙСЬКОЇ ШКОЛИ ЕКОНОМІКИ

ДАР'Я ГУРОВА, кандидат географічних наук, доцент, Національний університет «Запорізька політехніка» (м. Запоріжжя, Україна)

DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-664-8-8

Вступ. Виникнення та утвердження тоталітарних і авторитарних режимів є складним явищем, зумовленим поєднанням політичних, соціальних, ідеологічних, інституційних та економічних чинників. Хоча під час дослідження недемократичних режимів традиційно наголошують на політичній нестабільності, соціальній поляризації, військових конфліктах та ідеологічній радикалізації, важливу роль у визначенні рівня політичної централізації, здатного витримати суспільство, відіграють також економічні інститути. У цьому контексті теоретичні підходи австрійської школи економіки пропонують важливу аналітичну перспективу для вивчення взаємозв'язку між економічною свободою, державним втручанням і політичною владою.

Австрійська школа наголошує на важливості приватної власності, добровільного обміну, конкуренції, децентралізованого прийняття рішень та координувальної функції ринкових цін. Людвіг фон Мізес продемонстрував, що економічний розрахунок в умовах всеосяжного центрального планування стикається з фундаментальними інформаційними та інституційними обмеженнями, оскільки знання, необхідні для раціонального розподілу ресурсів, розпорошені між окремими економічними суб'єктами [1]. Згодом

Фрідріх А. Гаєк розвинув цей аргумент, акцентуючи увагу на проблемі розпорошеності знань і неможливості зосередження всієї суспільно значущої інформації в межах єдиного планового органу [2]. Ці теоретичні положення є особливо актуальними для розуміння того, як розширення централізованого економічного контролю може сприяти концентрації політичної влади.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є виявлення та теоретичне осмислення економічних і інституційних умов, що можуть сприяти виникненню та зміцненню авторитарних і тоталітарних режимів, крізь призму концептуального апарату австрійської школи економіки. У дослідженні розглядаються взаємозв'язок між економічною та політичною централізацією, роль державного втручання в економічні процеси, інституційне значення приватної власності й конкуренції, а також потенційні наслідки послаблення децентралізованих механізмів економічної координації.

Результати дослідження та їх обговорення. Австрійський підхід дозволяє розглядати економічну свободу не лише як умову ефективного розподілу ресурсів, а й як інституційний складник політичної свободи. Децентралізована ринкова економіка формує численні незалежні центри прийняття рішень. Окремі особи, домогосподарства, підприємці та організації здійснюють економічний вибір, який не визначається безпосередньо центральною політичною владою. Як наслідок, існування приватної власності та конкурентних ринків обмежує можливості держави здійснювати всеосяжний контроль над економічним і соціальним життям.

Навпаки, широка економічна централізація збільшує дискреційні повноваження органів державної влади. Коли рішення щодо виробництва, інвестицій, цін, зайнятості, торгівлі та розподілу ресурсів дедалі більше переходять

від учасників ринку до адміністративних установ, економічна залежність від політичних рішень зростає. Мізес стверджував, що всебічний соціалізм усуває інституційні умови, необхідні для справжнього економічного розрахунку, оскільки відсутність приватної власності на засоби виробництва перешкоджає формуванню значущих ринкових цін на капітальні блага [1]. З цієї точки зору проблема централізованого планування полягає не лише в адміністративній ефективності, а й у інституційній концентрації прийняття рішень.

Аналіз Гаєка надає цьому аргументу додатковий вимір. Знання, необхідні для економічної координації, розподіляються між окремими людьми і часто мають контекстний, тимчасовий характер, і їх неможливо повністю сформулювати. Ринкові ціни передають фрагменти цих розсіяних знань і дозволяють індивідам координувати свої рішення, не вимагаючи від центрального органу володіння вичерпною інформацією [2]. Коли таку децентралізовану координацію замінює централізоване планування, політичні інститути отримують відповідальність за рішення, які раніше належали автономним суб'єктам економіки. Таким чином, розширення планування може збільшити сферу дискреційної політичної влади.

Взаємозв'язок між економічним втручанням і політичною централізацією також можна дослідити через концепцію інтервенціонізму. Мізес стверджував, що державне втручання в ринкові процеси може призвести до небажаних наслідків, які спонукатимуть до подальшого втручання [3]. Наприклад, адміністративно встановлена ціна може створити дефіцит або надлишок, після чого органи влади можуть запровадити додаткові правила для усунення наслідків початкового втручання. Таким чином ізольований економічний контроль може розвинутися в більш широку систему адміністративного регулювання. Хоча втручання неминуче призводить до тоталітаризму, його

кумулятивне розширення може зменшити сферу автономного індивідуального прийняття рішень.

Економічні кризи можуть прискорити цю інституційну трансформацію. Періоди, що характеризуються високим рівнем безробіття, інфляцією, економічним колапсом, війною або соціальною нестабільністю, можуть посилити суспільний запит на централізовані рішення та зміцнити політичні рухи, які обіцяють швидке відновлення порядку й економічної безпеки. З погляду австрійської школи, вирішальне значення має не сам факт кризи, а інституційні механізми, обрані для реагування на неї. Тимчасові надзвичайні заходи можуть стати постійними, якщо централізований контроль подається як основний або єдиний засіб вирішення складних економічних і соціальних проблем.

Історичний аналіз тоталітаризму також демонструє важливість взаємозв'язку між економічними та політичними інститутами. У праці «Шлях до рабства» Ф. Гаєк розглядав небезпеку того, що всеосяжне економічне планування може підірвати особисту свободу шляхом передачі державі дедалі ширших повноважень щодо прийняття рішень [4]. Його аргумент полягав не в тому, що будь-яка форма державного втручання обов'язково веде до диктатури. Натомість головне занепокоєння викликало те, що масштабне планування породжує зростаючу потребу в примусових адміністративних рішеннях і звужує інституційний простір для індивідуального вибору.

Тому авторитарні й тоталітарні режими слід розрізняти за ступенем збереження функціональності незалежних економічних інститутів. Авторитарна система може зберігати приватну власність, ринковий обмін і певну міру підприємницької автономії, водночас обмежуючи політичну конкуренцію та громадянські свободи. Тоталітарні системи прагнуть значно повнішого підпорядкування

соціальних інститутів політичним цілям. Отже, з погляду австрійської школи, ступінь економічної автономії, збереженої поза межами державного контролю, можна вважати важливим показником глибини політичної централізації.

Ще однією важливою умовою є захищеність прав власності. Приватна власність забезпечує індивідам економічну сферу автономії, що існує незалежно від політичної влади. Коли права власності стають незахищеними, вибірковими або залежними від політичної лояльності, економічні ресурси дедалі частіше можуть розподілятися через адміністративні чи політичні механізми, а не через добровільний обмін і конкуренцію.

Водночас австрійський підхід не слід тлумачити як такий, що встановлює детерміністичний причинно-наслідковий зв'язок між державним втручанням і авторитаризмом чи тоталітаризмом. Сучасні держави застосовують різноманітні форми економічного регулювання, зберігаючи при цьому демократичні інститути, конкурентні ринки та ефективний захист прав особи. Аналітична цінність австрійської школи полягає радше у виявленні механізмів, через які надмірна концентрація процесу ухвалення економічних рішень може зменшити інституційний плюралізм і посилити ймовірність політичного панування.

Висновки. Австрійська школа економіки пропонує цінну теоретичну базу для аналізу економічних передумов авторитарного та тоталітарного політичного розвитку. Її ключовий внесок у цю дискусію полягає в розумінні того, що децентралізована економічна координація, приватна власність, конкуренція та ринкові ціни не лише виконують економічні функції, а й сприяють збереженню автономних сфер прийняття рішень на рівні окремих осіб і суспільства.

Значна централізація прийняття економічних рішень може створити інституційні умови, сприятливі для концентрації політичної влади. Ерозія прав власності, розширення

практики дискреційного втручання, послаблення конкуренції та заміна децентралізованої координації адміністративним контролем можуть поступово зменшувати економічну автономію та посилювати залежність від політичних інститутів. Економічні кризи здатні посилювати ці процеси, коли централізоване втручання перетворюється з тимчасового заходу реагування на постійний механізм управління.

Водночас підхід Австрійської школи не означає, що втручання автоматично призводить до встановлення авторитарного чи тоталітарного режиму. Натомість він звертає увагу на інституційні механізми, через які поступова концентрація економічної влади може сприяти політичній централізації. Відтак, захист прав власності, конкуренція, економічний плюралізм, децентралізація прийняття рішень і верховенство права мають розглядатися не лише як умови економічного розвитку, а й як важливі елементи інституційної стійкості проти надмірної концентрації політичної влади.

Список використаної літератури:

1. Mises, L. von. *Economic Calculation in the Socialist Commonwealth*. Auburn, AL: Ludwig von Mises Institute, 1990.

2. Hayek, F. A. The Use of Knowledge in Society. *The American Economic Review*. 1945. Vol. 35. No. 4. P. 519–530.

3. Mises, L. von. *Interventionism: An Economic Analysis*. Irvington-on-Hudson, NY: Foundation for Economic Education, 1998.

4. Hayek, F. A. *The Road to Serfdom*. Chicago: University of Chicago Press, 2007.

ІНСТИТУЦІЙНІ МЕЖІ ПОВОЄННОГО ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ АВСТРІЙСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ШКОЛИ

ОЛЕКСАНДР ЗАЄЦЬ, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», заступник Голови Правління АТ «Таскомбанк» (м. Київ, Україна)

DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-664-8-9

Вступ. Повоєнне відновлення аграрної сфери України вимагає формування стійкої фінансової системи, здатної забезпечити довгостроковий розвиток в умовах нестачі капіталу та інституційної нестабільності. Класичні мейнстримні підходи пропонують розширення державного дирижизму: субсидії, пільгове кредитування та залучення коштів через міждержавні інституції. Досвід XXI століття доводить, що зайве втручання держави викривляє ринкові сигнали та веде до неефективного розподілу ресурсів. У цьому зв'язку актуальності набуває оптимізація інституційних меж державного регулювання в площині австрійської економічної школи (праксеології Л. фон Мізеса і теорії спонтанного порядку Ф. Гаєка) [1; 2]. На думку цих вчених, сталий розвиток можливий за умови мінімального державного інтервенціонізму, захисту прав приватної власності та вільного ціноутворення. Перелічені складові є базовими для залучення приватного капіталу. Повоєнна фінансова стратегія агросектору має базуватися не на розширенні бюджетного протекціонізму, а на створенні прозорого інституційного середовища.

У даному випадку ринкові механізми самостійно визначатимуть ефективні канали фінансування агропідприємств.

Мета дослідження: визначити найкращі інституційні межі державного втручання та аргументувати переваги ринкових механізмів у формуванні системи фінансового забезпечення аграрних підприємств України в період повоєнного відновлення на засадах методології австрійської економічної школи.

Завдання дослідження: проаналізувати ризики та ринкові викривлення (маллокацію капіталу), які виникають в агросекторі з огляду на зайвий державний інтервенціонізм і субсидування; визначити інституційні межі діяльності держави, необхідні для створення надійного фінансового середовища (захист прав власності, децентралізація, фіскальна лібералізація); показати пріоритет приватних інвестицій, самофінансування та нових ринкових інструментів над бюджетним фінансуванням для забезпечення стійкості бізнесу.

Результати дослідження та їх обговорення. Оцінка наукового дискурсу щодо стратегій повоєнного відновлення АПК України свідчить про домінування неокейнсіанських та дирижистських підходів. Низка урядових програм, донорських стратегій та розробок мейнстримного спрямування скупчуються округи ідеї необхідності державного інтервенціонізму. Цей тренд декларується у розширенні прямих бюджетних субсидій, грантових програм, безповоротної фінансової допомоги та штучно здешевленого кредитування через механізми державного субсидування процентних ставок (програма «Доступні кредити 5 – 7 – 9 %»). Утім, застосування інструментарію австрійської економічної школи дає змогу виявити певні деструктивні наслідки такої політики, які ігноруються в дослідженнях. Посилаючись на теорему Мізеса про неможливість раціонального економічного обчислення в умовах відсутності вільного ринку

та викривлених цінових сигналів, стає зрозумілим, що будь-яке адміністративне втручання у фінансову сферу руйнує калькуляційну здатність суб'єктів господарювання [1].

В умовах вільного ринку процентна ставка є не лише ціною грошей, а важливим сигналом, що показує природну часову премію суспільства, тобто співвідношення між поточним споживанням та майбутніми заощадженнями. Коли держава за рахунок інструментів монетарної експансії чи фіскального субсидування свідомо знижує вартість позичкового капіталу для аграріїв, формується небезпечна ілюзія. Така аномалія цінового сигналу веде до ефекту маллокації капіталу. Ідеться про економічно невиправданий розподіл між різними галузями і підприємствами АПК. Аграрії, орієнтуючись на свідомо занижені ставки, розпочинають довгострокові інвестиційні проєкти, які за умов реальної ринкової вартості капіталу та рівня ризиків виявилися б збитковими. Капітал у такий спосіб націлений не у затребувані споживчим попитом ніші (глибоку переробку біомаси, високотехнологічне точне землеробство), а в інституційно лобійовані, капіталомісткі сировинні сектори, які мають кращий доступ до бюрократичних каналів розподілу державних пільг.

Тривала державна підтримка через механізми субсидування консервує неефективні структури та створює феномен «зомбі-підприємств» в аграрній сфері. У ринковому середовищі низька рентабельність суб'єкта є індикатором того, що він використовує обмежені суспільні ресурси неефективно. Механізм банкрутства чи реструктуризації при цьому виконує санаційну функцію, вивільняючи виробничі фактори на користь успішних підприємців. Державне фінансове забезпечення, натомість, блокує ключовий ринковий процес творчого руйнування, описаний Й. Шумпетером на засадах австрійської традиції [3].

Замість мотивації пошуку найліпших логістичних ланцюгів та зниження собівартості, менеджмент низки вітчизняних

агропідприємств переорієнтовує свою інтелектуальну діяльність на так званий «пошук ренти». Управлінський ресурс витрачається не на ринкову конкуренцію, а на адміністрування складних бюрократичних мірил, необхідних для входження в чергову програму фінансової підтримки. Вказане спричинює корупційні ризики та створює штучну нерівність, бо великі агрохолдинги, які володіють потужними юридичними та лобістськими департаментами, отримують вагому частку державних і міжнародних коштів донорів. Натомість дрібні ферми зостаються «відірваними» від офіційних фінансових каналів, поглиблюючи внутрішньогалузеві диспропорції.

Переосмислення меж держави крізь призму теорії спонтанного порядку Ф. Гаєка [2] доводить неспроможність централізованого планування з огляду на обмеженість доступу до розпорошеного ринкового знання аграріїв й інвесторів. Роль держави має обмежитися правопорядковою функцією, де головним обов'язком є гарантування абсолютного й оперативно захищуваного права приватної власності. У повоєнній Україні, де аграрний сектор зазнав масштабних руйнувань, мінувань та втрати активів, прилив довгострокового капіталу залежить не від наявності податкових пільг чи субсидованих програм, а від надійності судової системи, прозорості земельного кадастру, захищеності інвестицій від рейдерства чи неправомірного тиску силовиків. Безпека права власності на землю, основні засоби та майбутній врожай є сильнішим та дешевшим для бюджету стимулом залучення ліквідності, ніж будь-які державні гарантії. Держава також повинна забезпечити свободу укладання фінансових угод, повністю відмовившись від спроб жорсткого регулювання чи лімітування нових фінансових інструментів.

Вагомим аспектом інституційних меж є монетарна політика, згідно з австрійською теорією економічних циклів, емісійне фінансування дефіциту бюджету та непідзвітне розширення

незабезпеченого кредиту центральним банком веде тільки до короткострокового уявного розвитку, яке напевне завершується інфляційною кризою і знеціненням оборотних коштів підприємств. Стабільна гривня є підґрунтям для формування внутрішніх довгострокових заощаджень, які і є єдиним дужим джерелом кредитного ресурсу для агробізнесу.

Воєнний досвід українського агробізнесу довів, що його життєздатність є результатом спонтанної ринкової самоорганізації, а не державного регулювання. Повоєнна фінансова стійкість сектору має ґрунтуватися на самофінансуванні та докорінній фіскальній лібералізації. Австрійська теорія доводить неефективність вилучення капіталу через податки з його подальшим бюрократичним перерозподілом у вигляді субсидій. Мінімізація фіскального навантаження та збереження спрощеного оподаткування є виправданими кроками. У такому разі залишені у власника ресурси перетворюються у внутрішні інвестиції швидше завдяки його власній зацікавленості в ефективності.

Реальний досвід підтверджує успіх інструментів комерційного та товарного кредитування як елементів спонтанного ринкового порядку. В умовах мізерного банківського кредитування аграрії вдало використовують механізми відтермінування платежів за матеріально-технічні ресурси від дистриб'юторів під заставу майбутнього врожаю або через вексельні розрахунки. Аграрні розписки (цифрові та токенізовані) [4; 5] дозволяють залучати оборотний капітал прямо від трейдерів та фінансових компаній без участі держави чи застави нерухомості.

Зазначене підтверджує потребу зміщення вектору з банківсько-бюджетного домінування на ринок приватного інвестиційного капіталу, тобто створення аграрних фондів, випуск корпоративних облігацій, акціонування. Приватний інвестор, ризикуючи власними коштами, здійснює якісний аудит бізнес-моделі агропідприємства, ніж державний

чиновник. Такий підхід підвищує фінансову дисципліну та ефективність менеджменту в галузі.

Висновки. Державний інтервенціонізм та субсидування повоєнного агросектору України генерують ризики мал-локації капіталу й викривлення цінових сигналів. Досвід австрійської школи доводить, що сталий розвиток АПК потребує обмеження ролі держави її класичними функ-ціями: захистом прав приватної власності та монетар-ною стабільністю. Праксеологічно виправданим напрямом формування самодостатнього аграрного бізнесу є пере-хід до ринкової моделі. Модель ґрунтується на фіскальній лібералізації, товарному кредитуванні (цифрових аграр-них розписках) та приватному інвестиційному капіталі.

Список використаної літератури:

1. Mises, L. von. Human Action: A Treatise on Economics. Auburn, Alabama: Ludwig von Mises Institute, 1998. 907 p. URL: https://www.lopp.net/pdf/books/Human-Action.pdf

2. Hayek, F. A. The Fatal Conceit: The Errors of Socialism / ed. by W. W. Bartley. London: Routledge, 1988. 180 p. (The Collected Works of Friedrich August Hayek). URL: https://scispace.com/pdf/the-fatal-conceit-the-errors-of-socialism-1wpbb9s57o.pdf

3. McCraw, T. K. Review Essay: Joseph A. Schumpeter, Capitalism, Socialism and Democracy (New York: Harper & Row, 1942, 381 pp.; Third edition, 1950, 431 pp.). Boston: Harvard Business School, 2026. URL: https://eh.net/book_reviews/capitalism-socialism-and-democracy/

4. Про аграрні розписки : Закон України від 6 листо-пада 2012 р. № 5479-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 50. Ст. 695: за станом на 16 жовтня 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5479-17#Text

5. Про аграрні ноти : Закон України від 22 лютня 2024 р. № 3586-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2024. № 12. Ст. 65. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3586-20#Text

OPEN SOURCE ЯК МОДЕЛЬ ДЕЦЕНТРАЛІЗОВАНОЇ КООПЕРАЦІЇ: ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ВІДКРИТОЇ РОЗРОБКИ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

АЛІМ КАЛЮГА, студент, Фаховий коледж Класичного приватного університету (м. Запоріжжя, Україна)

ВОЛОДИМИР КОВТУН, викладач закладу вищої освіти кафедри інформаційних технологій та дизайну, Інститут управління Класичного приватного університету (м. Запоріжжя, Україна)

DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-664-8-10

Вступ. Розробка програмного забезпечення традиційно асоціюється з чіткою організацією, розподілом ролей і централізованим управлінням проєктом. Проте феномен Open Source демонструє іншу модель: складні програмні продукти можуть створюватися й розвиватися завдяки добровільній взаємодії великої кількості незалежних учасників [3, с. 19–63; 7, с. 1–35]. Їх об'єднує не адміністративний примус, а власний інтерес, професійна мотивація та спільна мета [5, с. 197–234]. Саме тому відкрита розробка становить інтерес не лише як технологічне явище, а й як особлива форма децентралізованої кооперації [4, с. 369–446]. Праксеологічний підхід (найбільш ефективний) дозволяє розглянути Open Source через людську дію, індивідуальний вибір і добровільну взаємодію [2, с. 11–14] та з'ясувати, яким чином із множини самостійних рішень розробників формується здатна до самоорганізації система створення програмного забезпечення.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є з'ясування механізму децентралізованої кооперації

у відкритій розробці програмного забезпечення з позицій праксеологічного підходу. Для її досягнення поставлено завдання визначити мотиви участі розробників в Open Source; дослідити, як індивідуальні рішення та добровільний внесок окремих учасників перетворюються на узгоджений колективний результат; з'ясувати роль відкритого коду, спільних правил і механізмів саморегуляції в координації розробки; оцінити Open Source як практичну модель взаємодії, здатної функціонувати без єдиного централізованого управління.

Результати дослідження та їх обговорення. Аналіз моделі Open Source показує, що відкритість програмного коду змінює не лише технічний спосіб створення програмного забезпечення, а й саму логіку взаємодії між його розробниками. Е. Реймонд, протиставляючи «соборну» і «базарну» моделі розробки, показав принципову відмінність між централізованим створенням програмного продукту та відкритою моделлю, заснованою на залученні широкого кола учасників [3, с. 19–63]. Учасники відкритого проєкту можуть самостійно визначати форму і масштаб своєї участі: створювати новий функціонал, виправляти помилки, перевіряти чужий код, удосконалювати документацію або використовувати наявне рішення як основу для власної розробки [6, с. 236–253; 7, с. 1–35]. Координація при цьому виникає не через обов'язкову участь кожного, а через поєднання індивідуальних рішень навколо спільного програмного продукту.

З праксеологічної позиції принципове значення має добровільність такої участі. У праксеології Л. фон Мізеса людська дія розглядається як цілеспрямована поведінка, у межах якої індивід обирає засоби для досягнення суб'єктивно значущої мети [2, с. 11–14]. Такий підхід дозволяє по-іншому пояснити й участь у Open Source. Розробник долучається до проєкту, оскільки пов'язує свою дію з певним очікуваним результатом:

вирішенням власної технічної проблеми, набуттям досвіду, професійною репутацією, удосконаленням продукту, яким користується, або реалізацією власної ідеї. Дослідження економіки Open Source також показують, що мотивація його учасників не зводиться до одного чинника і може поєднувати безпосередні та відкладені професійні стимули [5, с. 197–234]. Отже, колективний результат Open Source не заперечує індивідуальної природи людської дії. Навпаки, він виникає внаслідок координації великої кількості самостійних рішень, мотиви яких можуть істотно відрізнятися.

Водночас децентралізація не означає відсутності правил. Дослідження Open Source-проєктів свідчать про формування в них власних механізмів організації, участі та координації [6, с. 236–253; 7, с. 1–35]. Процедури внесення змін, перевірки коду, обговорення пропозицій, розподілу прав доступу та вирішення технічних суперечностей формують внутрішній порядок відкритої розробки. Тому коректніше говорити не про відсутність управління, а про розподілену координацію. Репозиторій, система контролю версій, механізми pull request і code review та правила конкретної спільноти створюють середовище, в якому незалежні дії розробників можуть бути перетворені на узгоджений програмний продукт.

Особливе значення має те, що знання в такій системі не зосереджене в одного учасника. Ф. Гаєк показав, що необхідне для прийняття рішень знання розподілене між окремими індивідами і не може в повному обсязі існувати в одному центрі. Ця закономірність виразно проявляється у відкритій розробці: один розробник краще розуміє архітектуру програми, інший виявляє вразливість, третій пропонує оптимізацію, а користувач може першим помітити помилку в реальних умовах експлуатації. Відкритість коду створює можливість залучати ці розосереджені знання до розвитку спільного продукту. Отже,

потенційна перевага децентралізованої розробки полягає не просто у кількості учасників, а в можливості використовувати знання, досвід та ініціативу, які неможливо повністю сконцентрувати в одному центрі прийняття рішень [1, с. 519–530].

З організаційної точки зору цей феномен наближається до того, що Й. Бенклер визначає як peer production — форму виробництва, засновану на децентралізованій індивідуальній діяльності, координованій без традиційної ринкової ціни або управлінської ієрархії [4, с. 369–446]. Open Source у цьому контексті є особливо наочним прикладом: програмний продукт може виникати як результат взаємодії учасників, які не утворюють традиційної фірми, не перебувають у єдиній вертикалі підпорядкування та можуть мати різні мотиви участі.

Разом із тим Open Source не слід ідеалізувати як систему, що автоматично забезпечує ефективну самоорганізацію. Дослідження FLOSS указують як на значні можливості такої моделі, так і на складність управління, координації, підтримки участі та забезпечення стійкості спільнот [6, с. 236–253; 7, с. 1–35]. Відкритий проєкт може залежати від порівняно невеликої кількості активних розробників, стикатися з конфліктами, нерівномірною якістю внесків, проблемами безпеки та дефіцитом ресурсів для підтримки коду. Це дозволяє сформулювати важливий результат дослідження: децентралізація не усуває потреби в координації — вона змінює механізм її здійснення. Місце прямого централізованого управління частково займають правила спільноти, професійна репутація, добровільний внесок, технічні процедури перевірки та розподілена відповідальність.

Таким чином, Open Source можна розглядати як практичну модель децентралізованої кооперації, в якій порядок не обов'язково задається наперед у вигляді детального

централізованого плану, а значною мірою формується у процесі взаємодії учасників [3, с. 19–63; 4, с. 369–446]. Праксеологічний аналіз дозволяє побачити за програмним кодом ширший механізм: індивідуальний вибір породжує добровільну участь, добровільна участь забезпечує обмін розосередженими знаннями, а їх координація за допомогою спільних технологічних та організаційних правил здатна створювати складний колективний результат. Саме ця властивість робить Open Source не лише способом розробки програмного забезпечення, а сучасним цифровим прикладом того, як індивідуальна дія може перетворюватися на децентралізовану кооперацію.

Висновки. Проведений аналіз дає підстави розглядати Open Source не лише як спосіб організації розробки програмного забезпечення, а як практичну модель децентралізованої кооперації. Її основою є самостійний вибір учасника: розробник визначає мету власної участі, обсяг внеску та спосіб взаємодії зі спільнотою, тоді як сукупність таких індивідуальних дій здатна формувати результат, масштаб якого перевищує можливості окремого учасника. Встановлено, що децентралізація Open Source не означає відсутності організації. Її особливість полягає в іншому механізмі координації, заснованому на відкритості коду, добровільності участі, розподіленому знанні, професійній репутації та спільно вироблених правилах взаємодії. Водночас ефективність такої моделі не є автоматичною: вона залежить від якості координації, активності спільноти та здатності учасників підтримувати життєздатність програмного продукту. Праксеологічний аналіз дозволяє виявити головну особливість Open Source: колективний технологічний результат виникає тут не всупереч індивідуальному вибору, а завдяки механізмам його координації. Відтак відкрита розробка програмного забезпечення може розглядатися як сучасний цифровий приклад перетворення добровільної індивідуальної

дії та розосередженого знання на складний колективний результат без необхідності повної централізації процесу його створення.

Список використаної літератури:

1. Hayek, F. A. The Use of Knowledge in Society. *The American Economic Review.* 1945. Vol. 35, No. 4. P. 519–530. URL: https://www.jstor.org/stable/1809376

2. Mises, L. von. Human Action: A Treatise on Economics. Scholar's ed. Auburn, Alabama: Ludwig von Mises Institute, 1998. 912 p. URL: https://mises.org/library/book/human-action

3. Raymond, E. S. The Cathedral & the Bazaar: Musings on Linux and Open Source by an Accidental Revolutionary. Revised ed. Sebastopol, CA: O'Reilly Media, 2001. 256 p. ISBN: 978-0-596-00108-7. URL: https://www.oreilly.com/library/view/the-cathedral/0596001088/

4. Benkler, Y. Coase's Penguin, or, Linux and The Nature of the Firm. The Yale Law Journal. 2002. Vol. 112, No. 3. P. 369–446. DOI: 10.2307/1562247

5. Lerner, J., Tirole, J. Some Simple Economics of Open Source. *The Journal of Industrial Economics.* 2002. Vol. 50, No. 2. P. 197–234. DOI: 10.1111/1467-6451.00174

6. von Krogh, G., Spaeth, S. The Open Source Software Phenomenon: Characteristics That Promote Research. *The Journal of Strategic Information Systems.* 2007. Vol. 16, No. 3. P. 236–253. DOI: 10.1016/j.jsis.2007.06.001

7. Crowston, K., Wei, K., Howison, J., Wiggins, A. Free / Libre Open-Source Software Development: What We Know and What We Do Not Know. ACM Computing Surveys. 2012. Vol. 44, No. 2. Article 7. P. 1–35. DOI: 10.1145/2089125.2089127

THE CULTURE OF FREEDOM AS A PRAXEOLOGICAL COUNTERWEIGHT TO CANCEL CULTURE: THE AUSTRIAN SCHOOL'S LEGACY

IRYNA KYZYMENKO, PhD in Historical Sciences, Associate Professor, State University of Trade and Economics (Kyiv, Ukraine)

DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-664-8-11

Introduction. In today's world, the crisis of democratic institutions, the spread of the state of general interventionism, and the intensification of "cancel culture" practices directed against the ideas of classical liberalism and the Austrian School of Economics render urgent the question of the social and cultural immunity of an open society. It is appropriate to designate such immunity by the concept of "culture of freedom" — a set of value orientations, habits of thought, and institutional practices that make possible voluntary exchange, personal responsibility, and respect for private property. This problem takes on particular urgency amid Russia's war against Ukraine, when, alongside physical resistance to aggression, a battle of ideas over the model of national development and postwar reconstruction is simultaneously underway. In this context, the question of whether a society is able to sustain a culture of freedom as an independent institution acquires not only theoretical but also practical significance.

The aim of the study is to substantiate a praxeological approach to understanding the culture of freedom as a socio-philosophical category that resists the tools of ideological cancellation of alternative views, drawing on

the scholarly legacy of the Austrian School of Economics and related traditions of classical liberalism. To achieve this aim, the following tasks are set: to define the content of the concept "culture of freedom" in the works of representatives of the Austrian School of Economics and related research traditions; to identify the mechanisms by which the instruments of "cancel culture" undermine the institutional and value-based immunity of society; to outline the praxeological foundations for restoring the culture of freedom in Ukrainian public and educational discourse.

Results and discussion. F. Hayek regarded freedom not as the simple absence of external coercion but as a state of society grounded in a spontaneous order produced by the long evolution of customs, traditions, and law [1]. In this understanding, the culture of freedom is no less important an institution than formal legal norms: it sets the horizon of mutual expectations within which individuals trust one another and trust the market mechanism of "profit and loss" as a fair arbiter of economic activity. L. von Mises, developing the tradition of classical liberalism, emphasized that social concord is possible only through recognition of private property and the division of labor as fundamental conditions of civilization, and that any systematic denial of these foundations leads to the disintegration of social cooperation [2]. Notably, for Mises liberalism was not a set of economic techniques but above all a worldview, a cultural stance — a way of thinking about the human being as an active, responsible agent.

An important complement to the praxeological tradition is the economic-historical analysis of D. McCloskey, who showed that the decisive factor in the West's "Great Enrichment" was not the mere accumulation of capital or changes in formal institutions, but a shift in the rhetoric and moral evaluation of entrepreneurship — the recognition of bourgeois virtues' dignity in mass consciousness [3]. This

conclusion supports the thesis of the primacy of the culture of freedom in relation to economic well-being: without the legitimation of entrepreneurial initiative at the level of everyday meanings, market institutions remain vulnerable to populist revision even where formally market-oriented legislation exists.

M. Novak, in his analysis of democratic capitalism, proposed viewing a free society as a tripartite system — economic, political, and moral-cultural — which must exist in dynamic equilibrium [4]. It is precisely the moral-cultural system, in his view, that produces the meanings that justify the market and limited government in the eyes of citizens; its weakening as a result of the ideological expansion of collectivist narratives automatically undermines the stability of the other two systems — both economic and political. This provides grounds for regarding "cancel culture" not as a marginal publicistic phenomenon but as a systemic threat to the institutional architecture of a free society.

In praxeological terms, "cancel culture" operates not by refuting an opponent's arguments but by excluding them from the space of acceptable discourse — labeling the ideas of the Austrian School as "outdated," "unethical," or "marginal." This constitutes an attempt to destroy not market exchange itself but the precondition for its existence — free communication of value judgments, without which the coordination of human action becomes impossible. This mechanism corresponds to the conclusions of D. North, J. Wallis, and B. Weingast concerning "limited access orders," in which dominant coalitions maintain control through the distribution of rents and the artificial restriction of open competition among ideas and organizations [5]. The replacement of an open access order with a limited one is, in essence, the same mechanism employed by the contemporary state of general interventionism, whereby "VIP managers of other people's

property" shield themselves from full market competition and accountability for their own decisions.

For Ukraine, the culture of freedom is not an abstract academic category but a practical resource of wartime and postwar resilience. Personal responsibility, the protection of private property, and trust in voluntary exchange are the very virtues that simultaneously ensure economic efficiency and civic mobilization under conditions of hybrid war. Restoring the culture of freedom in Ukrainian public discourse requires systematic work within the humanities, capable of resisting the renaissance of collectivist narratives through the legacy of six generations of the Austrian School of Economics, as well as the development of its own, historically grounded narrative rather than a borrowed imitation of Western models.

A separate point concerns the institutional dimension of reproducing the culture of freedom. If cancel culture operates predominantly in the sphere of symbolic production — academia, media, education — then resistance to it must likewise be built primarily within humanities education. Six generations of the Austrian School's legacy — from C. Menger through E. von Böhm-Bawerk, L. von Mises, and F. Hayek to contemporary praxeology scholars — demonstrate that methodological individualism and the subjective theory of value are able to withstand repeated waves of ideological cancellation precisely because they rest not on political circumstance but on the logical structure of human action. This provides grounds for regarding praxeology as a methodological alternative to the Keynesian paradigm not only in economic theory but in a broader socio-philosophical sense — as an alternative model for explaining why some societies retain the capacity for voluntary cooperation while others slide into redistributive and clientelist practices.

The renaissance of Marxism in its contemporary modifications, observable in the twenty-first century amid the accumulation of crisis phenomena, should be regarded not as an accidental intellectual trend but as a logical consequence of the weakening of the culture of freedom within the system of humanities education after World War II, when economic science developed to a considerable extent under the influence of welfare-state theory. Restoring the balance requires not merely counterargument at the level of individual theses but systematic work to reproduce the culture itself — habits of public discussion, respect for a disagreeing opponent, and readiness to acknowledge mistakes on the basis of the "profit and loss" mechanism rather than political authority.

Conclusions. The culture of freedom emerges as a socio-philosophical category that integrates the idea of spontaneous order (F. Hayek), the recognition of private property as the foundation of civilization (L. von Mises), the rhetorical legitimation of entrepreneurship (D. McCloskey), the moral-cultural system of democratic capitalism (M. Novak), and the concept of the open access order (D. North, J. Wallis, B. Weingast). "Cancel culture" poses a threat not to particular theses or authors but to the very precondition of the free exchange of ideas; resistance to it must therefore be praxeological and systemic in character, not merely publicistic. The restoration and purposeful cultivation of the culture of freedom in Ukraine is a necessary condition both for the state's wartime resilience and for a qualitative postwar reconstruction grounded in the principles of the Austrian School of Economics.

References:

1. Hayek, F. A. The Constitution of Liberty. Chicago: University of Chicago Press, 1960. 570 p.

2. Mises, L. von. Liberalism: The Classical Tradition / transl. by R. Raico. Indianapolis: Liberty Fund, 2005. 209 p.

3. McCloskey, D. N. Bourgeois Equality: How Ideas, Not Capital or Institutions, Enriched the World. Chicago: University of Chicago Press, 2016. 787 p.

4. Novak, M. The Spirit of Democratic Capitalism. New York: Simon & Schuster, 1982. 433 p.

5. North, D. C., Wallis, J. J., Weingast, B. R. Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. 308 p.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВОЄННОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ: МІЖ БЕЗПЕКОВОЮ НЕОБХІДНІСТЮ ТА НАДМІРНИМ ІНТЕРВЕНЦІОНІЗМОМ

ОЛЬГА КОВАЛЬЧУК, доктор юридичних наук, професор, Західноукраїнський національний університет (м. Тернопіль, Україна)

DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-664-8-12

Вступ. Криза демократичних інститутів в умовах системних викликів традиційно супроводжується розширенням дискреційних повноважень держави, що обґрунтовує необхідність оперативного реагування на загрози. Повномасштабна збройна агресія Росії проти України актуалізувала це питання у гранично гострій формі. Правовий режим воєнного стану, запроваджений відповідно до Закону України від 12.05.2015 № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану» [1], став підставою для запровадження комплексу обмежень економічної свободи. Ці обмеження охоплюють валютне регулювання, контроль за рухом капіталу, цінове регулювання окремих категорій товарів і мобілізаційну економіку. Методологічний інструментарій для оцінки не лише економічної, а й правової обґрунтованості таких обмежень може забезпечити праксеологічний підхід австрійської економічної школи, зокрема, концепція неможливості раціонального економічного розрахунку в умовах позаринкового ціноутворення, розроблена Л. фон Мізесом [2, с. 418].

Постає питання про межу, за якою виправдане безпекове втручання держави перетворюється на інтервенціонізм,

що підриває засади ринкової координації без відповідного приросту суспільної безпеки. Відповідь на це питання вимагає, по-перше, систематизації основних видів адміністративно-правових обмежень економічної діяльності, запроваджених у період дії воєнного стану в Україні; по-друге, застосування праксеологічного критерію оцінки їх впливу на механізми ринкової координації, передусім на здатність суб'єктів господарювання здійснювати економічний розрахунок в умовах спотвореного ціноутворення; по-третє, формулювання юридичних критеріїв пропорційності таких обмежень — часової обмеженості, наявності судового чи парламентського контролю та відповідності легітимній меті, визначеній Конституцією України [3]. Через послідовне розв'язання цих трьох завдань запропоновано не просто описати чинний масив обмежувального регулювання, а виробити критерій, який дозволив би відрізнити тимчасовий, контрольований інструмент безпеки від структурного розростання державного втручання. Такий інструмент має бути дієвим і після скасування правового режиму воєнного стану.

Результати дослідження та їх обговорення. Аналіз чинного законодавства дає підстави виокремити три групи обмежень економічної свободи, запроваджених у зв'язку з воєнним станом. Перша група — валютні обмеження та обмеження транскордонного руху капіталу, встановлені постановою Правління Національного банку України (НБУ) від 24.02.2022 № 18 «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» [4], прийнятою відповідно до статей 7, 15, 56 Закону України від 20.05.1996 № 679-XIV «Про Національний банк України» [5]. Цією постановою запроваджено фіксацію офіційного курсу, призупинення роботи валютного ринку (крім окремих операцій) та мораторій на транскордонні валютні платежі. Друга група — регулювання цін на окремі соціально значущі

продовольчі товари, встановлене постановою Кабінету Міністрів України (КМУ) від 19.06.2023 № 650 «Про регулювання цін на окремі види продовольчих товарів та забезпечення стабільної роботи виробників продовольства в умовах воєнного стану» [6]. Ця постанова визначає граничний рівень торговельної надбавки не більш як 10 % на визначений перелік товарів вітчизняного виробництва відповідно до статті 13 Закону України від 21.06.2012 № 5007-VI «Про ціни і ціноутворення» [7]. Третя група пов'язана з мобілізаційною економікою — бронюванням військовозобов'язаних працівників критично важливих підприємств на підставі статті 24 Закону України від 21.10.1993 № 3543-XII «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [8] та Порядку бронювання військовозобов'язаних, затвердженого постановою КМУ від 27.01.2023 № 76 «Деякі питання реалізації положень Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час» [9].

Кожна з цих груп має власну правову природу і власний ступінь інтенсивності втручання. Однак об'єднує їх спільна риса: усі вони обмежують не поведінку окремого суб'єкта в конкретній ситуації, а саму інформаційну функцію ціни та вільного договору як механізму координації господарської діяльності. Із праксеологічних позицій це принципово, оскільки, за Мізесом, раціональний економічний розрахунок можливий лише за умови існування ринкових цін, що формуються у процесі вільного обміну [2]. Будь-яке адміністративне втручання, яке підміняє цей процес директивним встановленням цін, курсів чи пропорцій розподілу ресурсів, неминуче призводить до втрати інформації, необхідної для ефективного розподілу капіталу, незалежно від задекларованої мети такого втручання.

Водночас безпекова необхідність (запобігання виведенню капіталу за кордон в умовах війни, фінансуванню

держави-агресора, дестабілізації фінансової системи) є легітимною метою. Це відповідає конституційним підставам обмеження прав і свобод людини, передбаченим статтею 64 Конституції України [3] та Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [1]. Тому завдання правової науки полягає не в запереченні самої можливості обмежень, а у виробленні критерію, який дозволив би відмежувати виправдане та пропорційне втручання від його надмірних форм.

У цьому дослідженні пропонується оцінювати кожен захід за сукупністю трьох ознак. Перша — часова обмеженість, тобто прив'язка дії заходу до існування безпекової загрози, а не його автономізація у постійну регуляторну практику, що зберігається за інерцією навіть після зникнення підстав для її запровадження. Зауважимо, що постанова КМУ № 650 [6] встановлює строк дії — на період дії воєнного стану та трьох місяців після його припинення чи скасування. Це приклад дотримання цього критерію на рівні тексту акта. Друга ознака — наявність дієвого механізму періодичного перегляду обмеження та судового або парламентського контролю за його пропорційністю, а не виключно відомчого самоконтролю органу, який сам це обмеження запровадив. Практика поступового послаблення валютних обмежень НБУ через численні зміни до постанови № 18 [4] ілюструє наявність такого періодичного перегляду. Водночас він залишається переважно відомчим, без зовнішнього судового контролю за пропорційністю на кожному етапі. Третя ознака — законодавче, а не виключно підзаконне визначення меж, підстав і порядку застосування обмеження. У розглянутих вище актах рамкові повноваження визначені Законом України (законами № 679-XIV, № 5007-VI, № 3543-XII), а їхня деталізація — постановами НБУ та КМУ. Це усталена та допустима модель регулювання, якщо підзаконний акт не виходить за межі делегованих повноважень.

Практична перевірка дотримання цих критеріїв щодо кожного конкретного обмеження (зокрема, оцінка того, чи не виходять окремі зміни до постанови № 18 за межі делегованих НБУ повноважень) потребує окремого емпіричного аналізу і не є предметом цього дослідження. Автором запропоновано лише критерій як методологічний інструмент для такого аналізу.

Висновки. Правове регулювання воєнної економіки в Україні поєднує обґрунтовані безпекові обмеження з елементами потенційного надмірного адміністративного інтервенціонізму. Це зумовлює необхідність застосування чітких юридичних критеріїв пропорційності — встановлення часових рамок заходу, дієвого судового чи парламентського контролю та законодавчого, а не підзаконного визначення меж втручання. Праксеологічний аналіз свідчить, що навіть виправдані безпекою обмеження ринкової координації мають зберігати тимчасовий і контрольований характер. Втрата будь-якого з цих трьох елементів здатна перетворити безпековий захід на структурний фактор кризи демократичних та економічних інститутів, що «переживе» сам правовий режим воєнного стану.

Список використаної літератури:

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

2. Mises, L. Human Action: A Treatise on Economics. Vol. 2. Indianapolis: Liberty Fund, 1996. 445 p.

3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

4. Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану : постанова Правління НБУ від 24.02.2022 № 18. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#Text

5. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1996 № 679-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text

6. Про регулювання цін на окремі види продовольчих товарів та забезпечення стабільної роботи виробників продовольства в умовах воєнного стану : Постанова КМУ від 19.06.2023 № 650. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-rehuliuvannia-tsin-na-okremi-vydy-prodovolchy-a650

7. Про ціни і ціноутворення : Закон України від 21.06.2012 № 5007-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5007-17#Text

8. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993 № 3543-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text

9. Деякі питання реалізації положень Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час : постанова КМУ від 27.01.2023 № 76. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/76-2023-п#Text

MONETARY INTERVENTIONISM AND FINANCIAL INSTABILITY: A PRAXEOLOGICAL PERSPECTIVE ON THE LIMITS OF GOVERNMENT REGULATION

VIKTORIIA KOVERZA, Ph.D. in Economic sciences, Associate professor, Mariupol State University (Kyiv, Ukraine)

DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-664-8-13

The contemporary global economy is marked by mounting macro-financial instability, escalating debt burdens, heightened financial market volatility, and pervasive uncertainty. Against the backdrop of large-scale economic and geopolitical shocks, market — based adjustment mechanisms are increasingly complemented by government intervention aimed at mitigating systemic crises, including measures affecting the money supply, credit conditions, and interest rates. Yet excessive or prolonged intervention may distort price signals, reshape the incentives of economic agents, and contribute to the accumulation of structural and financial imbalances.

Ludwig von Mises's praxeological approach provides a framework for examining monetary interventionism through its effects on the purposive actions of economic agents, their expectations, and the mechanisms of market coordination. Under conditions of incomplete and dispersed knowledge, prices and interest rates perform a crucial signalling function that centralized regulation cannot fully replicate.

Monetary interventionism manifests itself through the deliberate influence of governments and central banks on the monetary and credit system by altering

the money supply, interest rates, credit conditions, and foreign exchange markets. Within the Austrian economic tradition, particular attention is devoted to credit expansion and artificially suppressed interest rates, which may generate misleading signals regarding the availability of real savings and encourage investment decisions that are inconsistent with the underlying structure of available resources [1].

As a result, monetary expansion affects not only the general price level but also relative prices, intertemporal coordination, and the allocation of resources. Excessive credit expansion may contribute to the accumulation of investment imbalances, asset price bubbles, and debt-related risks, which tend to materialize during subsequent market corrections.

This perspective is further complemented by F. A. Hayek's concept of dispersed knowledge: the information required for economic coordination is distributed among numerous market participants and is constantly evolving, making it impossible to concentrate it fully within a single decision — making center [2]. Consequently, monetary regulation cannot fully replicate the decentralized process through which market signals and expectations are formed.

Within the Austrian business cycle framework, credit expansion and artificially suppressed interest rates are associated with the risk of distorting signals concerning resource availability. Such distortions may encourage investment decisions that are inconsistent with the underlying structure of real savings, thereby contributing to the accumulation of economic imbalances, asset price bubbles, and debt — related risks [3; 4].

Empirical evidence substantiates the association between credit booms and the subsequent incidence of financial

crises. Based on a panel of 14 advanced economies over the period 1870–2008, M. Schularick and A. M. Taylor demonstrate that rapid credit expansion constitutes a significant predictor of future financial crises [6]. The magnitude of the associated financial vulnerabilities, however, depends on the quality and allocation of credit, the institutional structure of the financial system, the degree of leverage, and the broader regulatory environment [7].

The experience of unconventional monetary policy following the 2008–2009 global financial crisis illustrates its dual effects. While accommodative monetary conditions, including persistently low policy rates and quantitative easing, supported credit supply and aggregate demand, they also contributed to asset-price appreciation and the accumulation of financial risks [8]. Prolonged deviations of monetary conditions from market-determined levels may therefore alter risk-taking incentives, portfolio allocation, and the intertemporal allocation of resources.

For Ukraine, these challenges are compounded by the economic consequences of the full — scale war, substantial fiscal financing requirements, and heightened foreign-exchange risks. Accordingly, the monetary policy of the National Bank of Ukraine (NBU) must reconcile the objectives of price and financial stability with the structural transformation of the economy and prevailing conditions in the foreign — exchange market [9].

At the same time, emergency crisis-management measures should be clearly distinguished from long — term monetary stimulus.

The need for government intervention becomes particularly acute during systemic crises, when liquidity provision and support for financial infrastructure may prevent systemic collapse. However, prolonged state support may generate moral hazard if expectations of government assistance

weaken financial institutions' incentives to bear responsibility for the risks they undertake.

From the perspective of the Austrian School of Economics, government regulation is subject to epistemic constraints, as public authorities cannot possess the full body of dispersed knowledge required for the centralized coordination of financial markets [1; 2]. This, however, does not imply the abandonment of regulation. Its legitimate functions should include establishing predictable rules, protecting property rights, enforcing contracts, ensuring prudential supervision, and maintaining the stability of the payment system.

The full — scale war has fundamentally altered the operating environment of Ukraine's financial system, intensifying fiscal financing needs, foreign — exchange risks, external financial dependence, and pressures on the banking sector. During the initial months of the war, the NBU introduced extraordinary measures to safeguard the banking system, payment infrastructure, and foreign-exchange market. Under conditions of systemic threat, such interventions were justified; however, their prolonged use may weaken market discipline. As economic conditions stabilize, the gradual restoration of competition, market — based price formation, and financial institutions' accountability becomes essential.

In the post — war period, priority should be given to establishing a predictable and competitive financial environment, developing both banking and non — bank financial sectors, protecting the rights of investors and creditors, and mobilizing private capital for reconstruction. The role of the state should primarily focus on maintaining a stable institutional framework, safeguarding property and contractual rights, and mitigating systemic risks. The principal directions of the proposed crisis — management strategy are presented in Table 1 (see p. 84).

Table 1

Key Directions of the Crisis-Management Strategy

Strategic directions	**Key risks**	**Strategic responses**
Predictability of monetary policy	Distortion of interest — rate signals	Transparency of policy objectives and instruments
Preservation of market signals	Accumulation of economic imbalances	Targeted, proportionate, and temporary measures
Accountability of financial institutions	Moral hazard	Avoidance of systematic coverage of private — sector losses
Promotion of competition	Erosion of market discipline	A level playing field for banking and non — bank financial sectors
Market self — coordination	Dependence on government support	Gradual phase — out of extraordinary measures

Conclusion. Thus, from a praxeological perspective, the boundary of government regulation lies where stabilizing intervention begins to undermine the accountability of economic agents, the informational function of price signals, and competition. The Austrian approach should therefore be regarded not as a ready-made set of policy instruments, but as a methodological framework for delineating the appropriate boundaries of intervention [1; 2].

The author's position is that government intervention should be minimally necessary, proportionate, predictable, and temporary. Its effectiveness should be assessed by its ability to stabilize the financial system without undermining the accountability of economic agents, the informational function of market signals, or competitive processes. For Ukraine, this implies combining necessary crisis support with

the gradual restoration of decentralized market coordination as a foundation for long-term financial resilience.

References:

1. Mises, L. von. Human Action: A Treatise on Economics. 4th rev. ed. Auburn, AL: Ludwig von Mises Institute, 1996.

2. Hayek, F. A. The Use of Knowledge in Society. *The American Economic Review.* 1945. Vol. 35, № 4. P. 519–530. URL: https://www.econlib.org/library/Essays/hykKnw.html

3. Mises, L. von. The Theory of Money and Credit. Indianapolis: LibertyClassics, 1981. URL: https://www.jstor.org/stable/i331397

4. Hayek, F. A. Prices and Production. London: Routledge & Kegan Paul, 1931.

5. Huerta de Soto, J. Money, Bank Credit, and Economic Cycles. 4th ed. Auburn, AL: Mises Institute, 2020. URL: https://cdn.mises.org/money_bank_credit_and_economic_cycles_4th_edition.pdf

6. Schularick, M., Taylor, A. M. Credit Booms Gone Bust: Monetary Policy, Leverage Cycles, and Financial Crises, 1870–2008. The American Economic Review. 2012. Vol. 102, № 2. P. 1029–1061.

7. Reinhart, C. M., Rogoff, K. S. This Time Is Different: Eight Centuries of Financial Folly. Princeton: Princeton University Press, 2009.

8. Borio, C., Gambacorta, L., Hofmann, B. The Influence of Monetary Policy on Bank Profitability. BIS Working Papers. 2015. № 514.

9. National Bank of Ukraine. Monetary Policy Guidelines for the Duration of Martial Law. Approved by a Decision of the Council of the National Bank of Ukraine dated 15 April 2022. Kyiv, 2022. URL: https://bank.gov.ua/en/file/download?file=MPG-ml_2022_eng.pdf

ПРАКСЕОЛОГІЯ ЛЮДВІГА ФОН МІЗЕСА І МЕЖІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СУДОВО-ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

ГАЛИНА КРИВОНОЖКО, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, Київське відділення Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» (м. Київ, Україна)

ОЛЕКСІЙ СОБІН, судовий експерт, Науково-дослідний центр судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності (м. Київ, Україна)

DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-664-8-14

Вступ. Поширення систем штучного інтелекту у професійній діяльності ставить перед державою подвійне завдання. З одного боку, необхідно використовувати технологічні можливості для пошуку, класифікації, опрацювання великих масивів даних і перевірки робочих гіпотез. З іншого боку, судова експертиза безпосередньо пов'язана з правами людини, доказуванням і довірою до правосуддя, тому швидкість або зручність не можуть бути єдиними критеріями допустимості нового інструмента. Відповідне регулювання має бути конкретним, пропорційним ризику й сумісним із незалежністю судового експерта.

Праксеологія Людвіга фон Мізеса дає методологічну основу для розмежування суб'єкта дії, мети та засобу. Людська діяльність є свідомою і цілеспрямованою: людина визначає бажаний результат, оцінює наявні альтернативи, обирає засоби та відповідає за прийняте

рішення [1]. Система штучного інтелекта (ШІ) не має процесуального статусу судового експерта і не є самостійним носієм професійної відповідальності. Мету застосування, склад даних, допустимий режим роботи, критерії перевірки та остаточний висновок визначає людина. Отже, ШІ слід розглядати як засіб у структурі професійної діяльності, а не як автономного суб'єкта експертного пізнання.

Звідси випливає **вихідне положення дослідження**: предметом державного регулювання має бути не штучний інтелект як абстрактна технологія, а конкретний сценарій його використання. Пошук нормативного документа, розпізнавання тексту, сортування матеріалів, побудова часової лінії, формування робочої гіпотези та безпосереднє використання алгоритмічного результату в обґрунтуванні висновку мають різний вплив на права учасників і на надійність експертного результату. Єдиний режим для всіх операцій був би або надмірним, або недостатнім.

Результати дослідження та їх обговорення. Чинна українська модель уже містить базові обмеження і гарантії. Закон України «Про судову експертизу» поєднує використання досягнень науки і техніки з вимогами законності, незалежності, об'єктивності та повноти дослідження, персональною відповідальністю експерта і забороною втручання у проведення експертизи [2]. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз допускає застосування методів, методик, нормативних документів, стандартів, науково-технічної літератури та програмних продуктів, але вимагає відображати методичну основу і перебіг дослідження у висновку [3]. Тому використання ШІ не скасовує усталених гарантій, а потребує їх конкретизації для нового класу інструментів.

Провідна роль держави у цій сфері не означає адміністративного втручання в конкретне дослідження. Міністерство юстиції України формує та реалізує державну правову

політику, виконує координаційні, організаційні й науково-методичні функції у межах компетенції [4]. Водночас судовий експерт самостійно обирає належні методи, оцінює отримані результати та особисто відповідає за висновок. Регуляторне рішення має встановлювати умови безпечного застосування, вимоги до валідації, документування і контролю, але не підміняти професійне судження експерта.

Для підготовки галузевого рішення пропонується дев'ятиетапний цикл. Спочатку ідентифікується конкретний сценарій: система і версія, професійне завдання, користувач, види даних, очікуваний результат і його місце у дослідженні. Далі визначається рівень впливу: організаційно-технічний, аналітично допоміжний або такий, що може впливати на встановлення ознаки, обґрунтування чи категоричність висновку. На третьому етапі перевіряється, чи достатні чинні закони, методики, стандарти і внутрішні процедури, або потрібна спеціальна рекомендація, SOP чи галузева вимога.

Наступні етапи охоплюють перевірку обов'язкових передумов: законності доступу до даних, компетентності користувача, придатності технічного середовища, захисту інформації, простежуваності операцій та можливості змістовного людського контролю. Після цього оцінюються ризики помилки, упередження, втрати контексту, нерепродукованості та залежності від постачальника. Чим ближче машинний результат до суті експертного висновку, тим суворішими мають бути вимоги до валідації й незалежної перевірки.

До впровадження необхідна контрольована апробація на визначеній категорії завдань. Вона має встановити не лише технічну працездатність, а й межі застосування, типові помилки, умови відтворюваності та порядок дій у разі суперечливого результату. Кожна суттєва операція повинна бути документована: назва і версія системи, вхідні дані, режим роботи, проміжний результат, спосіб

його перевірки, встановлені обмеження та рішення експерта. Висновок не може ґрунтуватися лише на непрозорій відповіді алгоритму.

За результатами апробації компетентний орган приймає одне з кількох рішень: дозволити використання за визначених умов; повернути модель або процедуру на доопрацювання; обмежити сферу застосування; відмовитися від використання; або призначити повторне оцінювання після зміни версії, даних чи функціоналу. Міжнародні підходи до управління ризиками ШІ також виходять із необхідності документованого управління, людського нагляду, простежуваності та постійного контролю змін [5].

Праксеологічний підхід дає змогу перевіряти не лише проголошену мету правила, а і його фактичні наслідки. Надмірне регулювання може законсервувати застарілий процес, створити бар'єр для національних розробників і посилити залежність від великих постачальників. Відсутність належних правил, навпаки, створює ризик неперевірюваного результату, витоку даних, прихованого перенесення помилки та підміни професійного рішення автоматизованою відповіддю. Тому потрібна не загальна заборона або безумовний дозвіл, а пропорційний режим для конкретної функції.

Запропонована модель має практичне значення для державних спеціалізованих установ, атестованих експертів, органів, що призначають експертизу, та розробників професійних цифрових інструментів. Вона дозволяє ще до впровадження встановити, які дані й операції допускаються, хто здійснює перевірку, які результати можуть передаватися на наступний етап і за яких умов необхідне повернення або зупинення процесу. Це зменшує ризик того, що технічно правильна обробка буде застосована до неповних, неналежних або неправильно інтерпретованих вихідних даних.

Висновки. Отже, праксеологія Мізеса не дає готової технічної інструкції для регулювання ШІ, але дисциплінує постановку питання. Суб'єктом професійної діяльності залишається людина; ШІ є засобом; державне рішення повинно стосуватися конкретного сценарію, враховувати мету, альтернативи, стимули, ризики й наслідки. Належне галузеве регулювання має поєднувати контрольовану апробацію, простежуваність, людський нагляд і можливість повторного оцінювання, не порушуючи незалежності судового експерта та його персональної відповідальності за висновок.

Список використаної літератури:

1. Mises, L. von. Human Action: A Treatise on Economics. Indianapolis: Liberty Fund, 2007. URL: https://oll.libertyfund.org/titles/greaves-human-action-a-treatise-on-economics-in-4-vols-lf-ed

2. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/4038-12

3. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України; Інструкція, Форма типового документа, Картка, Рекомендації від 08.10.1998 № 53/5. *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z0705-98

4. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України : Постанова Кабінету Міністрів України; Положення від 02.07.2014 № 228. *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/228-2014-п#Text

5. Tabassi, E. Artificial Intelligence Risk Management Framework (AI RMF 1.0). NIST AI 100-1. Gaithersburg: NIST, 2023. DOI: 10.6028/NIST.AI.100-1

ЕКОНОМІЧНІ ТА ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО ІНТЕРВЕНЦІОНІЗМУ: ПРИКЛАД ВІДНОВЛЮВАНОЇ ГЕНЕРАЦІЇ

ВОЛОДИМИР ЛИПОВ, доктор економічних наук, професор, Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України (м. Київ, Україна)

DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-664-8-15

Вступ. Відмінною рисою теоретичних засад австрійської економічної школи є глибоке й різностороннє критичне дослідження наслідків втручання держави в економічне життя [1]. Л. Мізес акцентує увагу на тому, що державні обмеження в кінцевому підсумку призводять до скорочення виробництва благ, доступних для споживання. Вони лише ускладнюють процеси суспільного виробництва, призводять до «конфіскації» частини «надлишку» виробників і перерозподілу його серед сторонніх груп населення, чим підривають мотивацію перших [2, p. 854–855]. Рушієм економічного розвитку визнається підприємець [3]. Державне регулювання обмежує можливості застосування його ініціативи. Далеко не завжди воно виправдовується впливом на чинники, що несуть суспільні загрози, не завжди сприяє зростанню суспільного добробуту. Можливості пошуку оптимальних рішень, що відкриваються перед економічними суб'єктами в процесі стихійної конкуренції, протистоїть віра в наявність у державних структурах інформації, здатної забезпечити оптимізацію використання ресурсів суспільства. Підприємець, що діє на підставі творчої ініціативи, протистоїть бюрократу, який спирається на формалізовані й уніфіковані норми.

У результаті блокується спонтанний процес координації суперечливої поведінки учасників економічних відносин, який через механізм спроб і помилок забезпечує розвиток [4].

Водночас економічні аспекти взаємодії суб'єктів господарювання — далеко не єдина сфера втручання держави в економічне життя. Науково-технічний прогрес зумовлює суттєве ускладнення взаємозалежності між різними елементами технологічної інфраструктури. Їхнє порушення може загрожувати діяльності та навіть життю економічних суб'єктів, призводити до значних технологічних катастроф. Зростає роль і значення держави як регулятора діяльності суб'єктів господарювання у відповідних сферах.

Разом із тим, окрім прямого, безпосереднього впливу на технологічну складову діяльності суб'єктів господарювання, нормативні акти техніко-технологічного регулювання можуть використовуватися як інструменти опосередкованого впливу на економічні аспекти їхньої діяльності. Яскравими прикладами може слугувати використання таких нетарифних інструментів міжнародної торговельної політики, як вимоги щодо вмісту місцевих компонентів, технічні бар'єри у вигляді сертифікатів якості, упаковки, маркування, додержання національних стандартів, спеціальних санітарно-епідеміологічних норм. Формально вони призначаються для захисту інтересів держави, споживачів і виробників, стосуються техніко-технологічних аспектів міжнародної торгівлі. Однак часто виробники, спроможні створити потужні малі лобістські групи, використовують їх для забезпечення збереження власних монополістичних позицій на національних ринках.

Метою пропонованого дослідження є обґрунтування, на прикладів розвитку відновлюваної енергетики, необхідності врахування опосередкованого впливу технічного регулювання на економічні аспекти розвитку.

Результати дослідження та їхнє обговорення. Розвиток відновлюваної генерації (ВДЕ) може слугувати яскравим прикладом суперечливих наслідків впливу технологічної складової державного регулювання на економічні відносини в енергетичній сфері та розвиток розподіленої енергетики. Розбудова станцій ВДЕ відкриває можливості переходу від традиційної централізованої енергетичної системи, покликана поєднати переваги централізованої і розподіленої енергогенерації. Цілеспрямовані атаки на об'єкти генерації та розподілу енергії стимулювали розвиток ВДЕ. За даними Асоціацій сонячної та вітроенергетики України, у 2023–2025 рр. в Україні введено в експлуатацію 3,34 ГВт вітрової і сонячної генерації. Ще 2,0 ГВт планується ввести у 2026 р. [5].

Прискоренню розвитку ВДЕ сприяло прийняття Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів, НКРЕКП, іншими органами, дотичними до сфери енергетики, низки законодавчих і підзаконних актів, спрямованих на спрощення умов інтеграції в енергосистему активних споживачів — власників станцій ВДЕ. Розгорнуто широкий спектр програм фінансування будівництва станцій ВДЕ. На сайті Зеленої платформи представлено більше 120 таких програм [6].

Важливою складовою підвищення ефективності використання потенціалу ВДЕ є можливість продажу надлишків генерації. Вона обмежується технологічними бар'єрами балансування напруги в енергетичній системі. Суттєвих змін потребує існуюча інфраструктура розподілу та управління енергетичними потоками. Шляхами її вирішення є будівництво станцій акумуляції енергії та розбудова локальних мікромереж ВДЕ. Вони перебирають на себе функції перерозподілу енергетичних потоків на рівні громад і забезпечення розрахунків між місцевими виробниками та споживачами енергії.

У країні розроблено низку документів з розвитку розподіленої генерації [7]. Відповідні зміни внесені до Кодексів систем розподілу та передачі, затверджених НКРЕКП. Суттєва увага приділяється вивченню та пропаганді досвіду їхньої діяльності [8], організаційним формам [9], зокрема кооперативам [10], впливу правової бази ЄС і України на формування моделей муніципального енергетичного розвитку [11]. Серед проєктів, внесених до державної системи DREAM є план створення Тернопільської мікромережі [12]. Компанія KNESS запустила у Вінниці промислову систему накопичення енергії потужністю 1 МВт та місткістю 1 МВт•год для балансування локальної генерації з відновлюваних джерел енергії [13]. Сотні українських лікарень і водоканалів поєднують дахову СЕС, накопичувачі енергії та дизельні чи газові генератори [14].

Разом із тим, формування реальних локальних мікромереж у кращому випадку обмежується об'єднанням станцій генерації в межах одного підприємства, наукового парку, кластера. Низка причин гальмує їх створення. Зберігаються суттєві соціально-психологічні, нормативні та регуляторні, економічні, технологічні бар'єри. Лишаються недосконалими спеціальна правова база та ринкові правила приєднання та підтримки взаємодії в межах та між мікромережами. Капіталомісткість поєднується з воєнними ризиками, потребою перебудови інфраструктури розподілу та управління енергетичними потоками, зокрема балансування та акумуляції енергії, дефіцитом кадрів. Варто враховувати неготовність та часто небажання і незацікавленість спеціалістів з досвідом роботи в умовах централізації та монополії до роботи в більш складних умовах розподіленої генерації. До того ж відмінності природного, економічного, технологічного, соціально-культурного середовища зумовлюють різноманіття варіантів формування мікромереж. Варто також враховувати традиційний консерватизм, брак компетенцій, неготовність і недовіра місцевих громад та суб'єктів

господарювання до моделі розподіленої генерації, енергетичних проєктів, звичка покладатися на централізоване енергопостачання. Однак останні аспекти є типовими для всіх країн, що починали розвиток мікромереж і отримали визнання як ефект «Не на моєму задньому дворі».

Кожен з вказаних чинників вимагає врахування специфіки як прямого, так і опосередкованого впливу державного регулювання на економічні, політичні, соціально-психологічні чинники розвитку, формування розподіленої генерації зокрема, та посилення стійкості національної економіки в процесі подолання воєнних загроз та повоєнного розвитку.

Висновки. Приклад дослідження питань, що постають в Україні в процесі переходу до розподіленої генерації засвідчує комплексний характер проблеми обмеження втручання держави в економічне життя. Окрім безпосереднього впливу на умови функціонування матеріально-технологічної інфраструктури, зокрема об'єктів енергетики, нормативні вимоги, що приймаються, завжди здійснюють опосередкований вплив на формування економічних стимулів або обмежень створення та забезпечення функціонування мікромереж. У процесі розробки регуляторної бази, зокрема формування розподіленої генерації, необхідно враховувати побічні наслідки, спроможні вплинути на розвиток. Успішне їх вирішення вимагає координації в процесі розробки і впровадження відповідних регуляторних актів спеціалістів, що працюють у галузях управління, юриспруденції, економіки, техніки, соціально-психологічних відносин.

Список використаної літератури:

1. Rothbard, M. N. (1970). Power and Market. Kansas City: S. Andrews and McMeel.

2. Mises, L. von. (1949). Human Action: A Treatise on Economics. New Ha ven: Yale University Press. https://cdn.mises.org/files/2024-09/Human%20Action.pdf

3. Kirzner, I. M. (1973). Competition and Entrepreneurship. Chicago: The University of Chicago Press.

4. Soto, J. de (2010). The Austrian School: Market Order and Entrepreneurial Creativity. Cheltenham: Edward Elgar. DOI: http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3924227

5. Місце під сонцем: в Україні побудували більше СЕС, ніж країна втратила через війну. Економічна правда 02.07.2026. URL: https://epravda.com.ua/weeklycharts/rozvitok-sonyachnoji-ta-vitrovoji-energetiki-v-ukrajini-u-2023-2026-rokah-823248/

6. Зелена платформа. URL: https://greenplatform.madeinukraine.gov.ua/catalog

7. Про схвалення Концепції впровадження «розумних мереж» в Україні до 2035 року. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/908-2022-р#Text; План заходів щодо впровадження сучасних європейських і міжнародних стандартів у сфері розвитку «розумних мереж» до 2035 р.

8. Липов В. «Москітна флотилія» на енергетичному фронті: малі енергетичні мережі на базі цифрових платформ. *Економічна теорія*. 2023. № 2. С. 53–70. DOI: https://doi.org/10.15407/etet2023.02.053

9. Гриценко А., Липов В. (2024). Організаційні засади функціонування мікромереж ВДЕ: інклюзивний підхід. Відновлювана енергетика. № 3. С. 6–16. DOI: https://doi.org/10.36296/1819-8058.2024.3(78)6-16

10. Grytsenko, A., Lypov, V. (2024). Platform Cooperativism and its Application in Renewable Energy. *Sci. innov.*, 20(6), 3–17. DOI: https://doi.org/10.15407/scine20.06.003

11. Khaustova, V., Hubarieva, I., Salashenko, T. (2026). Bringing the Gasp: A Comparative Analysis of Ukrainian and European Experiences in Municipal Energy Develjpment. The Problems of Economy. 2: 26–38. DOI: https//doi.org/10.32983/2222-0712-2026-2-26-38

12. Ternopil Microgrid. Тернопільська мікромережа. DREAM Проєкти. URL: https://dream.gov.ua/ua/project/DREAM-UA-031024-9F38F9F2/profile

13. Дядюк К. В Україні розробили першу промислову систему накопичення енергії. *Вежа.* 2026. URL: https://vezha.ua/u-vinnytsi-testuvatymut-pershu-promyslovu-systemu-nakopychennya-energiyi-stvorenu-v-ukrayini/

14. Костржевський Д. Енергетична стійкість і "мікромережі" в Україні: від виживання до стратегії. 2025. URL: https://kostrzhevskyi.com/energetychna-stijkisti/

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ПІДТРИМКИ АВТОРИТАРИЗМУ ТА ТОТАЛІТАРИЗМУ В КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ АЕШ

БОГДАН ЛЯШЕНКО, PhD з психології, старший викладач, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (м. Харків, Україна)

DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-664-8-16

Вступ. Проблема стійкості авторитарних і тоталітарних режимів не зводиться лише до інституційної архітектури влади чи до силового примусу. Історичний досвід і сучасна політико-психологічна аналітика свідчать, що такі режими відтворюються тоді, коли в масовій свідомості закріплюються специфічні способи переживання свободи, відповідальності та соціальної суб'єктності. Тоталітаризм можна розглядати як форму історичного відкату, що закономірно виникає після революційних ліберально-демократичних перетворень, якщо соціально-психологічні передумови демократичного порядку залишаються недостатньо сформованими. Російсько-українська війна загострила потребу зрозуміти психологію людини тоталітарного суспільства та механізми підтримки злочинів, які вчиняє держава-терорист.

Австрійська економічна школа, представлена зокрема працею Л. фон Мізеса, пропонує інтерпретацію соціально-економічної еволюції, у якій визначальну роль відіграють ідеї, а не безособові «закони історії» чи колективна свідомість. Історія людства, за Мізесом, є історією ідей, де саме ідеї породжують соціальні інститути, політичні зміни та економічні умови. Актуальність такого синтезу

підсилюється аналізом сучасного російського авторитаризму крізь концепцію «втечі від свободи» Е. Фромма та теоретико-методологічним розглядом інформаційного контролю як інструмента управління психологією мас.

Мета та завдання дослідження. Мета дослідження полягає у виявлені психологічних механізмів підтримки авторитаризму та тоталітаризму й інтерпретувати їх у категоріях теорії Австрійської економічної школи, передусім у світлі мізесівської концепції ролі ідей в соціально-економічній еволюції та лібертаріанського принципу самовласності.

Завдання дослідження: узагальнити соціально-психологічні детермінанти формування тоталітаризму як чинники масової підтримки авторитарної влади; розкрити роль інформаційного контролю, дводумства та медіапсихологічних феноменів масової свідомості; окреслити соціально-психологічні запобіжники відтворення авторитаризму в логіці розвитку раціональності, соціальної суб'єктності та ліберально-демократичних цінностей.

Результати дослідження та їх обговорення. За В. Жовтянською, у комплексі детермінант тоталітаризму вирізняються три аспекти. Перший пов'язаний із переформатуванням традиційного суспільства, де розвиток раціональності стає каталізатором соціальної суб'єктності та людиноцентричних засад гуманізму і відкриває можливість демократичних режимів. Другий аспект пояснює провали демократичної розбудови, через нестачу політичної компетентності, нерівномірний розподіл соціальної суб'єктності та слабку орієнтацію населення на ліберально-демократичні цінності що створюють ґрунт для реакції. Третій аспект стосується розвитку ідеологій, зокрема ультраправих і ультралівих, сама раціональність уможливлює конструювання альтернативних моделей суспільного устрою та шляхів їх реалізації [3].

У термінах Австрійської школи цей третій аспект є вирішальним, якщо історія є історією ідей [5], то тоталітарний режим починається не з «заліза» репресивного апарату, а з перемоги ідеї, згідно з якою суспільство можна і треба цілісно сконструювати з одного центру.

Така логіка узгоджується з мізесівською критикою історицизму та колективістського догмату. Мізес відкидає уявлення, ніби індивід лише пасивно відображає зовнішні сили чи «класову свідомість», ідеї та ціннісні судження, що спрямовують дії людей, є первинними даними соціальної еволюції [5]. Відповідно, психологічна підтримка авторитаризму є не загадкове «масове несвідоме» поза ідеями, а прийняття певних ідей про джерело порядку. Д. Бергланд формулює нормативний корелят цього діагнозу кажучи, що існують лише два способи взаємодії людей: мирний, добровільний і чесний обмін або застосування сили, де будь-яке розширення державного примусу щодо мирної діяльності є зазіханням на самовласність особи [2]. Психологічний механізм підтримки режиму полягає в тому, що значна частина населення перестає сприймати цей примус як агресію і починає бачити в ньому «захист», «справедливість» або «необхідність».

В. Березинець, О. Ковтун і Н. Луцкевич, застосовуючи концепцію Е. Фромма до сучасного російського авторитаризму, показують, що суспільству притаманні всі класичні способи втечі від свободи: садистські, мазохістські та деструктивні тенденції. Особливого значення набуває конформізм, який у контексті вторгнення в Україну виявляється як мовчазне непротивлення війні, адже воно не тотожне активній підтримці, однак легітимує агресію і сприяє подальшому дрейфу до авторитаризму [1]. З позиції австрійської теорії дії це означає, що свобода як умова індивідуального вибору переживається не як ресурс, а як тягар невизначеності, де мазохістське підпорядкування «сильному» центру й садистське ототожнення з його насильством

функціонально замінюють самостійне цілепокладання, яке Мізес вважає вихідним фактом людської дії.

М. Найдьонов, Л. Найдьонова та Л. Григоровська обґрунтовують синтетичне поняття схильності до відтворення спільних рис ФАТ, на психологічному рівні явища, описані різними політичними термінами, мають спільні соціально-психологічні передумови. ФАТ пропонується розуміти як медіапсихологічний псі-феномен масової свідомості. Принциповою перешкодою для прямого опитувального вимірювання є дводумство, що має характерний стан свідомості людини тоталітарного і посттоталітарного суспільства, за якого суб'єкт здатний одночасно утримувати взаємовиключні оцінки реальності [6]. Дводумство пояснює, чому режими можуть зберігати видимість згоди навіть тоді, коли офіційна ідеологія суперечить повсякденному досвіду.

М. Кияк і А. Ясінська в теоретико-методологічному аналізі показують, що в сучасних авторитарних режимах управління психологією мас здійснюється через контроль інформаційних потоків [4]. Це безпосередньо кореспондує з трактуванням ФАТ як медіапсихологічного феномену [6]. Інформаційний контроль не лише обмежує доступ до альтернативних інтерпретацій, він знижує політичну компетентність населення, а саме ту характеристику, брак якої В. Жовтянська вважає детермінантою демократичного провалу. Коли раціональність використовується не для розширення соціальної суб'єктності, а для конструювання закритої ідеологічної моделі світу, розвиток мислення обертається своїм антиподом, тобто замість відкритого суспільства формується монополія на значення. Бергландівський критерій тут є діагностичним, бо якщо держава застосовує силу (включно з силою цензури та інформаційної монополії) не для захисту прав особи, а для нав'язування правил мирній взаємодії та думки, вона перестає бути охоронцем і стає агресором.

Ідеї етатизму й історичної «необхідності» цілісного плану знаходять психологічний попит там, де свобода переживається як ізоляція та відповідальність без опори. Механізми втечі від свободи через підпорядкування, ідентифікація з агресією, деструктивність і конформістське мовчання перетворюють цей попит на масову легітимацію. Нерівномірність соціальної суб'єктності та дефіцит політичної компетентності не дають демократичному порядку «утриматися» після ліберального ривка, і раціональність, що могла б слугувати гуманістичному проєкту, живить ідеології тотального переустрою. Запобіжником тоталітаризму є не лише інституції, а соціально-психологічні характеристики суспільства де політична компетентність, рівномірніше розподілена суб'єктність і вкоріненість ліберально-демократичних цінностей, тобто цінностей індивідуальної дії, добровільної кооперації та обмеженого примусу.

Висновок. Психологічна підтримка авторитаризму та тоталітаризму є не випадковим «збоєм» масової свідомості, а відносно стійким комплексом механізмів, що роблять прийнятною ідею всеохопного державного контролю. До цього комплексу належать: переживання свободи як тягаря з подальшою втечею, дефіцит політичної компетентності та нерівномірний розподіл соціальної суб'єктності, дводумство як спосіб узгодити офіційну картину світу з суперечливим досвідом, інформаційний контроль як середовище відтворення ФАТ у масовій свідомості.

Теорія та історія Л. фон Мізеса зміщує акцент із пошуку «залізних законів» історичного розвитку на аналіз ідей, які люди обирають як керівні. Тоталітарний порядок є наслідком прийняття ідеї, що суспільство можна цілісно планувати, ігноруючи розпорошеність знання та первинність індивідуального вибору.

Список використаної літератури:

1. Березинець В., Ковтун О., Луцкевич Н. Філософія свободи Еріха Фромма в контексті сучасного російського авторитаризму. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2023. Т. 26, № 6. С. 144–150. DOI: 10.15421/1723142 (дата звернення: 26.08.2026).

2. Бергланд Д. Лібертаріанство за один урок. 9-те вид. 2005.

3. Жовтянська В. Соціально-психологічні детермінанти формування тоталітаризму. *Проблеми політичної психології*. 2022. Вип. 12 (26). С. 60–76. DOI: 10.33120/popp-Vol26-Year2022-106 (дата звернення: 26.08.2026).

4. Кияк М., Ясінська А. Інформаційний контроль та психологія мас у сучасних авторитарних режимах: теоретико-методологічний аналіз. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2026. Вип. 53. С. 145–156. DOI: 10.31861/mhpi2026.53.145-156 (дата звернення: 26.08.2026).

5. Мізес Л. фон. Теорія та історія. Інтерпретація соціально-економічної еволюції : пер. з англ. Київ : Well Books, 2026.

6. Найдьонов М., Найдьонова Л., Григоровська Л. Психологічні проблеми вимірювання схильності до відтворювання фашизму, авторитаризму, тоталітаризму в суспільстві: до конструювання синтетичної шкали (аналіз міжнародного досвіду). *Проблеми політичної психології.* 2022. Вип. 11 (25). С. 99–125. DOI: 10.33120/popp-Vol25-Year2022-89 (дата звернення: 26.08.2026).

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ЯК МІРА ЕКОНОМІЧНОЇ СВОБОДИ: ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ ПОГЛЯД НА СТІЙКІСТЬ УКРАЇНИ У ЧАСІ ВІЙНИ

ОЛЕКСАНДРА ЛЯШЕНКО, доктор економічних наук, професор, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Лубни, Україна)

DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-664-8-17

Вступ. Повномасштабна війна загострила питання про співвідношення безпеки і свободи в економіці. За умов екзистенційної загрози потреба у швидкій мобілізації ресурсів, централізації окремих рішень та тимчасовому обмеженні прав виглядає очевидною, водночас розширення державного контролю не є синонімом економічної безпеки. Державні антикризові заходи звужують простір економічної свободи через обмеження варіантів вільного вибору в умовах радикальної невизначеності.

В авторській концепції економічну безпеку підприємства визначено як міру його економічної свободи, що досягається внаслідок керованого взаємоузгодження економічних інтересів стейкхолдерів, спрямованого на протистояння загрозам і забезпечення необхідними ресурсами [1]. Таке трактування принципово відрізняється від розуміння безпеки винятково як захищеності або стабільності: у центрі перебуває не нерухомий безпечний стан, а можливість суб'єкта обирати цілі та засоби, домовлятися з іншими учасниками, перерозподіляти ресурси й відповідати за наслідки власних рішень. Праксеологія Людвіга фон Мізеса дає методологічну основу для поширення цього підходу з рівня підприємства на рівень національної економіки.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування праксеологічного трактування економічної безпеки як міри економічної свободи та визначення умов, за яких ця свобода посилює стійкість України у часі війни. Для досягнення мети поставлено такі завдання: співвіднести авторську тріаду «інтереси — загрози — ресурси» з категоріями цілі, засобу, вибору, невизначеності й економічного розрахунку; розкрити багаторівневий характер економічної свободи у воєнній економіці; визначити межу між безпеково необхідним регулюванням і втручанням, що послаблює здатність економічних суб'єктів до адаптації; сформулювати принципи оцінювання антикризових рішень. Методологічну основу становлять праксеологічний та інституціональний аналіз, концептуальний синтез і узагальнення досвіду функціонування економіки України під час повномасштабної війни.

Результати дослідження та їх обговорення. Вихідним положенням праксеології є розуміння людської дії як цілеспрямованої поведінки. Людина діє, оскільки прагне замінити менш задовільний стан справ більш задовільним, обираючи засоби для досягнення визначеної нею мети. При цьому майбутнє приховане від діючої людини: якби воно було достеменно відомо, не виникало б потреби ані вибирати, ані діяти [2, с. 15, 105]. Отже, невизначеність є не відхиленням від нормального стану економіки, а постійною передумовою економічної дії. У часі війни вона набуває екстремальної форми, але не скасовує праксеологічної логіки: суб'єкти продовжують визначати пріоритети, оцінювати доступні засоби, співвідносити очікувані вигоди й можливі втрати.

У цій логіці тріада «інтереси — загрози — ресурси» отримує праксеологічне прочитання. Інтереси відображають цілі й бажані результати дії; ресурси є засобами їх досягнення; загрози змінюють умови вибору, доступність засобів та очікувані наслідки. Взаємоузгодження інтересів

не слід ототожнювати з їх централізованим адміністративним узгодженням. У ринковій економіці координація відбувається через ціни, договори, конкуренцію, підприємницьке передбачення, довіру та добровільну співпрацю. Саме тому економічна свобода означає не відсутність будь-яких правил, а інституційно захищений простір, у якому суб'єкт може визначати цілі, обирати засоби та вступати у взаємодію з іншими.

Ключовим механізмом такого вибору є економічний розрахунок. За Мізесом, його практичне призначення полягає у зіставленні витрат і результатів минулої або очікуваної майбутньої дії; у ринковому порядку такий розрахунок спирається на ціни [2, с. 210–211]. У воєнній економіці, де ресурси особливо обмежені, цінові сигнали виконують безпекову функцію: повідомляють про дефіцит, спрямовують ресурси до нагальних потреб і дають змогу порівнювати альтернативні способи їх використання. Підприємницька ініціатива забезпечує не тільки виробництво товарів і послуг, а й пошук нових маршрутів постачання, релокацію, технологічні рішення та швидке пристосування до локальних змін [2, с. 328–329]. Тому руйнування економічного розрахунку через довільне ціноутворення, непередбачувані правила або адміністративний розподіл ресурсів зменшує міру економічної свободи, а разом із нею — адаптивність.

Досвід України підтверджує, що джерелом стійкості стала не лише спроможність державних інституцій. Організація економічного співробітництва та розвитку пов'язує відновлення економічної активності з гнучкістю підприємств, працівників і суспільства, а також із переоблаштуванням активів та діяльності на різних рівнях [6]. Світовий банк наголошує, що приватний сектор продемонстрував значну стійкість і матиме визначальну роль у відновленні, тоді як розкриття його потенціалу потребує конкурентного середовища, доступу до фінансування та зрозумілої

регуляторної рамки [7]. Це дозволяє трактувати економічну стійкість як розподілену здатність до дії, а не лише як результат централізованого управління.

Міра економічної свободи у воєнній економіці має щонайменше три взаємопов'язані рівні. На мікрорівні це можливість людини й підприємства працювати, володіти майном, укладати договори, розпоряджатися ресурсами, змінювати модель діяльності та нести відповідальність за результат. На мезорівні — відкритість входу на ринки, конкуренція, мобільність ресурсів, збереження ланцюгів кооперації та можливість створювати нові мережі взаємодії. На макрорівні — передбачуваність правил, захист прав власності, дієвість контрактів, функціонування грошової й фінансової систем, відкритість зовнішньої торгівлі та спроможність держави виконувати безпекові функції, не підміняючи собою децентралізовані економічні рішення.

Війна об'єктивно змінює межі економічної свободи. Конституція України гарантує право на підприємницьку діяльність [4, ст. 42], водночас законодавство про воєнний стан допускає використання потужностей і трудових ресурсів підприємств для потреб оборони та примусове відчуження майна з відшкодуванням його вартості [5, ст. 8, 23]. Отже, проблема полягає не в механічному протиставленні держави й ринку, а у визначенні допустимої міри втручання. Обмеження може підтримувати економічну безпеку, якщо воно захищає саму можливість подальшої економічної дії; але воно послаблює її, коли перетворюється на постійну заміну вільного вибору адміністративним рішенням. Тут стає у пригоді критика Мізеса інтервенціонізму, яка застерігає, що небажані результати одного втручання нерідко створюють політичний попит на наступні обмеження замість перегляду початкового рішення [3].

Висновки. Праксеологічний підхід дозволяє визначити економічну безпеку України як міру економічної свободи її суб'єктів, достатню для цілеспрямованої дії, економічного розрахунку, взаємоузгодження інтересів, мобілізації ресурсів і адаптації до загроз. Йдеться не про максимізацію свободи поза суспільними та безпековими обмеженнями, а про збереження критичного простору відповідального вибору. Стійкість економіки виникає там, де інститути захищають децентралізовану здатність людей і підприємств продовжувати діяти, а державне втручання є необхідним, пропорційним, тимчасовим і підзвітним. Отже, сильна воєнна економіка не зводиться до централізованої мобілізації. Її основою є поєднання оборонної спроможності держави з економічною свободою суб'єктів, які генерують знання, інновації, ресурси та нові способи кооперації. Збереження цієї міри свободи є не поступкою вимогам безпеки, а однією з головних умов економічної безпеки України у часі війни та її повоєнного відновлення.

Список використаної літератури:

1. Ляшенко О. М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства : монографія. 2-ге вид., перероб. Київ : НІСД, 2015. 348 с.

2. Mises L. von. Human Action: A Treatise on Economics. 4th rev. ed. Irvington-on-Hudson, NY: Foundation for Economic Education, 1996. 906 p.

3. Mises L. von. Interventionism: An Economic Analysis. Irvington-on-Hudson, NY: Foundation for Economic Education, 1998.

4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 23.08.2026).

5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19 (дата звернення: 23.08.2026).

6. OECD Economic Surveys: Ukraine 2025. Paris: OECD Publishing, 2025. 130 p. DOI: https://doi.org/10.1787/940cee85-en

7. Updated Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment Released. World Bank. 23 February 2026. URL: https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2026/02/23/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released (accessed: 23.08.2026).

СОЦІАЛЬНА ДЕРЖАВА В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ: РИЗИКИ ПАТЕРНАЛІСТСЬКОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ТА ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ РЕФОРМ

ВІТАЛІЙ МАЛІМОН, кандидат наук з державного управління, доцент, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу (м. Івано-Франківськ, Україна)

DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-664-8-18

Вступ. Війна змінює не лише масштаб соціальних потреб, а й характер взаємодії громадян із державою. Війна змінює не лише масштаб соціальних потреб, а й характер взаємодії громадян із державою. У повоєнній Україні необхідно буде одночасно забезпечувати соціальний захист постраждалих від війни груп населення та відновлювати економічну активність. За таких умов дихотомія «більше держави — менше держави» є надто спрощеною. Важливішим є питання, які форми підтримки забезпечують належний соціальний захист, не створюючи водночас правил, що послаблюють стимули до економічної самостійності там, де її відновлення об'єктивно можливе.

Y. Chaliuk розглядає оборонну спроможність і соціальний захист як взаємопов'язані складові функціонування держави в умовах війни та відновлення [1, p. 95]. Для нашого дослідження це означає, що соціальну політику слід оцінювати з урахуванням ресурсних можливостей держави, стану економіки та безпекових обмежень. Визначальним є не саме розширення соціальних зобов'язань, а їхня інституційна конструкція та можливі довгострокові наслідки.

Неоднорідність суспільних реакцій на війну підтверджують J. Frizell, V. Muliavka, H. Obinger та C. Schmitt. За результатами ймовірнісного телефонного опитування 1001 дорослого в Україні у березні 2023 р. близькість до воєнного насильства була пов'язана з вищим рівнем загальнонаціональної солідарності, тоді як погіршення матеріального становища — з більшою підтримкою соціальних видатків [2, p. 1257–1258]. Ці результати не дають підстав ототожнювати посилення попиту на державну підтримку з патерналістськими установками. Вони радше свідчать про різне походження соціальних очікувань. Тому ризик патерналістської залежності доцільно пов'язувати не зі зростанням потреби в допомозі, а з правилами, за якими тимчасова підтримка може набувати стійкого інституційного характеру.

Мета та **завдання дослідження.** Метою дослідження є обґрунтування праксеологічних орієнтирів реформування соціальної держави в умовах повоєнного відновлення України, які поєднували б належний соціальний захист зі збереженням стимулів до економічної активності та відновлення самостійності людини.

Завдання дослідження: уточнити зміст ризику патерналістської залежності; визначити можливості застосування праксеологічного підходу до оцінювання соціальних програм; обґрунтувати диференціацію форм соціальної підтримки залежно від характеру й тривалості потреби; запропонувати авторські орієнтири оцінювання їх результативності.

Результати дослідження та їх обговорення. Вихідним положенням праксеології Ludwig von Mises є розуміння людської дії як цілеспрямованої: людина обирає доступні засоби відповідно до очікуваного результату [3, p. 11]. У цьому дослідженні такий підхід використовується не як готова модель соціальної політики, а як аналітична рамка: соціальну програму доцільно оцінювати не лише

за задекларованими цілями, а й за тим, які стимули й варіанти поведінки формують установлені нею правила.

На цій основі *ризик патерналістської залежності* трактуємо як імовірність формування таких інституційних умов, за яких для людини, спроможної відновити економічну самостійність, тривале перебування в системі підтримки стає вигіднішим або менш ризикованим, ніж вихід із неї. Йдеться не про особисті якості одержувача допомоги, а про властивості самої системи. Для повоєнної України це означає необхідність розрізняти кризову підтримку та механізми, які мають діяти після стабілізації становища.

У праці *Bureaucracy* Ludwig von Mises розмежовує управління, орієнтоване на прибуток і збиток, та бюрократичне управління, підпорядковане встановленим правилам [4, p. 45]. У межах нашого дослідження це дає підстави наголосити: дотримання процедур не тотожне соціальному результату. Кількість виплат, опрацьованих звернень чи використаних бюджетних коштів характеризує адміністративну діяльність, але не показує, чи зменшився соціальний ризик і чи відновилася спроможність людини до самозабезпечення. Це авторська інтерпретація, а не безпосередня теза Мізеса.

Практичне значення такого підходу посилюється українським контекстом. У OECD Economic Surveys: Ukraine 2025 дефіцит робочої сили пов'язується, зокрема, з мобілізацією та масштабним переміщенням населення; OECD також наголошує на поєднанні соціального захисту з участю в ринку праці, підвищенням кваліфікації та поверненням ветеранів до професійного й суспільного життя [5, p. 13]. Це актуалізує диференціацію підтримки не лише за фактом потреби, а й за її характером, тривалістю та можливістю відновлення самостійності.

З огляду на різну природу соціальних ризиків пропонуємо *трирежимну модель повоєнної соціальної підтримки*,

у якій форма державного втручання визначається характером і тривалістю потреби.

Гарантійно-захисний режим доцільний для тривалих або незворотних ризиків, коли можливості людини до самозабезпечення істотно обмежені. У цьому разі ключовими є достатність, доступність і передбачуваність підтримки.

Відновлювально-перехідний режим орієнтований на значні, але потенційно тимчасові втрати, пов'язані, зокрема, з безробіттям, вимушеним переміщенням, поверненням до цивільного життя після військової служби чи потребою у перекваліфікації. Його завдання полягає не лише в компенсації втрат, а й у створенні умов для поступового відновлення самостійності.

Режим сприяння економічній активності стосується ситуацій, коли основною проблемою є вже не гострий соціальний ризик, а бар'єри до зайнятості, професійної реалізації чи підприємницької діяльності. Тут пріоритет зміщується до навчання, працевлаштування, підтримки самозайнятості, розширення вибору послуг і конкуренції за їхню якість.

Межі між цими режимами не є жорсткими. Стан здоров'я, сімейні обставини, місце проживання та доступність роботи можуть істотно змінювати траєкторію відновлення. Тому модель передбачає не автоматичне переведення між категоріями, а періодичну оцінку потреби, її тривалості та потенціалу людини до відновлення самостійності.

Окремим ризиком є різкий розрив між соціальною допомогою та самостійним доходом. Якщо навіть незначне збільшення офіційного заробітку спричиняє суттєве скорочення підтримки, інституційні правила потенційно можуть знижувати економічну віддачу від додаткової праці [5, p. 55]. У межах цієї роботи це розглядається як теоретично можливий ефект,

а не як доведена характеристика конкретних українських програм. Його реальні масштаби потребують окремої емпіричної перевірки.

Для попереднього аналізу таких програм пропонуємо *праксеологічну матрицю оцінювання*, яка передбачає відповіді на п'ять питань: який соціальний ризик має зменшити програма; які стимули створюють її правила; чи зберігається для людини вигода від зростання трудового доходу; чи передбачений безпечний вихід із підтримки там, де це можливо; за яким результатом для одержувача визначається успішність програми. Критерії мають відрізнятися залежно від її призначення: для гарантійної підтримки результатом може бути стабільність доходу й доступ до необхідних послуг, для перехідної — відновлення життєвої та професійної спроможності, для підтримки економічної активності — повернення до зайнятості, збільшення легального доходу або формування сталого джерела самозабезпечення.

У запропонованій моделі механізм «прибуток – збитки» не розглядається як універсальний критерій базових соціальних гарантій; у сегментах, де можливі конкуренція та вибір постачальника, він може слугувати додатковим сигналом ефективності поряд із показниками якості та результату для одержувача.

Висновки. Повоєнна соціальна політика України має враховувати різну природу соціальних ризиків і відповідно диференціювати форми підтримки. Ризик патерналістської залежності доцільно пов'язувати не з самим фактом отримання допомоги, а з інституційними правилами, які можуть ускладнювати повернення до економічної самостійності там, де воно об'єктивно можливе.

Запропонована трирежимна модель розмежовує гарантований захист тривалих потреб, перехідну підтримку в період відновлення та інструменти сприяння

економічній активності. Праксеологічна матриця доповнює її, орієнтуючи оцінювання соціальних програм не лише на адміністративні показники, а й на створювані стимули та фактичні результати для одержувача.

Праксеологічний орієнтир реформи вбачаємо не в скороченні соціальних зобов'язань держави як самоцілі, а в узгодженні способу підтримки з характером ризику: стабільні гарантії — для тривалих потреб, перехідна підтримка — для відновлення спроможності, інструменти сприяння економічній активності — для повернення до праці та економічної самостійності. Такий підхід дає змогу поєднати соціальний захист, особисту відповідальність і економічні стимули у повоєнному відновленні України.

Список використаної літератури:

1. Chaliuk, Y. "War State" and "Welfare State" Symbiosis in the Post-War Reconstruction of Ukraine. *Economics and Education*. 2023. Vol. 8, No. 4. P. 95–104. DOI: https://doi.org/10.30525/2500-946X/2023-4-16

2. Frizell, J., Muliavka, V., Obinger, H., Schmitt, C. War, solidarity and welfare attitudes: Survey evidence from the war in Ukraine. *Journal of European Public Policy*. 2026. Vol. 33, No. 5. P. 1257–1285. DOI: https://doi.org/10.1080/13501763.2025.2463640

3. Mises, L. von. Human Action: A Treatise on Economics. Auburn, Alabama: Ludwig von Mises Institute, 1999. URL: https://mises.org/library/book/human-action (дата звернення: 14.09.2026).

4. Mises, L. von. Bureaucracy. New Haven: Yale University Press, 1944. 125 p. URL: https://mises.org/library/book/bureaucracy (дата звернення: 14.09.2026).

5. OECD. *OECD Economic Surveys: Ukraine 2025*. Paris: OECD Publishing, 2025. 130 p. DOI: https://doi.org/10.1787/940cee85-en

АПРІОРИЗМ ПРОТИ АГРЕГУВАННЯ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ РОЗКОЛ ПРАКСЕОЛОГІЇ МІЗЕСА ТА КЕЙНСІАНСТВА

ОЛЬГА МАЛЬЦЕВА, доктор філософських наук, доцент, Приазовський державний технічний університет (м. Дніпро, Україна)

DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-664-8-19

Вступ. Сучасний дискурс філософії науки та методології економіки характеризується глибокою методологічною напругою між різними способами концептуалізації соціальної реальності [1; 2]. Одним із її принципових вимірів є протиставлення праксеологічного апріоризму Людвіга фон Мізеса та макроекономічного підходу Дж. М. Кейнса, орієнтованого на аналіз агрегованих величин, невизначеності, сукупного попиту та зайнятості [2; 3].

Кейнсіанська макроекономіка сформувала інструментарій системного аналізу економіки на рівні взаємопов'язаних агрегатів і державної стабілізаційної політики, хоча її методологія не зводиться до позитивізму, оскільки включає аналіз невизначеності, очікувань та поведінкових чинників.

З іншого боку, праксеологічна концепція Людвіга фон Мізеса репрезентує радикально інший гносеологічний підхід — дедуктивний апріоризм і методологічний індивідуалізм [4; 5]. Праксеологія концептуалізує соціальну реальність не як самодостатню систему агрегатів, а як процес взаємодії цілеспрямованих суб'єктів, дії яких утворюють складні інституційні порядки.

Соціофілософська значущість порівняльного аналізу цих підходів полягає у виявленні різних відповідей на питання

про статус людської суб'єктності, межі пізнання соціальних процесів, можливості раціонального конструювання інститутів та співвідношення індивідуальної свободи й державної координації [6; 7].

Мета дослідження — здійснити концептуальний соціофілософський аналіз праксеології Л. фон Мізеса як методологічної альтернативи кейнсіанській макроекономічній парадигмі, експлікувавши їхні гносеологічні, онтологічні та соціально-антропологічні суперечності.

Завдання дослідження: 1) проаналізувати епістемологічний статус праксеологічного апріоризму та зіставити його з методологією кейнсіанського макроекономічного аналізу; 2) дослідити онтологічні наслідки макроекономічного агрегування для концептуалізації людської суб'єктності та свободи вибору; 3) здійснити порівняльну реконструкцію соціофілософських моделей спонтанного соціального порядку (Л. фон Мізес, Ф. фон Гаєк) та державної стабілізаційної координації.

Результати дослідження та їх обговорення.

1. Гносеологічна опозиція: апріорна дедукція vs. макроекономічний емпіризм. Епістемологічний фундамент праксеології Л. фон Мізеса спирається на апріорний принцип людської діяльності (*Human Action*) [4]. На відміну від індуктивного виведення закономірностей із спостережень, Мізес виходить із положення, що категорія дії є логічною передумовою осмислення людської поведінки. Суспільні явища в праксеологічній перспективі не існують незалежно від дій індивідів: інститути, обмін, співпраця та соціальні порядки постають як результати взаємодії суб'єктів, які діють відповідно до власних цілей і оцінок [5].

Кейнсіанський підхід виходить із принципово іншого рівня аналізу. Його специфіка полягає у конструюванні

макроекономічних залежностей через агреговані показники, теоретичні моделі та емпіричний аналіз [1]. При цьому сам Кейнс не зводив економічну поведінку до механічної реакції на стимули: фундаментальна невизначеність майбутнього, очікування та *animal spirits* становлять важливі елементи його теорії [2; 3].

Саме перехід від індивідуальної дії до агрегованих категорій — сукупного попиту, ефективного попиту, споживання, інвестицій та зайнятості — створює принципову методологічну відмінність (рис. 1, див. с. 119).

На рівні макроаналізу індивідуальна телеологія не є безпосередньою одиницею пояснення: її місце посідають функціональні залежності між агрегованими змінними. Для праксеології така редукція означає втрату частини знання про суб'єктивні цілі, очікування та структуру індивідуальних дій, з яких складається соціальний процес [4; 5].

2. Соціофілософська концептуалізація: онтологічні та етичні параметри. Системне протиставлення праксеології та кейнсіанської макроекономіки дозволяє виявити світоглядний розкол щодо статусу суб'єкта в соціальній архітектурі (табл. 1, див. с. 120).

Принципова відмінність полягає не в тому, що кейнсіанство заперечує суб'єктність, а в різному рівні теоретичної реконструкції соціального процесу. Для Мізеса первинною одиницею пояснення є дія індивіда; для кейнсіанської макроекономіки — взаємодія агрегованих процесів, у межах яких індивідуальні рішення набувають системних наслідків [2–4]. Саме ця різниця створює підстави для соціофілософської критики макроекономічної редукції: агрегатна модель може бути аналітично продуктивною, але не вичерпує смислової структури соціальної дії.

3. Соціальна інженерія проти спонтанного порядку: критика технократизму. Кейнсіанська теорія створила

теоретичне підґрунтя для активної стабілізаційної політики держави, оскільки ринковий механізм не розглядається як гарант автоматичного досягнення повної зайнятості [3, с. 9]. На відміну від цього, австрійська традиція наголошує на епістемологічних межах централізованої координації.

Розвиваючи мізесівську критику економічного розрахунку, Ф. фон Гаєк показує, що критично важливе

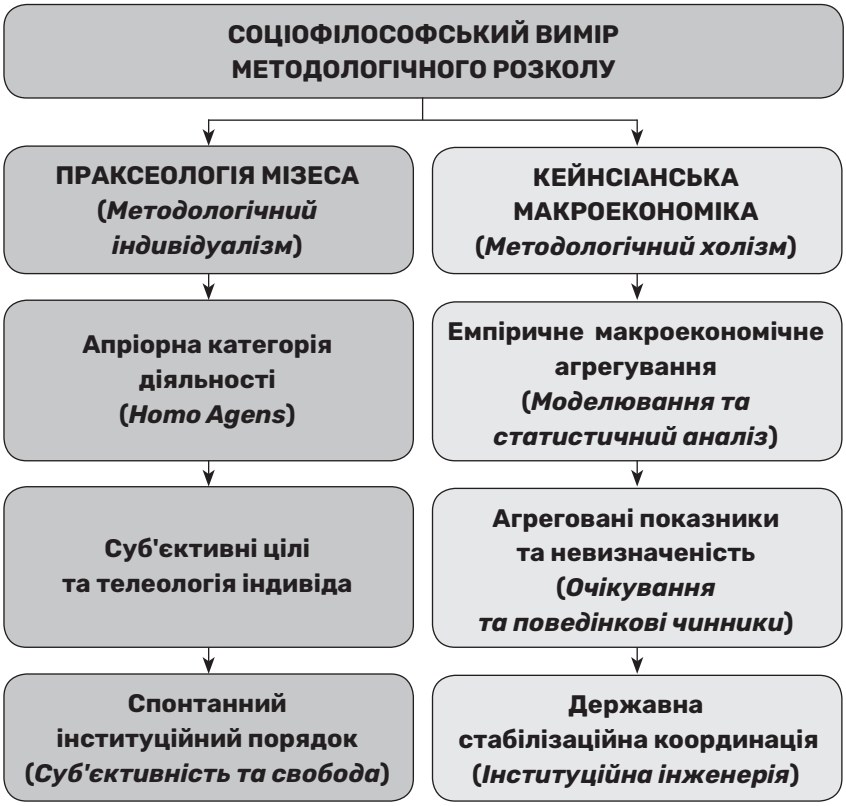

Рисунок 1. Методологічний розкол у соціально-філософських засадах економічних парадигм

Джерело: розроблено автором на основі [1–8]

Таблиця 1

Порівняльний аналіз соціофілософських засад праксеології та кейнсіанської макроекономіки

Соціофілософська категорія	**Праксеологія Л. фон Мізеса**	**Кейнсіанська макроекономіка**
Антропологічна модель	*Homo Agens*: телеологічний суб'єкт, який обирає цілі та засоби дії	Індивід як носій очікувань і рішень, поведінка якого аналізується у взаємозв'язку з агрегованими процесами
Соціальна онтологія	Спонтанний процес міжіндивідуальної кооперації, обміну та формування інституцій	Макроекономічна система взаємопов'язаних агрегатів, здатна до тривалої нерівноваги та потреби в координаційній політиці
Епістемологічні межі	Розсіяність суб'єктивного знання та проблема його централізованого використання	Фундаментальна невизначеність обмежує передбачення, але макромоделі використовуються для аналізу та політичної координації
Соціально-політичний вектор	Пріоритет індивідуального вибору, правового порядку та обмеження примусової координації	Обґрунтування стабілізаційної ролі держави у підтриманні зайнятості та сукупного попиту

Джерело: розроблено автором на основі [1–8]

для функціонування суспільства знання є розсіяним між численними суб'єктами, залежить від конкретних обставин і не може бути повністю зведене до централізованого масиву інформації [7; 8]. Його координація відбувається, зокрема, через систему цін, яка передає суб'єктам інформаційні сигнали, недоступні єдиному центру планування [7].

З австрійської перспективи проблема державного макроекономічного коригування полягає не просто в можливій помилковості окремих рішень, а в асиметрії знання між централізованим регулятором та множиною децентралізованих суб'єктів. Спроба замістити процес спонтанної координації систематичним адміністративним коригуванням може породжувати побічні ефекти, спотворення цінових сигналів і послаблення відповідальності суб'єктів за власні рішення [7; 8]. У цьому аспекті праксеологічна критика набуває соціофілософського значення: вона ставить під сумнів не саму можливість державної політики, а претензію централізованого управління на когнітивну спроможність відтворити складний соціальний порядок.

Висновки. Праксеологія Л. фон Мізеса являє собою цілісну методологічну альтернативу макроекономічному способу аналізу, обґрунтовуючи апріорну дедукцію та методологічний індивідуалізм як засоби реконструкції логіки людської діяльності. Її принципова відмінність полягає у визнанні цілеспрямованої дії первинною одиницею соціального пояснення. Соціофілософська критика кейнсіанської парадигми полягає не в запереченні її емпіричної чи політичної продуктивності, а у виявленні методологічної межі макроекономічного агрегування: перехід до сукупних показників відсуває суб'єктивні цілі, знання та телеологію індивіда на другий план. Праксеологічний аналіз державної стабілізаційної координації виявляє її епістемологічну межу: централізований регулятор не володіє повнотою розсіяного знання, необхідного

для відтворення складного соціального порядку. Тому розширення бюрократичної координації може послаблювати механізми спонтанного порядку, автономію індивідуального вибору та інституційні засади відповідальності.

Список використаної літератури:

1. Backhouse, R. E., Bateman, B. W. Methodological Issues in Keynesian Macroeconomics. In: *The Elgar Companion to Recent Economic Methodology.* Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2011. P. 437–451. DOI: 10.4337/9780857938077.00027

2. Chick, V., Jespersen, J. Keynes's Macroeconomic Method. In: Routledge Handbook of Macroeconomic Methodology. Abingdon: Routledge, 2023. P. 187–196. DOI: 10.4324/9781315745992-21

3. Keynes, J. M. The General Theory of Employment, Interest, and Money. Cham: Palgrave Macmillan, 2018. XLIII, 404 p. DOI: 10.1007/978-3-319-70344-2

4. Mises, L. von. Human Action: A Treatise on Economics. Edited by Bettina Bien Greaves. Indianapolis: Liberty Fund, 2007. 1128 p.

5. Mises, L. von. Theory and History: An Interpretation of Social and Economic Evolution. Auburn, AL: Ludwig von Mises Institute, 2007. 384 p.

6. Hayek, F. A. The Use of Knowledge in Society. *The American Economic Review*. 1945. Vol. 35, No. 4. P. 519–530.

7. Lavoie, D. Rivalry and Central Planning: The Socialist Calculation Debate Reconsidered. Cambridge: Cambridge University Press, 1985. 208 p.

8. Stiglitz, J. E. Methodological Issues and the New Keynesian Economics. *NBER Working Paper*. 1991. No. 3580. DOI: 10.3386/w3580

ЦИФРОВІ ГРОШІ В КОНТЕКСТІ РЕГРЕСІЙНОГО ТЕОРЕМУ ЛЮДВІГА ФОН МІЗЕСА

ВОЛОДИМИР МІЩЕНКО, доктор економічних наук, професор, Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України (м. Київ, Україна)

DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-664-8-20

Вступ. Австрійська школа економіки, започаткована Карлом Менгером і розвинена Людвігом фон Мізесом, ґрунтується на принципі ринкової свободи, згідно з яким економічні інститути виникають не завдяки державному примусу, а як результат добровільної взаємодії індивідів у ринковому середовищі. У цьому контексті гроші постають як продукт еволюційного процесу, в якому найбільш ліквідний товар поступово набуває статусу універсального засобу обміну.

Особливе місце у спадщині Мізеса посідає його регресійний теорем, сформульований у праці «Теорія грошей і кредиту». Він пояснює походження цінності грошей через історичну послідовність: теперішня купівельна спроможність завжди спирається на минулу, а минула — на первинну нефінансову корисність товару [1, с. 110–111].

Ця концепція є ключовою для сучасних дискусій про цифрові гроші. Поява криптовалют, стейблкоїнів та цифрових валют центральних банків (CBDC) поставила питання про те, чи можна застосувати регресійний теорем до активів, що не мають матеріальної основи. Саме тому аналіз цифрових грошей у світлі австрійської традиції набуває особливої актуальності, адже дозволяє окреслити межі між ринковими та адміністративно нав'язаними формами вартості.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є осмислення можливості застосування регресійного теорему Мізеса до сучасних цифрових грошей, що постають у формі криптовалют, стейблкоїнів, CBDC та корпоративних токенів. У цьому контексті завдання полягають у визначенні природи криптовалют як потенційної нової форми ринкових грошей, у розкритті особливостей стейблкоїнів як проміжної ланки між традиційними валютами та приватними цифровими активами, у критичній оцінці CBDC з точки зору відповідності принципам австрійської школи економіки, а також у розгляді корпоративних валют як інструментів кредитної експансії, здатних породжувати економічні цикли та кризові явища.

Результати дослідження та їх обговорення. Аналіз цифрових грошей у світлі регресійного теорему Мізеса показує, що криптовалюти постають як особлива форма ринкових грошей, цінність яких формується не з матеріальної основи, а з технологічної корисності блокчейна. Первинний попит на Bitcoin виник саме завдяки нефінансовим властивостям цієї технології, що забезпечує децентралізоване здійснення операцій, прозорість і незалежність від державних регуляторів [2, с. 311]. Така логіка відповідає положенням регресійного теорему, адже початкова цінність виникає з нефінансової корисності, а подальша купівельна спроможність ґрунтується на попередньому досвіді використання.

Важливою особливістю криптовалют є відсутність механізмів відновлення доступу. У разі безповоротної втрати ключів чи доступу, що сьогодні становить близько 15 % для біткоїна та 0,5–1,5 % для інших валют, відбувається підвищення їхньої ринкової ціни та зниження ліквідності у сфері DeFi, що підкреслює відмінність криптовалют від традиційних фінансових інструментів, заснованих на фіатних грошах, і демонструє їхню специфічну економічну динаміку [3, с. 47].

У цьому контексті слід згадати позицію Мізеса, який відкидав ідею створення грошей державою. На його думку, держава може лише монополізувати емісію, але не здатна породити довіру до грошей без належного функціонування ринку. Він зазначав: «Держава не створює гроші. Вона може лише узаконити певний засіб обміну як законний платіжний засіб, але сама природа грошей завжди є результатом ринкових процесів» [1, с. 149–150]. Саме тому австрійська школа критично ставиться до фіатних валют і наголошує на небезпеці інфляційних циклів, спричинених монетарною політикою держави.

Поява цифрових грошей актуалізувала питання про можливість застосування регресійного теорему Мізеса до активів, що не мають матеріальної основи. У цьому контексті криптовалюти розглядаються представниками австрійської школи як «цифрове золото». Їхня первинна цінність визначається не фізичними властивостями, а особливостями технології блокчейн. Саме її нефінансова корисність створила попит на Bitcoin і надала йому статус активу, що відповідає логіці регресійного теорему: теперішня купівельна спроможність ґрунтується на попередньому досвіді використання та первинній корисності.

Водночас серед представників австрійської школи триває дискусія щодо того, чи можуть криптовалюти повністю відповідати вимогам регресійного теорему. Частина дослідників вважає, що технологічної корисності блокчейна достатньо для формування первинної цінності, яка забезпечує поступову еволюцію криптовалют у напрямі «справжніх» грошей. Інші ж наголошують, що відсутність матеріальної основи ставить під сумнів їхню довгострокову стабільність як універсального засобу обміну, оскільки ринкова довіра може виявитися недостатньою для підтримання стійкої купівельної спроможності.

На відміну від криптовалют, стейблкоїни постають як окрема форма цифрових грошей, що має специфічне призначення у фінансовій системі. Їхня головна функція полягає у забезпеченні стабільності ціни приватних цифрових активів шляхом прив'язки до офіційних валют або матеріальних ресурсів, таких як золото чи депозитні зобов'язання. Завдяки цьому стейблкоїни дозволяють уникати надмірної волатильності та водночас зберігати переваги блокчейна — швидкість транзакцій, глобальну доступність і прозорість [4, с. 23]. Однак їхня цінність має похідний характер, оскільки визначається зовнішніми активами, а не формується ринково. Це суперечить австрійському принципу походження грошей, згідно з яким вони повинні мати власну первинну цінність, що виникає внаслідок ринкової взаємодії. Відповідно до підходів Мізеса, стейблкоїни не можуть розглядатися як самостійний грошовий інститут, адже їхня природа залежить від державної монополії чи приватного контролю. Водночас вони виконують роль допоміжної ланки, забезпечуючи зв'язок між централізованими грошовими системами та децентралізованими ринковими механізмами, що робить їх важливим елементом дискусії про цифрові гроші [5, с. 116].

Ще більш критичним є ставлення австрійської школи до CBDC, які випускають державні інституції та нав'язують суспільству адміністративним шляхом як законний платіжний засіб. Мізес послідовно критикував державну монополію на гроші, вказуючи на її інфляційні ризики та здатність породжувати економічні кризи. Сучасні представники австрійської школи підкреслюють, що CBDC можуть лише посилити ці ризики, адже програмована емісія та можливість запровадження негативних відсоткових ставок відкривають шлях до прямого контролю держави не лише над грошовою масою, а й над коштами громадян. Це означає, що CBDC не лише не відповідають

регресійному теорему, а й становлять загрозу свободі та ринковій конкуренції [6, с. 41; 7, с. 78].

У ширшому контексті варто згадати й корпоративні валюти. Мізес наголошував: «Циркуляційний кредит, який не має підґрунтя у реальних заощадженнях, є джерелом економічних циклів. Він породжує штучні інвестиції, що згодом виявляються хибними» [1, с. 266–267]. Цей аргумент можна застосувати до корпоративних валют та надмірної спекуляції з криптовалютами. Якщо цифрові активи використовуються як інструмент кредитної експансії без реальних заощаджень, вони здатні створювати «бульбашки» та штучні інвестиційні хвилі, що зрештою призводять до кризових явищ.

Отже, застосування регресійного теорему Мізеса до цифрових грошей відкриває можливість для пояснення їхнього походження та дозволяє окреслити межі між ринковими та адміністративно нав'язаними формами вартості. Такий підхід надає дослідникам інструмент для розрізнення тих цифрових активів, що виникають як результат добровільної взаємодії та ринкової еволюції, від тих, що формуються під впливом державної монополії чи корпоративного контролю. У цьому сенсі регресійний теорем є не просто історичною концепцією, а методологічною рамкою, яка дозволяє оцінювати сучасні цифрові експерименти з грошима з позицій австрійської школи. Саме така перспектива забезпечує логічний перехід від аналізу окремих прикладів до узагальнених висновків щодо природи грошей в умовах цифрової трансформації економіки та суспільства.

Висновки. Проведене дослідження свідчить про те, що регресійний теорем Людвіга фон Мізеса залишається актуальним інструментом для аналізу цифрових грошей. Криптовалюти, засновані на технологічній корисності блокчейна та добровільному прийнятті користувачами,

можуть розглядатися як нова форма ринкових грошей. Натомість стейблкоїни, CBDC і корпоративні токени демонструють залежність від зовнішніх факторів і не відповідають принципам ринкового походження.

Регресійний теорем дозволяє чітко розмежувати ринкові та адміністративно нав'язані форми вартості, а також окреслити критерії для оцінки сучасних цифрових експериментів. Спадщина Мізеса підтверджує, що справжні гроші можуть виникати лише як результат ринкової еволюції, забезпечуючи стійкість економічних відносин та довіру між учасниками обміну.

Список використаної літератури:

1. Mises, Ludwig von. The Theory of Money and Credit. Creative Media Partners. LLC. 2018. 502 p.

2. Naumenkova, S. V., Mishchenko, V. I., Mishchenko, S. V. Digital currencies in the context of public trust to money. *Financial and credit activity-problems of theory and practice.* 2018. Vol. 2. Is. 25. P. 305–316. DOI: https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i25.136869

3. Міщенко В. І., Науменкова С. В., Міщенко С. В. Теоретичні засади та практичні аспекти впровадження і використання цифрових грошей. *Економічна теорія*. 2022. № 2. С. 37–57. DOI: https://doi.org/10.15407/etet2022.02.044

4. Кричевська Т. Стейблкоїни: моделі стабілізації та межі приватної грошової емісії. *Економічна теорія.* 2026. № 2. С. 5–40. DOI: https://doi.org/10.15407/etet2026.02.005

5. Mishchenko, V., Naumenkova, S., Mishchenko, S., Tishchenko, I. Formation and Functioning of Financial Metaverse Platforms. *Financial and credit activities: problems of theory and practice*. 2025. Vol. 1 (60). P. 111–122. DOI: https://doi.org/10.55643/fcaptp.1.60.2025.4689

6. Міщенко В. І., Науменкова С. В., Міщенко С. В. Цифрові гроші центральних банків: майбутнє інституційних змін

у банківському секторі. *Фінанси України.* 2021. № 2. С. 26–48. DOI: https://finukr.org.ua/docs/FU_21_02_026_uk.pdf

7. Корнівська В. О. Цифрові фінанси у світлі ідеології. *Економічна теорія.* 2025. № 3. С. 69–84. DOI: https://doi.org/10.15407/etet2025.03.069

НОВЕ ПРОСВІТНИЦТВО: НЕЗДОЛАННА СИЛА ЛІБЕРАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ІДЕЙ

ОЛЕНА НЕСТЕРЕНКО, доктор економічних наук, професор, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-664-8-21

Лібералізм — доктрина миру,
співпраці та свободи.
Людвіг фон Мізес

Вступ. Як відомо, епоха Просвітництва стала одним із найважливіших переломних моментів в історії людства. Вона остаточно утвердила віру в силу розуму, у можливість людини самостійно формувати власну долю та обирати шлях суспільного розвитку. Ідеї свободи та прав людини, зароджені в цей час, стали фундаментом сучасних демократичних політичних та ліберальних економічних інституцій. Звернення до спадщини Просвітництва є не лише історичною зацікавленістю, а практичною потребою; осмислення становлення концептуальних засад Нового Просвітництва викликає нагальний дослідницький інтерес.

Мета та завдання дослідження. Мета роботи — розкрити значення зародження та поширення ліберальних економічних ідей в контексті здобутків епохи Просвітництва та формування концептуальних засад Нового Просвітництва.

Результати дослідження та їх обговорення.

Просвітництво та зародження ліберальних економічних ідей

Отже, Просвітництво стало не лише філософським і культурним рухом, а й ознаменувало революцію мислення, справжню інтелектуальну революцію. Остання мала триєдину сутність:

— раціоналізм — переконання у тому, що розум є головним інструментом пізнання світу;

— віра в прогрес, що відбувається через освіту та поширення наукових знань;

— гуманізм — утвердження цінності особистості, її прав, свободи та гідності.

У рамках Просвітництва Джон Локк і Жан-Жак Руссо сформували нову політичну концепцію, теорію суспільного договору, яка пояснювала походження влади та її легітимність. Показово, що ці ідеї було покладено в основу Декларації незалежності США та французької Декларації прав людини і громадянина.

Просвітництво надало поштовх формуванню нових підходів і в економічній сфері, фактично посприявши започаткуванню економічної науки як цілісної системи знань. Саме тоді утвердилось розуміння, що економічний прогрес базується на знанні, свободі та природних законах, а не на примусовій політиці держави. Адам Сміт, «батько» економічної науки, у своїй праці *«Дослідження про природу і причини багатства народів»* (1776) сформулював принципи вільного ринку, конкуренції та «невидимої руки», які й наразі залишаються актуальними.

Відтак, економічними ідеями епохи Просвітництва були:

• Ідея природного права та природного порядку, згідно з якою все у світі, зокрема людське суспільство і окрема

особа, підкоряється об'єктивним законам, подібним до природних. Людина діє природно, коли використовує усі доступні їй засоби — здібності, розум, майно — з метою забезпечення свого суспільного існування, задоволення матеріальних і духовних потреб. В економіці природний порядок означає самоналаштування, саморегулювання, самовідновлення економічної системи.

- Твердження про те, що поділ праці та добровільний обмін найдієвіше сприяють підвищенню продуктивності суспільного виробництва.

- Переконання, що свобода підприємництва та торгівлі забезпечує найшвидше зростання багатства.

- Концепція «невидимої руки» ринку, що спрямовує задоволення індивідуальних інтересів до реалізації загального блага.

- Концепція мінімальної держави, яка формує інституційну рамку функціонування економіки, але не втручається у виробничу, торгівельну, фінансову діяльність індивідів, не накладає обмежень на рух капіталів, праці, грошей, не реалізує преференцій або протекціоністських заходів.

Нове Просвітництво та актуалізація ліберальних економічних ідей

Ми живемо в епоху, яку доволі часто іменують глобальною полікризою. Це час, коли економічні, політичні, технологічні та ін. виклики переплітаються, створюючи безпрецедентну глобальну невизначеність. У такі часи актуалізується питання: чи здатні ми сформувати / напрацювати нову інтелектуальну парадигму, яка допоможе людству вижити й розвиватися? Саме тут зароджується концепт Нового Просвітництва — сучасного руху / течії, що намагається поєднати раціональність, гуманізм та інновації.

Нове Просвітництво має двоєдину сутність, є одночасно концептуальним продовженням класичного

Просвітництва та акцентує на сучасних викликах: технологічних трансформаціях, глобальній полікризі, потребі у розробці нової гуманістичної парадигми. Окремі аспекти порівняльного аналізу класичного та нового Просвітництва представлені далі (табл. 1).

Таблиця 1

Класичне vs Нове Просвітництво

Класичне Просвітництво	**Нове Просвітництво**
Розум і універсальні закони	Критичне осмислення потужних інформаційних потоків, освіта як безперервний процес
Свобода та права людини	Глобальна відповідальність, етика технологій
Вільна ринкова економіка й торгівля	Інноваційна економіка та технологічний розвиток
Суспільний договір	Інституційна довіра, економіка відповідальності, мережеві інституції

Нове Просвітництво в жодному разі не може бути механічним повторенням ідей XVIII століття: спираючись на спадщину класичного Просвітництва, воно має запропонувати відповіді на виклики та загрози XXI століття. Окреслимо деякі з них.

Перше. Як зберегти раціональність у світі перманентних і всепоглинаючих інформаційних потоків? Сила класичного Просвітництва полягала в утвердженні сили розуму, тоді як Нове Просвітництво має поширювати новітні знання й розвивати здатність до критичного мислення, розбудовувати захист від маніпуляцій та дезінформації.

Друге. Як реалізовувати просвітницьку місію у середовищі, яке невпинно змінюється? Нове

Просвітництво — це просування просвіти та освіти як безперервних універсальних процесів. Впродовж багатьох століть освіта була привілеєм еліт, а сьогодні, на основі використання новітніх технологій, здатна стати доступною, гнучкою й адаптивною до швидкісних змін.

Третє. Як сформувати цінності й ідеали, що посприяють становленню нової «картини світу», баченню майбутнього? Поширення гуманістичних цінностей у добу бурхливого розвитку технологій, формування етичної рамки використання штучного інтелекту, біотехнологій та ін., розуміння людини центром і метою цифрової трансформації — місія Нового Просвітництва.

Актуалізація класичних ліберальних поглядів в межах Нового Просвітництва обумовлена їх логічною цілісністю, структурованістю, всеосяжністю та ідейною привабливістю:

- Індивідуальна свобода як фундамент демократії.
- Економічна свобода як основа ринкового устрою.
- Приватна власність як гарантія економічної незалежності.
- Вільний ринок як механізм саморегулювання.
- Конкурентний характер економічних взаємодій.
- Відповідальність за здійснений вибір.
- Обмежена роль держави.

Чи є серед цього переліку хоча б одна ідея, яка втратила свою актуальність?

Висновки.

1. Просвітництво XVIII століття — епоха утвердження розуму, свободи та гуманізму. Класичне Просвітництво сформувало фундамент свободи та ринкової економіки.

2. Нове Просвітництво — сучасна відповідь на глобальну полікризу, технологічні трансформації, етико-гуманітарну невизначеність. Нове Просвітництво передбачає людиноцентризм, гуманізм, інноваційність, креативність та відповідальність.

3. Дієздатність ліберальних економічних ідей обумовлена їх універсальністю й адаптивністю; доведеною інституційною стійкістю у часи криз; формуванням на їх основі механізмів глобальної співпраці та інтеграції; підтриманням інноваційного розвитку через свободу підприємництва.

4. Лібералізм — універсальний дороговказ від XVIII до XXI століття, що надихає людей і рухає суспільством, орієнтуючи його на прогрес. Україна здатна стати прикладом реалізації Нового Просвітництва та ліберальних економічних ідей у XXI столітті.

Список використаної літератури:

1. Нестеренко О. П. Австрійська традиція економічного аналізу в поясненні трансформації економічних систем. *Актуальні проблеми економіки*. 2008. № 5. С. 37–42.

2. Нестеренко О. П. Європейський вектор розвитку: лібералізація соціально-економічних відносин в Україні крізь призму австрійської неоліберальної теорії. *Економічна стратегія та політика реалізації європейського вектору розвитку України: концептуальні засади, виклики та протиріччя* : монографія / за ред. проф. В. Д. Базилевича. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2018. С. 148–164.

3. Нестеренко О. П. Йозеф Шумпетер і австрійська традиція: аспекти взаємодії. *Науковий вісник Чернівецького національного університету. Економіка.* 2011. Вип. 579–580. С. 29–35.

4. Нестеренко О. Неоліберальний концепт економічної свободи: теоретико-методологічний зміст та практична реалізація. *East European Science Journal.* 2019. № 12 (52). Ч. 4. С. 47–52.

5. Нестеренко О. П. Праксеологія як наука: підходи Є. Слуцького та Л. фон Мізеса. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2008. Вип. 17. С. 45–53.

6. Нестеренко О. П. Праксеологія як філософська основа австрійського неолібералізму. *Банківська справа*. 2008. № 5. С. 80–89.

7. Nesterenko O. Liberalization of Economic Development as a Driver of Economic Growth and Competitiveness of Ukraine's Economy. *Globalization and Business*. Tbilisi, Georgia. 2019. No. 8. P. 77–82.

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ УНІВЕРСИТЕТУ: АВТОНОМІЯ, ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗРАХУНОК І ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У КУЛЬТУРІ АКАДЕМІЧНОЇ СВОБОДИ

ВАСИЛЬ РОССІХІН, доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України, президент, Транснаціональний освітньо-науковий конгрес (м. Харків, Україна)

ІРИНА ПОПОВИЧ, доктор юридичних наук, старший дослідник, голова Наглядової ради, Транснаціональний освітньо-науковий конгрес (м. Харків, Україна)

DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-664-8-22

Вступ. Цифрова трансформація університету дедалі менше зводиться до переведення документів і занять в електронну форму. Вона змінює способи координації, розподілу ресурсів, доступу до знань, оцінювання результатів і відповідальності за управлінські рішення. Водночас технологія може не усунути, а лише прискорити бюрократичну процедуру. Тому актуальним є питання про інституційну модель цифрового університету: яким чином поєднати академічну свободу, автономію підрозділів, економічний розрахунок і відповідальність, не перетворюючи цифровізацію на централізований контроль.

Праксеологічний вимір. У праксеології Л. фон Мізеса дія є вибором між альтернативами, а оцінка засобів неможлива без урахування витрат, очікувань і результату [1]. У праці "Bureaucracy" Мізес розмежовує управління,

орієнтоване на економічний результат, і бюрократичне управління, у якому центральним критерієм стає дотримання правил [2]. Для університету це не означає заперечення регламентів: освітня якість, академічна доброчесність і захист даних потребують правил. Проблема виникає тоді, коли цифрова система оптимізує звітність, але не створює кращого навчального чи наукового результату. Гаєківська ідея розпорошеного знання доповнює цю логіку: викладач, дослідник, студент, лабораторія і факультет володіють локальною інформацією, яку неможливо повністю централізувати [3].

Наукова основа академічного ядра ТНОНК. У праці В. Россіхіна, Г. Россіхіної та співавторів цифровізація освіти розглядається як системна трансформація, що потребує не тільки технічних сервісів, а й нових моделей організації навчання, підвищення кваліфікації та електронної інфраструктури [4]. У дослідженні Г. Россіхіної, В. Россіхіна та співавторів про роль університетів у побудові сильних інституцій університет подано як суб'єкта, здатного впливати на інституційну спроможність через освітні програми, компетентності та практики сталого розвитку [5]. Це дозволяє розглядати автономію не як самоціль, а як ресурс інституційного розвитку, який має поєднуватися з відповідальністю за результати.

Спільна стаття Є. Поповича, І. Попович і В. Россіхіна щодо співвідношення державної та публічної служби акцентує на змісті функцій, завдань і механізмів відповідальності публічних інститутів [6]. Для університетського менеджменту цей висновок важливий методологічно: цифрова система повинна робити видимими межі компетенції та маршрут рішення, а не множити погодження. Дослідження І. Попович досвіду Великої Британії та США щодо забезпечення законності під час здійснення правосуддя підкреслює значення інституційних гарантій і процедурної визначеності [7]. У сфері вищої освіти аналогічна

логіка означає передбачувані правила, право на оскарження, прозорість автоматизованих рішень та людський контроль у чутливих процедурах.

Тенденції провідних університетів. Як емпіричні орієнтири доцільно розглядати університети, що входять до першої п'ятірки QS World University Rankings 2027: MIT посідає перше місце, Imperial College London і Stanford University ділять друге, University of Oxford — четверте [8]. Їхні актуальні практики демонструють спільну тенденцію: цифровізація переходить від окремих платформ до інституційного управління інноваціями. Oxford реалізує Digital Education Strategy 2023–2027, яка пов'язує цифрові інвестиції з освітніми цілями та інклюзивністю [9]. Stanford у 2026 р. запустив університетську програму seed grants "AI in Teaching and Learning at Stanford", орієнтовану на експеримент, дослідження й доказовість [10]. Imperial у фіналізованій "Vision for Education in the Age of AI" наголошує на людськоцентричному, цілеспрямованому та evidence-led використанні AI за збереження академічної доброчесності [11]. MIT Open Learning у звіті 2024–2025 рр. описує інтеграцію понад 12 700 освітніх ресурсів у MIT Learn та розвиток AI-функцій для персоналізованого пошуку і підтримки навчання [12].

Українська траєкторія. Чинна редакція Стратегії розвитку вищої освіти України на 2022–2032 рр. орієнтує систему на якість, конкурентоспроможність, ефективне управління та європейську інтеграцію [13]. МОН визначає цифрову трансформацію як створення безпечного електронного середовища, інфраструктури, цифрових компетентностей, трансформацію процесів і послуг, автоматизацію збору та аналізу даних [14]. У 2026 р. до пріоритетів віднесено також модернізацію мережі ЗВО, розширення управлінської спроможності й експеримент із ширшими повноваженнями наглядових рад. Це створює підставу

для переходу від моделі «закупити платформу» до моделі «перебудувати процес і виміряти результат».

Авторська позиція та напрями ТНОНК. Для Транснаціонального освітньо-наукового конгресу перспективною є модель цифрового університету, побудована на чотирьох принципах. Перший — субсидіарність рішень: стандарти даних, безпеки та академічної доброчесності є спільними, але способи досягнення освітнього результату визначаються максимально близько до викладача, програми та дослідницької групи. Другий — економічний розрахунок: кожна цифрова ініціатива має власника процесу, повну вартість володіння, критерії освітнього ефекту та умову припинення. Третій — експериментальність: нові AI-інструменти й платформи спочатку запускаються як пілоти з незалежною оцінкою. Четвертий — відповідальність: автономія супроводжується прозорим зв'язком між рішенням, ресурсом і наслідком. У напрямах ТНОНК, пов'язаних із транснаціональною освітою, цифровізацією, інституційною стійкістю та міжнародною академічною кооперацією, саме така архітектура дозволяє поєднати свободу академічного пошуку з керованістю складної організації.

Критерії економічно осмисленої цифровізації. Автори пропонують оцінювати цифровий проєкт університету не за кількістю ліцензій, інтеграцій або користувачів, а за повним циклом економічного й освітнього результату. До запуску має бути зафіксовано базовий стан процесу: його тривалість, вартість робочого часу, кількість ручних операцій, помилок, повторних звернень і бар'єрів для студента чи викладача. Пілот повинен мати обмежений масштаб, відповідального власника, строк перевірки та критерії виходу. Після завершення порівнюються не лише прямі витрати, а й повна вартість володіння, включаючи інтеграцію, кібербезпеку, навчання персоналу, підтримку, міграцію даних та ризик залежності від одного постачальника. Для AI-систем додаються вимоги до пояснюваності, академічної

доброчесності, захисту персональних даних і обов'язкового людського контролю там, де рішення впливає на права, оцінювання або освітню траєкторію. Саме так пілотна логіка Stanford, людськоцентричні принципи Imperial, стратегічне планування Oxford та масштабування відкритих ресурсів MIT можуть бути переосмислені для українського контексту [9–12]. Економічний розрахунок у цьому разі не зводиться до мінімізації бюджету: його завдання — зробити видимими альтернативні витрати і дозволити припиняти проєкти, що не створюють доведеного освітнього або організаційного ефекту.

Висновки. Ідеї Мізеса та австрійської школи дають продуктивну рамку для аналізу цифрового університету без технологічного детермінізму. Цифрова трансформація є успішною тоді, коли розширює простір змістовного вибору, зменшує трансакційні витрати, використовує локальне знання і водночас робить відповідальність видимою. Практики MIT, Stanford, Imperial та Oxford показують рух до інституціоналізації AI, доказових пілотів, відкритого навчання та людськоцентричних правил. Для України ця траєкторія має доповнюватися стійкістю, кібербезпекою та раціональним використанням дефіцитних ресурсів. Академічна свобода у такій моделі не протиставляється відповідальності: вона стає умовою інновації, якщо рішення можна порівнювати, перевіряти і припиняти за відсутності доведеного ефекту.

Список використаної літератури:

1. Mises, L. von. Human Action: A Treatise on Economics. Auburn: Ludwig von Mises Institute, 1998. URL: https://mises.org/library/book/human-action (дата звернення: 09.09.2026).

2. Mises, L. von. Bureaucracy. New Haven: Yale University Press, 1944. URL: https://mises.org/library/book/bureaucracy (дата звернення: 09.09.2026).

3. Hayek, F. A. The Use of Knowledge in Society. *American Economic Review*. 1945. Vol. 35, No. 4. P. 519–530. URL: https://www.econlib.org/library/Essays/hykKnw.html (дата звернення: 09.09.2026).

4. Rossikhin, V., Rossikhina, H., Radchenko, L., Marenych, V., Bilenko, L. Digitalization of Education as a Driver of Digital Transformation of Ukraine. *ScienceRise*. 2020. No. 3. P. 66–70. DOI: 10.21303/2313-8416.2020.001348

5. Rossikhina, H., Rossikhin, V., Bliumska-Danko, K., Danko, Y., Panchenko, V. The Role of Universities in Building Strong Institutions as a Sustainable Development Goal. Review of Law and Social Sciences. 2025. Vol. 3, No. 1. P. 1–14. DOI: 10.71261/rlss/3.1.114

6. Попович Є., Попович І., Россіхін В. Співвідношення понять «державна служба» та «публічна служба»: сучасні підходи та трактування. *Dictum Factum*. 2025. № 2 (18). С. 116–122. DOI: 10.32703/2663-6352/2025-2-18-116-122

7. Попович І. Аналіз досвіду Великої Британії та США щодо забезпечення законності під час здійснення правосуддя. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2025. № 2 (109). DOI: 10.32631/v.2025.2.16

8. QS Quacquarelli Symonds. QS World University Rankings 2027. Released 18 June 2026. URL: https://www.topuniversities.com/qs-world-university-rankings (дата звернення: 09.09.2026).

9. University of Oxford. Digital Education Strategy 2023–2027. URL: https://www.ctl.ox.ac.uk/sites/default/files/ctl/documents/media/digital_education_strategy_2023-27_-_final_for_publishing_30_jan_2023.pdf (дата звернення: 09.09.2026).

10. Stanford University. AIMES: AI Meets Education at Stanford. 2026. URL: https://ctl.stanford.edu/aimes (дата звернення: 09.09.2026).

11. Imperial College London. Vision for Education in the Age of AI. 2026. URL: https://www.imperial.ac.uk/about/education/resources/ai-education-hub/vision-for-education-in-the-age-of-ai/ (дата звернення: 09.09.2026).

12. MIT Open Learning. 2024–2025 Open Learning Impact Report. URL: https://impact-openlearning.mit.edu/2024-2025-open-learning-impact-report (дата звернення: 09.09.2026).

13. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.02.2022 № 286-р, чинна редакція від 06.01.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/286-2022-р (дата звернення: 09.09.2026).

14. Міністерство освіти і науки України. Цифрова трансформація освіти і науки. URL: https://mon.gov.ua/tag/tsifrova-transformatsiya-osviti-i-nauki (дата звернення: 09.09.2026).

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ У ПОВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНИ: СТИМУЛИ ПОВЕРНЕННЯ, ОСВІТНЯ БЕЗПЕРЕРВНІСТЬ І ДЕМОГРАФІЧНА СТІЙКІСТЬ У ПРАКСЕОЛОГІЧНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

ГАЛИНА РОССІХІНА, доктор юридичних наук, професор, Транснаціональний освітньо-науковий конгрес (м. Харків, Україна)

ЄВГЕН ПОПОВИЧ, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, Транснаціональний освітньо-науковий конгрес (м. Харків, Україна)

DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-664-8-23

Вступ. Повоєнне відновлення України залежатиме не лише від обсягу інвестицій у фізичну інфраструктуру, а насамперед від здатності зберегти, відновити і примножити людський капітал. Демографічні втрати, тривале зовнішнє переміщення, зміна сімейних стратегій, освітні розриви та дефіцит кадрів формують взаємопов'язану систему ризиків. Стратегія демографічного розвитку України до 2040 р. прямо пов'язує демографічну стійкість із поверненням мігрантів, доступним житлом, безпечним середовищем, інклюзивним ринком праці, якісною інфраструктурою та умовами для сімей [1]. Отже, предметом економічного аналізу має бути не абстрактна «кількість повернених», а система стимулів, витрат і очікувань, у межах якої люди приймають рішення про місце життя, працю, освіту дітей і професійне майбутнє.

Праксеологічна основа. Для Людвіга фон Мізеса вихідним пунктом економічного аналізу є цілеспрямована дія

індивіда, який обирає між доступними альтернативами в умовах обмежених ресурсів і невизначеності [2]. Це дає методологічну підставу розглядати повернення громадян як результат добровільного вибору, а не як адміністративно керований показник. Ф. А. Гаєк доповнює цю логіку проблемою розпорошеного знання: інформація про робочі місця, житло, безпеку, якість шкіл, медичні послуги та локальні можливості ніколи не зосереджена в одному центрі [3]. І. Кірцнер, своєю чергою, підкреслює роль підприємницької пильності у відкритті нових можливостей [4]. Для повоєнної України це означає, що демографічна політика має не замінювати індивідуальне рішення, а знижувати бар'єри, підвищувати передбачуваність і відкривати простір для локальної ініціативи.

Стимули повернення та відновлення людського капіталу. OECD у дослідженні економіки України 2025 р. зазначає, що значна частина зовнішньо переміщених українців зберігає намір повернутися, коли дозволять безпекові умови; ймовірність повернення зростає за наявності житла, роботи, можливості навчання дітей, збережених зв'язків з Україною та доступної інформації про умови повернення [5]. Звідси випливає практичний висновок: ефективна політика повинна працювати одночасно з витратами домогосподарства на житло, працевлаштування, догляд за дітьми, освіту, визнання кваліфікацій і доступ до послуг. Одноразова виплата або інформаційна кампанія не компенсує системної невизначеності, якщо сім'я очікує труднощів із працею, школою чи медичною допомогою.

Особливого значення набуває освітня безперервність. Вона охоплює не лише повернення дитини до української школи або університету, а й взаємне визнання результатів навчання, збереження української мови, доступ до гібридних форматів, перенесення академічних кредитів, підтвердження професійних кваліфікацій

та швидке перенавчання дорослих. OECD прямо рекомендує співпрацю України з країнами перебування у сферах розвитку навичок, взаємного визнання кваліфікацій і підготовки кадрів для секторів відбудови, зокрема будівництва, інженерії, енергетики, охорони здоров'я, IT та «зеленої» трансформації [5]. Це відповідає логіці людського капіталу як активу, який не просто «повертається», а накопичується, змінюється і має бути включений у нову структуру попиту.

Інституційна спроможність. Повернення та реінтеграція залежать від якості інститутів не менше, ніж від рівня матеріальної підтримки. Дослідження Г. Россіхіної, Є. Поповича та К. Плотнікової щодо адміністративно-правових моделей публічної служби підкреслює значення чіткої конструкції публічної служби, її завдань, функцій і принципів для ефективності інституцій [6]. У спільній праці Є. Поповича, І. Попович і В. Россіхіна уточнюється співвідношення державної та публічної служби, що важливо для розмежування компетенції й відповідальності [7]. У демографічній політиці це означає необхідність єдиного маршруту послуг для сім'ї, але не єдиного центру прийняття всіх рішень: стандарти й права мають бути загальними, а практичні рішення — максимально наближеними до громади, роботодавця, закладу освіти та конкретної сім'ї.

Показовим є й економічний висновок дослідження Г. Россіхіної та співавторів про цифрову трансформацію податкової політики: цифровий канал сам по собі не гарантує ефективності, а результат залежить від організації процесу, якості регламентації та фактичної поведінки учасників [8]. За аналогією, цифровий кабінет повернення, реєстр вакансій або сервіс визнання кваліфікацій мають оцінюватися не за фактом запуску, а за скороченням часу, кількості повторних звернень, невизначеності, транзакційних витрат та відмов від повернення через адміністративні бар'єри.

Критерії демографічної стійкості та оцінювання результату. Автори пропонують розрізняти щонайменше три рівні оцінювання політики повернення і відновлення людського капіталу. На мікрорівні доцільно вимірювати реальні витрати домогосподарства на повернення: строк пошуку житла і роботи, доступність місця у школі або закладі дошкільної освіти, тривалість визнання кваліфікації, кількість адміністративних звернень та час до відновлення базових послуг. На мезорівні важливими є спроможність громади й роботодавців поглинати людський капітал, швидкість професійного матчингу, доступність перенавчання, сталість зайнятості, повторне включення у професійні та академічні мережі. На макрорівні слід відрізняти короткострокове фізичне повернення від стійкої реінтеграції: показниками мають бути участь у ринку праці, продовження освіти, зменшення кваліфікаційної невідповідності, стабільність проживання та здатність сімей планувати майбутнє в Україні. Такий підхід узгоджується з планом заходів з реалізації демографічної стратегії на 2024–2027 рр., де повернення, зайнятість, сімейна політика та людський розвиток розглядаються як взаємопов'язані напрями [9]. UNFPA також акцентує на демографічній стійкості через сімейно дружні політики, інклюзивний ринок праці, інтеграцію переміщених осіб та реінтеграцію тих, хто повертається [10].

Авторська позиція та напрями ТНОНК. У межах концептуальних напрямів Транснаціонального освітньо-наукового конгресу "Ukraine Demographic Resilience 2035", "Return, Learn & Reconnect", "Children First Ukraine" та "Inclusive Child Recovery" доцільно виходити з принципу: держава і громадянське суспільство мають не «керувати поверненням», а формувати середовище, у якому повернення стає раціональною і стійкою індивідуальною стратегією. Практичний пакет має включати прогнозовані правила, доступ до житла, прозору інформацію про роботу,

шкільні й університетські траєкторії, взаємне визнання кваліфікацій, підтримку дітей, інклюзію та механізми повторного входження у професійні мережі. У межах Impact & Recovery Framework ТНОНК доцільно відокремлювати output від outcome: кількість консультацій, виданих документів чи створених сервісів є лише проміжним продуктом; результатом є стійке повернення, продовження освіти, працевлаштування, відновлення соціальних зв'язків і зменшення транзакційних витрат сім'ї. Ключовим показником повинна бути не кількість адміністративних заходів, а частка людей, для яких знизилися реальні витрати повернення та зросли можливості продуктивної самореалізації.

Висновки. Праксеологічний підхід дозволяє поєднати демографічну стійкість із економічною логікою індивідуального вибору. Політика повернення має бути орієнтована на усунення бар'єрів і створення можливостей, а не на примусове досягнення статистичних цілей. Освітня безперервність, визнання навичок, інклюзивний ринок праці, житло, безпечне середовище та передбачувана публічна адміністрація є взаємодоповнювальними елементами одного механізму. Для ТНОНК це формує практичну рамку, у якій відновлення людського капіталу розглядається як сукупність добровільних рішень людей, підкріплених якісними інститутами та відкритими можливостями для навчання, праці й підприємництва.

Список використаної літератури:

1. Про схвалення Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.09.2024 № 922-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/922-2024-р (дата звернення: 09.09.2026).

2. Mises, L. von. Human Action: A Treatise on Economics. Auburn: Ludwig von Mises Institute, 1998. URL: https://mises.org/library/book/human-action (дата звернення: 09.09.2026).

3. Hayek, F. A. The Use of Knowledge in Society. American Economic Review. 1945. Vol. 35, No. 4. P. 519–530. URL: https://www.econlib.org/library/Essays/hykKnw.html (дата звернення: 09.09.2026).

4. Kirzner, I. M. Competition and Entrepreneurship. Chicago: University of Chicago Press, 1973. 246 p.

5. OECD. *OECD Economic Surveys: Ukraine 2025*. Paris: OECD Publishing, 2025. DOI: 10.1787/940cee85-en

6. Плотнікова К., Россіхіна Г., Попович Є. Адміністративно-правові моделі публічної служби. *Dictum Factum*. 2025. № 2 (18). С. 123–128. DOI: 10.32703/2663-6352/2025-2-18-123-128

7. Попович Є., Попович І., Россіхін В. Співвідношення понять «державна служба» та «публічна служба»: сучасні підходи та трактування. *Dictum Factum.* 2025. № 2 (18). С. 116–122. DOI: 10.32703/2663-6352/2025-2-18-116-122

8. Rossikhina, H., Kobylnik, D., Rossikhin, V., Biriuk, D., Rusnak, A. Modelling the Financial System Efficiency under Digital Transformation of Tax Policy: Economic Perspective. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice.* 2025. Vol. 1, No. 60. P. 249–258. DOI: 10.55643/fcaptp.1.60.2025.4588

9. Про затвердження плану заходів з реалізації у 2024–2027 роках Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.11.2024 № 1091-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1091-2024-р (дата звернення: 09.09.2026).

10. UNFPA Ukraine. Population Matters: Building Demographic Resilience and Modern Statistical System. URL: https://ukraine.unfpa.org/en/topics/population-matters-building-demographic-resilience-and-modern-statistical-system (дата звернення: 09.09.2026).

ПРАКСЕОЛОГІЯ ЛЮДВІГА ФОН МІЗЕСА І ВЗАЄМОДІЯ ЛЮДИНИ З ГЕНЕРАТИВНИМ ШТУЧНИМ ІНТЕЛЕКТОМ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

ОЛЕКСІЙ СОБІН, судовий експерт, Науково-дослідний центр судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Міністерства юстиції України (м. Київ, Україна)

DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-664-8-24

Вступ. Генеративний штучний інтелект дедалі ширше застосовується для пошуку та узагальнення інформації, аналізу документів, виявлення суперечностей, формування робочих гіпотез і підготовки проєктів професійних результатів. Однак використання технологічно потужної генеративної моделі саме по собі не забезпечує достовірності, перевірюваності та професійної придатності отриманого результату.

У поширеній практиці взаємодія з генеративним ШІ нерідко організовується навколо пошуку так званого універсального або стандартного промпта. Передбачається, що достатньо сформулювати детальну інструкцію, після чого система виконає складне професійне завдання та сформує завершений результат. Такий підхід може бути ефективним для коротких, типових і легко перевірюваних операцій, однак є недостатнім для роботи зі значним масивом матеріалів, змінним контекстом, взаємозалежними рішеннями та підвищеною ціною помилки.

Праксеологія Людвіга фон Мізеса дає методологічну основу для належного розмежування суб'єкта дії, поставленої мети та обраного технологічного засобу. Мізес розглядав

людську діяльність як свідому цілеспрямовану поведінку: людина уявляє бажаний стан, обирає засоби й діє з очікуванням досягнення поставленої мети [1]. Генеративний ШІ не змінює цієї принципової конструкції. Він може виконувати визначені інформаційні операції, але не має власної професійної мети, волі або відповідальності за використання результату. Отже, людина залишається суб'єктом професійної діяльності, а генеративний ШІ — технологічним засобом, включеним до керованого процесу.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є формалізація праксеологічної процесної моделі професійної взаємодії людини з генеративним ШІ, у якій технологічні можливості моделі підпорядковуються визначеній людиною меті, системі матеріалів, процедурі контролю та остаточному професійному рішенню.

Для досягнення мети поставлено такі завдання:

— розмежувати промптову та процесну моделі взаємодії з генеративним ШІ;

— визначити функції людини-оператора, генеративної моделі та вихідних матеріалів;

— обґрунтувати ієрархію SOP-COA-промпт;

— сформувати послідовність виконання складного професійного завдання;

— визначити місце сесійного підсумкового запису, опонентської перевірки та багаторівневого контролю якості;

— узагальнити результати практичної дослідної експлуатації запропонованої моделі.

Результати дослідження та їх обговорення. Під промптовою моделлю розуміється організація роботи навколо одного запиту або неформальної послідовності запитів без окремо визначеної процесної архітектури. У спрощеному вигляді вона має таку структуру:

завдання → промпт → відповідь моделі → перегляд користувачем.

Її перевагами є швидкість, простота і низькі організаційні витрати. Проблема виникає тоді, коли промпт намагаються перетворити на заміну всього професійного процесу. Один запит повинен одночасно охопити мету, контекст, матеріали, джерела, обмеження, заборони, формат результату, правила перевірки та критерії готовності. Збільшення обсягу інструкції не гарантує рівномірного виконання всіх її положень, а виявлення місця виникнення помилки стає ускладненим.

Дослідження людино-машинної взаємодії та LLM-ланцюгів підтверджують користь декомпозиції складної діяльності на послідовні операції, доступності проміжних результатів і можливості втручання користувача [2; 3]. Водночас сам ланцюг промптів ще не є професійною процедурою. Для цього необхідно визначити мету кожного етапу, його вхід, операцію, контрольний результат, критерій завершення та правила повернення.

Тому для складної професійної діяльності одиницею стандартизації має бути не окремий промпт, а завершений керований процес взаємодії людини з генеративним ШІ.

Первинне ядро авторської моделі утворюють три взаємопов'язані елементи: **людина-оператор — генеративна модель — вихідні матеріали**.

Людина-оператор визначає мету, обирає матеріали, установлює обмеження, оцінює проміжні результати, змінює маршрут роботи та приймає остаточне рішення. Генеративна модель виконує визначені інформаційні операції: класифікацію, узагальнення, порівняння, формування хронології, пошук суперечностей, створення варіантів і мовне редагування. Вихідні матеріали визначають фактичну основу роботи: формально переконливий

результат може бути професійно непридатним, якщо модель працює з неповним, застарілим або неправильно структурованим масивом.

Організаційне ядро моделі утворює ієрархія: **SOP-COA-промпт**.

Стандартна операційна процедура — SOP — визначає стабільну архітектуру процесу: ролі, етапи, обов'язкові заборони, форми проміжних результатів, критерії переходу, правила повернення та контрольні процедури. Стандартизується не професійне мислення людини і не зміст її рішення, а організація взаємодії та порядок перевірки.

COA — *course of action* — є варіативним сценарієм виконання конкретного завдання. Він визначає маршрут, пріоритети, строки, необхідні перевірки, допустимі скорочення та умови зміни способу роботи. SOP без COA була б або надто загальною, або надмірно жорсткою. COA забезпечує адаптацію стабільної процедури до конкретної мети, матеріалів і ризиків.

Промпт є локальною командою, адресованою генеративній моделі для виконання визначеної операції на конкретному етапі. Отже, SOP відповідає на питання «як організовано процес», COA — «який маршрут обрано», а промпт — «яку операцію необхідно виконати зараз».

Запропонована модель включає такі основні етапи:

— актуалізація контексту;

— приймання та інвентаризація матеріалів;

— диспетчеризація завдання;

— формування єдиного релевантного масиву і карти матеріалів;

— вибір COA;

— пакетний аналіз;
— індивідуальна перевірка;
— змістовний професійний аналіз;
— каскадна опонентська перевірка;
— формування чистового результату;
— QC-1 — змістовний контроль;
— оформлення;
— QC-2 — технологічний контроль;
— остаточна верифікація та рішення людини.

Кожний етап має створювати визначений контрольний результат. Перехід до наступного етапу допускається лише після перевірки попереднього виходу. Якщо виявлено критичний дефект, новий матеріал або істотну зміну завдання, здійснюється адресне повернення до відповідного попереднього етапу.

Окремим елементом моделі є принцип: **один тип складного когнітивного навантаження — один робочий прохід**.

Спочатку встановлюються матеріали, факти та суперечності, потім формується професійна змістова позиція, після цього готується чистовий результат. Лише після змістовного контролю виконується оформлення і технологічна перевірка. Така послідовність зменшує ризик, що під час технічного редагування буде непомітно змінено затверджений зміст.

Для тривалої роботи, що виконується протягом кількох сесій або робочих днів, вводиться сесійний підсумковий запис. Він формується після завершення логічного блоку або самостійного етапу, наприкінці робочої сесії чи перед тривалою перервою.

У ньому фіксуються поточний стан завдання, опрацьовані матеріали, прийняті та відхилені рішення, відкриті питання, залишкові ризики, наступні дії та перший крок наступної сесії. Такий запис не підміняє первинні матеріали, але створює контрольований вхід для продовження роботи та запобігає змішуванню завершених і наступних фаз. Необхідність структурованої фіксації контексту додатково підтверджується дослідженнями, які виявили нерівномірність використання мовними моделями інформації у довгому контексті [4].

Багаторівневий контроль якості охоплює контроль результату кожного етапу, каскадну опонентську перевірку, QC-1, заморожування змісту, QC-2 та остаточну верифікацію людиною.

Каскадна опонентська перевірка моделює критичне прочитання результату з різних професійних позицій. Кожний каскад має шукати новий тип дефекту, а не повторювати загальну команду «перевір ще раз». Діє правило зупинки: повторна перевірка не проводиться без нового матеріалу, істотної правки, зміни позиції або іншого нового предмета контролю.

Практична дослідна експлуатація моделі здійснювалася під час виконання реальних інформаційно-аналітичних і правових завдань із фіксацією процесних розривів, результатів контрольних етапів, потреби у поверненні та характеру подальших правок.

Одним із напрямів було опрацювання пакета з дев'яти взаємопов'язаних документів. Спочатку формувався єдиний релевантний масив, після чого матеріали розподілялися за напрямами й окремими документами. Відомості з одних частин пакета використовувалися для перехресної перевірки інших.

Практична дослідна експлуатація засвідчила працездатність процесної архітектури в опрацьованих

завданнях. Після проходження повного змістового циклу первинні чистові результати потребували переважно локальних, а не структурних змін. Водночас ці спостереження мають попередній характер, оскільки результат міг залежати від професійного досвіду оператора, якості матеріалів, версії моделі, режиму роботи та структури конкретного завдання.

Висновки. Праксеологія Людвіга фон Мізеса дає методологічну основу для розмежування суб'єкта професійної дії, поставленої мети та генеративного ШІ як обраного технологічного засобу.

Генеративний ШІ не є автономним суб'єктом професійної діяльності. Людина визначає мету, обирає матеріали, установлює обмеження, перевіряє результати та приймає остаточне рішення.

Стандартний промпт може бути ефективним для окремих типових операцій, але є недостатнім як самостійна основа складного професійного завдання.

Для складної діяльності одиницею стандартизації має бути завершений процес взаємодії людини з генеративним ШІ, а не окремий запит.

Ієрархія SOP-COA-промпт розмежовує стабільну архітектуру процесу, варіативний маршрут конкретного завдання та локальну машинну операцію.

Сесійний підсумковий запис забезпечує наступність тривалої роботи та створює перевірений вхід для наступної сесії.

Практична дослідна експлуатація дала підстави для попереднього висновку про працездатність і практичну придатність запропонованої процесної архітектури.

Кінцевий професійний результат створюється керованою послідовністю людських рішень і визначених,

документованих та контрольованих машинних операцій, а його професійне використання можливе лише після остаточної верифікації людиною.

Список використаної літератури:

1. Mises, L. von. *Human Action: A Treatise on Economics*. Scholar's Edition. Auburn, Alabama: Ludwig von Mises Institute, 1998. 912 p.

2. Amershi, S., Weld, D., Vorvoreanu, M., et al. Guidelines for Human-AI Interaction. *Proceedings of the 2019 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems*. 2019. P. 1–13. DOI: 10.1145/3290605.3300233

3. Wu, T., Terry, M., Cai, C. J. AI Chains: Transparent and Controllable Human-AI Interaction by Chaining Large Language Model Prompts. *Proceedings of the 2022 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems*. 2022. P. 1–22. DOI: 10.1145/3491102.3517582

4. Liu, N. F., Lin, K., Hewitt, J., et al. Lost in the Middle: How Language Models Use Long Contexts. *Transactions of the Association for Computational Linguistics*. 2024. Vol. 12. P. 157–173. DOI: 10.1162/tacl_a_00638

FREEDOM AGAINST INTELLECTUAL UNIFICATION: THE AUSTRIAN SCHOOL IN THE CONTEXT OF THE NEW MARXIST TURN

OLES TYTENKO, PhD in Economics, Information Management Coordinator, Danish Red Cross (Kyiv, Ukraine)

DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-664-8-25

Introduction. The contemporary intellectual struggle of economic ideas, which often becomes political, is increasingly less confined exclusively to the field of theoretical argumentation. It is integrated into online platforms, editorial policies, academic curricula and public legitimization methods for knowledge that is widely accessible. In this context, the "Marx renaissance" (the Marxist turn) emerges as a wide range of critical approaches that explore power, inequality, ideology, and cultural reproduction rather than as a return to nineteenth-century economic determinism.

The Austrian School of economics is a particularly significant object of this conflict. Its methodological individualism, its subjective theory of value, its critique of centralized planning, and its understanding of the market as a dynamic process of continuous discovery and exchange of knowledge are in contrast to approaches that primarily explain social phenomena through the structure of class struggle. Therefore, the debate between the Marxist and Austrian traditions is not just an intellectual argument about resource allocation, but also a clash between different views of human nature, knowledge, freedom, and the limits of social construction.

Aim and objectives of the research. The aim of the survey is to conceptualize the place of the Austrian School in the context of the new Marxist turn and to determine under what circumstances criticism of liberal economic thought moves from academic controversy to intellectual unification. To achieve this aim, it is intended to: identify the differences between classical Marxism and contemporary forms of neo-Marxist criticism; define the epistemological bases of the Austrian School; to analyse "cancel culture" as an informal mechanism for regulating public discourse; and outline the principles of academic pluralism that can ensure productive competition between economic paradigms.

Research results and discussion. Karl Marx, representing classical Marxism, drew on the materialistic relationship of production and interpreted the dominant ideas as connected with the interests of the ruling class [1, p. 67]. In his writings, he criticizes political economy in order to identify the historical specificity of commodity production, wage work, and capital accumulation [2, p. 125–177, 270–280, 762–890]. The new Marxist turn[1] extends this framework: the objects of criticism include not only property, labour, production, exploitation, and accumulation of capital, but also environmental conflict, digital platforms, information, communication, ideology, cultural production, and social consciousness are subject to criticism. From this point of view, language and public relations are not seen as neutral channels for economic argument, but as elements of social relations through which economic

[1] This is not a return to the orthodox Marxism of the twentieth century, but rather a renewed interest in the language and tools of Marxism and in the structural critique of capitalism in contemporary economic and social philosophy. The book is dedicated to M. Musto, A. Badiou, J. Therborn, D. Harvey, K. Saito and K. Fuchs, on the new beginning of Marxist thought and the formation of 21st century Marxism.

interests, class positions, and ideological structures can be reproduced. In this way, the economic statement is increasingly analysed both for its theoretical justification and for the socio-political function it plays in a specific historical and communicative context. As a result, economic debates increasingly are judged not only on the logical strength of the arguments, but also on the expected social consequences of public expression of them.

The Austrian school offers a different epistemology. Ludwig von Mises considered the purposeful activity of man to be the starting point for economic analysis [3, p. 11]. Friedrich von Hayek stressed that the knowledge needed to coordinate economic activity is distributed among millions of actors and cannot be fully concentrated in a single centre [4, p. 519–520]. According to this approach, market prices are not only a tool of exchange, but also a mechanism for transferring local, incomplete and changing knowledge [4, p. 526]. For this reason, the centralization of economic decisions is seen as a problem not only of political freedom, but of the underlying limits of human understanding.

At the level of social philosophy, the conflict between these traditions is described as a conflict between constructivism and evolutionary rationalism. The first proceeds from the possibility of consciously restructuring social institutions in accordance with a normative project. The second underlines that a large part of the effective rules emerge through long-term interaction and not as a result of a single proposal. Hayek associated the claim to comprehensive planning with the fatal fallacy of reason, which overestimates the capacity of reason to understand the complexity of the social order [5, 27]. This does not exclude institutional reform, but it requires caution in the face of radical social construction.

In academic literature, the term "cancel culture"[2] should not be used as a political label, but as a description of a set of practices of public exclusion directed against a specific person, an organization, or a label, and the associated discourse of public disapproval. These practices may include collective withdrawal of support, ostracisation, exclusion from public platforms, professional or reputational demotion and other sanctions in response to perceived breaches of social standards [6, p. 1–3; 7, p. 146–148].

Intellectual unification is not the same as scientific consensus. Consensus is reached by open examination of arguments, evidence, and methods; it is formed by narrowing the range of legitimate questions and acceptable answers. In the first case, an opponent is a necessary participant in the production of knowledge; in the second, the adversary is an obstacle to the discourse. John Stuart Mill convincingly argued that even mistaken beliefs have social value, because they encourage advocates of truth to understand their cause rather than let it become dead dogma [13, p. 34].

From this perspective, the Austrian school is important not because its ideas are immune to criticism, but because it asks the questions that economic theory lacks when it is left to reflect on itself. Who has the knowledge needed for social coordination? How do individual valuations translate into price signals? Where is the line between correcting market failures and suppressing the decentralised search

[2] The concept has been approached from several perspectives: E. Ng and P. Norris emphasize public exclusion and ostracism [6, 7], M. D. Clark discusses cancellation as a form of digital accountability [9], E. Kaufmann views it in relation to academic freedom and self-censorship [10, p. 69–75], J. J. Fahey, D. C. Roberts and S. M. Utych discuss its partisan framing [11], M. J. Hobbs and S. O'Keefe examine reputational sanctioning and repair [12], and K. H. Cummings, B. Zafari and L. Beitelspacher differentiate the cancellation of a brand from a traditional consumer boycott [13]. In this way, cancel culture can be seen as a multidimensional social mechanism that includes moral condemnation, public visibility regulation, reputational pressure and, at times, economic withdrawal.

for solutions? What are the unintended consequences of policy intervention? Even a scientist who disagrees with the Austrian answers has to consider these questions.

At the same time, defending intellectual pluralism does not mean rejecting social criticism. Austrian tradition also needs to be opened to theories of power, inequality, and institutional exclusion. Its strength lies in its analysis of knowledge, entrepreneurship, and spontaneous coordination; its potential weakness lies in its lack of attention to how unequal access to resources affects people's actual capacity to exercise their formal freedoms. A productive debate is possible only if Marxist criticism does not reduce the market to an ideological mask of dominance, and if the Austrian approach does not reduce all social conflicts to the consequences of state intervention.

The main threat to the freedom of economic thought is not, therefore, the revival of Marxist theory itself. The subject of economics can be expanded by re-questions about inequality in other aspects of social life, exploitation and power in the context of ecological conflict, digital platforms, artificial intelligence, ideology, cultural production and social consciousness. The danger is that critical thought will become the only morally acceptable paradigm, and that alternative theories will be judged by their origin or political affiliation rather than their explanatory power. In such circumstances, "cancel culture" becomes a mechanism for the propagation of new orthodoxy, not liberation.

Conclusions. The new Marxist turn reflects the real need to rethink the social consequences of market transformation, inequality, and power concentration. However, its intellectual value diminishes when critical theory is turned into a tool to set the limits of what is permissible thought. The Austrian school, with its emphasis on knowledge limits, subjectivity, and spontaneous coordination, is a necessary

counterbalance to conscious social construction projects. Freedom of economic thought does not require the immunity of certain schools, but rather institutional conditions in which no paradigm can monopolize the right to dictate what questions can be asked. The new Enlightenment should be based not on the triumph of any ideology, but on a culture of reasoned disagreement.

References:

1. Marx, K., Engels, F. *The German Ideology*. Amherst, NY: Prometheus Books, 1998. 590 p.

2. Marx, K. *Capital: A Critique of Political Economy*. Vol. 1. London: Penguin Classics, 1990. 1152 p.

3. Mises, L. von. *Human Action: A Treatise on Economics*. Auburn, AL: Ludwig von Mises Institute, 1998. 912 p.

4. Hayek, F. A. The use of knowledge in society. *American Economic Review*. 1945. Vol. 35, no. 4. P. 519–530.

5. Hayek, F. A. *The Fatal Conceit: The Errors of Socialism* / ed. By W. W. Bartley III. Chicago: University of Chicago Press, 1988. 180 p.

6. Ng, E. *Cancel Culture: A Critical Analysis*. Cham: Palgrave Macmillan, 2022. 153 p. DOI: 10.1007/978-3-030-97374-2

7. Norris, P. Cancel culture: myth or reality? *Political Studies*. 2023. Vol. 71, no. 1. P. 145–174. DOI: 10.1177/00323217211037023

8. Clark, M. D. DRAG THEM: a brief etymology of so-called "cancel culture". *Communication and the Public*. 2020. Vol. 5, no. 3–4. P. 88–92. DOI: 10.1177/2057047320961562

9. Kaufmann, E. *Academic Freedom in Crisis: Punishment, Political Discrimination, and Self-Censorship*. London: Center for the Study of Partisanship and Ideology, 2021. 195 p. (CSPI Report; no. 2).

10. Fahey, J. J., Roberts, D. C., Utych, S. M. Principled or partisan? The effect of cancel culture framings on support for free

speech. *American Politics Research*. 2023. Vol. 51, no. 1. P. 69–75. DOI: 10.1177/1532673X221087601

11. Hobbs, M. J., O'Keefe, S. Agonism in the arena: analyzing cancel culture using a rhetorical model of deviance and reputational repair. *Public Relations Review*. 2024. Vol. 50, no. 1. Art. 102420. DOI: 10.1016/j.pubrev.2023.102420

12. Cummings, K. H., Zafari, B., Beitelspacher, L. #Canceled! Exploring the phenomenon of canceling. *Journal of Business Research*. 2025. Vol. 186. Art. 115025. DOI: 10.1016/j.jbusres.2024.115025

13. Mill, J. S. *On Liberty* / ed. by E. Rapaport. Indianapolis: Hackett Publishing Company, 1978. 144 p.

14. Popper, K. R. *The Open Society and Its Enemies*. New one-volume ed. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2013. 808 p. DOI: 10.1515/9781400846672

ВІД ІНСТИТУЦІЙНИХ СЛАБКОСТЕЙ ДО РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ МІСТ: ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД

ОЛЕГ ШУЛЬГА, кандидат юридичних наук, Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Мамутова Національної академії наук України» (м. Київ, Україна)

DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-664-8-26

Вступ. Повномасштабна війна в Україні актуалізувала питання інституційної резильєнтності міст як здатності міської системи зберігати функціональність, адаптуватися до шокових станів та відновлюватись за кризових умов. У цьому контексті резильєнтність доцільно розглядати не лише як відповідь на зовнішні загрози, а й як стратегічний напрям розвитку в умовах невизначеності. Вона базується на інтеграції економічних, правових, соціальних і цифрових механізмів, які формують спроможність міста до адаптації, трансформації та сталого функціонування [1]. Для українських міст це особливо важливо з огляду на необхідність одночасного забезпечення життєдіяльності, реагування на воєнні загрози та формування передумов для відновлення. Водночас резильєнтність міста не може забезпечуватися лише посиленням спроможностей окремого органу чи інфраструктурного об'єкта, оскільки порушення функціонування одного елемента може спричинити ланцюгові наслідки для всієї міської системи.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування економіко-правового підходу до забезпечення інституційної резильєнтності українських міст шляхом поєднання праксеологічних положень Австрійської

школи економіки, концепції інституційної редундантності та правових механізмів забезпечення безперервного виконання функцій, істотних для життєдіяльності міста. Завданнями є визначення основних форм інституційної вразливості міських систем; розкриття значення економічного розрахунку та розосередженого знання для прийняття рішень в умовах обмеженості ресурсів; визначення можливостей вибіркового резервування та диверсифікації; окреслення правових і фінансових інструментів зменшення ризику припинення або істотного порушення відповідних функцій.

Результати дослідження та їх обговорення. Інституційну вразливість міста доцільно розглядати через взаємопов'язані прояви функціональної концентрації, процедурної негнучкості, інформаційної фрагментації та ресурсної залежності. *Функціональна концентрація* виникає за надмірної залежності виконання функції, безперервність якої має істотне значення для життєдіяльності міста, від одного органу, оператора, постачальника або інфраструктурного вузла. За таких умов порушення діяльності одного суб'єкта може перетворитися на системний ризик. *Процедурна негнучкість* проявляється, коли нормативно встановлені процедури закупівель, фінансування, організації надання послуг або взаємодії суб'єктів не дають змоги своєчасно перейти до альтернативного способу виконання функції. Водночас вирішення цієї проблеми не повинно ототожнюватися з механічним скороченням відповідного регулювання. Більш обґрунтованим видається попереднє визначення допустимих альтернатив, меж дискреційних повноважень, процедур їх застосування та відповідальності за результат із дотриманням вимог безпеки, законності, доступності відповідних послуг та спеціальних обмежень воєнного стану.

Інформаційна фрагментація полягає в недостатній сумісності інформації та процедур її обміну між органами

державної влади, органами місцевого самоврядування, операторами інфраструктури та іншими суб'єктами. Концепція розосередженого знання Ф. А. фон Гаєка [2] дає підстави наголошувати, що забезпечення резильєнтності потребує не лише накопичення інформації, а й створення правових та організаційних умов для її своєчасного обміну. *Ресурсна залежність* характеризується надмірною прив'язаністю відновлення або підтримання міських процесів до одного джерела фінансування, постачання чи страхового захисту. Її зменшення передбачає диверсифікацію джерел фінансування, використання допустимих боргових інструментів та механізмів страхування. Бюджетний кодекс України допускає місцеві внутрішні та зовнішні запозичення за умов дотримання встановлених процедур, обмежень щодо місцевого боргу та економічного обґрунтування джерел обслуговування та погашення боргу.

Економічний вимір запропонованого підходу пов'язаний з положеннями Л. фон Мізеса про економічний розрахунок: за обмежених ресурсів необхідно порівнювати альтернативні способи їх використання [3]. Для міського управління це означає врахування альтернативних витрат, доступних ресурсів, очікуваних наслідків і відповідальності за результат. Водночас такий підхід не передбачає автоматичного перенесення ринкових механізмів на всі сфери міського господарства, оскільки їх застосування може обмежуватися природною монополією, ліцензуванням, тарифним регулюванням або технічною неподільністю мереж.

Підхід Мізеса доповнюється концепцією розосередженого знання Ф. А. фон Гаєка. Оскільки необхідні для рішень відомості розподілені між різними суб'єктами, централізоване прийняття всіх операційних рішень обмежується неповнотою інформації [2]. Тому органи державної влади та місцевого самоврядування мають забезпечувати

правила, захист прав, відповідальність і координацію, тоді як вибір між допустимими способами виробництва, постачання чи організації послуг може здійснюватися шляхом порівняння альтернатив з урахуванням безпеки та публічного інтересу.

Важливим доповненням до зазначеного підходу є концепція інституційної редундантності. М. Ландау зазначав, що дублювання функцій за певних умов підвищує надійність організаційних систем [4]. У той же час, надлишковість має вартість, тому для міста економічно обґрунтованим є не загальне дублювання ресурсів, а вибіркове резервування функцій, безперервність яких має істотне значення для життєдіяльності міста, а припинення може спричинити каскадні наслідки [5]. Для первинного оцінювання резервування може застосовуватися спрощена модель очікуваної втрати $EL=p\times L$, де p — імовірність припинення або істотного порушення функції; L — втрати від її недоступності. Модель має орієнтовний характер і потребує врахування тривалості порушення, каскадних наслідків, вартості відновлення та соціально значущих втрат. Резервування є економічно обґрунтованим, коли очікуване зменшення втрат і часу відновлення перевищує приведену вартість створення та утримання резерву.

Зазначені положення дають підстави запропонувати послідовність оцінювання інституційної резильєнтності міста: визначення мінімально необхідного рівня відповідної послуги або результату; встановлення суб'єктів та інфраструктурних елементів, від яких залежить його забезпечення; виявлення потенційних «єдиних точок відмови»; визначення юридично доступних альтернатив; оцінювання економічної доцільності резервування; закріплення відповідних механізмів у договорах, планах взаємодії та інших передбачених законодавством документах. Такий підхід поєднує аналіз вразливостей, адаптивних спроможностей та інфраструктурних і управлінських компонентів.

Правове забезпечення запропонованої моделі має спиратися передусім на вже наявні механізми планування та взаємодії. Закон України «Про критичну інфраструктуру» передбачає плани та програми реагування на кризові ситуації, регіональні плани та програми з протидії загрозам критичній інфраструктурі, включаючи аварійні плани, плани реагування на кризові ситуації, плани взаємодії, плани відновлення об'єктів критичної інфраструктури, плани проведення навчань та тренувань. Національний план захисту та забезпечення безпеки та стійкості критичної інфраструктури конкретизує ці положення щодо взаємодії, підтримання життєво важливих функцій, кризового реагування, відновлення та резервування. Тому інституційні ризики доцільно інтегрувати до відповідних планів і процедур із забезпеченням належного інформаційного обміну та розподілу відповідальності.

Фінансові механізми резильєнтності мають формуватися з урахуванням правових можливостей місцевих бюджетів і реальної спроможності територіальних громад. Зокрема, місцеві запозичення можуть використовуватися як додатковий інструмент за дотримання бюджетних процедур, оцінки боргового навантаження та наявності прогнозованих джерел обслуговування й погашення боргу.

Таким чином, інституційна резильєнтність міста формується не шляхом максимального накопичення ресурсів або концентрації повноважень, а через створення умов, за яких припинення діяльності окремого суб'єкта, процедури чи інфраструктурного елемента не спричиняє непропорційного порушення функцій, безперервність яких має істотне значення для життєдіяльності міста.

Висновки. Інституційну резильєнтність українських міст доцільно розглядати як здатність міської системи забезпечувати постійне виконання функцій, безперервність

яких має істотне значення для життєдіяльності міста, навіть за порушення діяльності окремих її елементів. Основними джерелами вразливості є функціональна концентрація, процедурна негнучкість, інформаційна фрагментація та ресурсна залежність. Подолання вразливостей потребує поєднання економічного розрахунку, розосередженого знання та інституційної редундантності. Правові механізми реалізації такого підходу мають забезпечувати належну координацію, обмін інформацією, розподіл відповідальності та завчасне визначення альтернативних способів виконання критично важливих функцій.

Список використаної літератури:

1. Тарасевич О. В., Жилінська Л. О. Роль та значення резільєнтності міст: економіко-правовий вимір. *Грааль науки*. 2025. № 53. С. 127–132. DOI: https://doi.org/10.36074/grail-of-science.20.06.2025.013

2. Hayek, F. A. The Use of Knowledge in Society. *The American Economic Review.* 1945. Vol. 35, No. 4. P. 519–530. URL: https://home.uchicago.edu/~vlima/courses/econ200/spring01/hayek.pdf

3. Mises, L. von. Economic Calculation in the Socialist Commonwealth. 1920. URL: https://mises.org/online-book/economic-calculation-socialist-commonwealth

4. Landau, M. Redundancy, Rationality, and the Problem of Duplication and Overlap. *Public Administration Review*. 1969. Vol. 29, No. 4. P. 346–358. DOI: https://doi.org/10.2307/973247

5. Prado, M. M. Redundancy as a Legal Strategy to Combat Corruption: Exploring the Potential of Institutional Multiplicity to Create Fail-Safe Systems. *Current Legal Problems.* 2024. Vol. 77, No. 1. P. 335–376. DOI: https://doi.org/10.1093/clp/cuae010

МІЖНАРОДНИЙ ІНСТИТУТ СВОБОДИ
INTERNATIONAL LIBERTY INSTITUTE

Міжнародний Інститут Свободи (ILI) — мозковий центр, діяльність якого спрямована на популяризацію, розвиток, зміцнення ідей та цінностей свободи шляхом експертних досліджень та практичних рішень для економіки та політики України, інших країн Європи та світу.

Засновники ILI, вбачають своєю місією створення інтелектуальної основи, виховання людей, формування коаліції для інституційного переходу України до вільного ринку, верховенства права, захисту приватної власності та обмеженої держави — через освіту, дослідження, видання, публічну комунікацію та партнерства. Одним з важливих завдань ILI є заснування української наукової школи та інтелектуальної спільноти на основі наукової спадщини Австрійської економічної школи, ідей класичного лібералізму.

Об'єктами наукових досліджень ILI є теорія та практика економічного розвитку, транзит економік країн від соціалістичної (радянської) моделі до капіталістичної, роль і місце людини, бізнесу та держави у створенні багатства та процвітання, а також свобода як ключовий нематеріальний актив XXI століття.

ILI вивчає та описує Людину у процесах виробництва, обміну, споживання товарів та послуг у реальному житті, у середовищі найрізноманітніших мотивів, цінностей та інтересів. Для нас Людина — живий суб'єкт, що діє,

самостійно обирає цілі та засоби, напрями інвестування та взаємодії з іншими суб'єктами. Ми досліджуємо, як в умовах об'єктивно обмежених ресурсів, у режимі розподілу праці забезпечити реалізацію прав і свобод людини, включаючи право приватної власності. Як побудувати взаємини між Державою, Бізнесом та Людиною, щоб в умовах свободи забезпечити мир, добробут та реалізацію людьми особистих планів у режимі добровільного, взаємовигідного обміну між собою.

ILI створили три оригінальні інструменти для оцінки різних аспектів економічної діяльності Людини, Бізнесу та Держави:

— Індекс національної економічної безпеки;

— Індекс економіки здорового глузду;

— Індекс соціального добробуту.

Індекси та концепції ILI — «Концепція національної економічної безпеки» та «Концепція знищення корупції в Україні» є джерелами інформації та дієвих рекомендацій для поліпшення якості державного управління, економічної політики, механізмів взаємодії власників, інвесторів, виробників, підприємців та споживачів.

Для реалізації своєї місії одним із напрямків діяльності ILI є проведення різноманітних заходів: конференцій, відкритих зустрічей, панельних дискусій тощо. ILI збирає найкращих експертів для обговорення актуальних проблем сьогодення. Події транслюються в прямому ефірі та доступні для перегляду. Одним із важливих напрямків діяльності є видання книг та інших просвітньо-інформаційних матеріалів.

ILI підтримує власний сайт і сторінки у соціальних мережах, співпрацює з іншими мозковими центрами та підприємницькими об'єднаннями.

Матеріали експертів ILI, дослідження та анонси подій розміщуються на офіційному вебсайті https://www.ilibertyinstitute.org/, а також на сторінках соціальних мереж Інституту:

https://www.facebook.com/ilibertyinstitute

https://x.com/ilibertyinst

https://www.linkedin.com/company/ilibertyinstitute/

https://www.youtube.com/@ilibertyinstitute

https://www.youtube.com/@ILIeducation

https://t.me/Vox_Liberty

Фінансування ILI здійснюється коштом засновників, українських підприємців та всіх, хто прагне розвитку ідей свободи в Україні та світі.

Партнери III Міжнародної науково-практичної конференції «Читання Мізеса 2026. Антикризові стратегії XXI століття: праксеологія, ринок і межі держави»

Український Католицький Університет (УКУ) — приватний заклад вищої освіти у Львові, заснований Українською греко-католицькою церквою. Перший католицький університет на пострадянському просторі є спадкоємцем Греко-католицької богословської академії, створеної у 1928 р. митрополитом Андреєм Шептицьким. УКУ отримав державну акредитацію у 2006 р. й функціонує без державного фінансування, покладаючись на підтримку меценатів та внески студентів.

https://ucu.edu.ua/

Українське Бізнес-братство (УББ) — об'єднання підприємців, зі спільними цінностями соціальності, єдності, ведення бізнесу, патріотизму та особистісного розвитку. Засноване з метою сприяння розвитку бізнесу та побудови нової України, УББ підтримує своїх членів через доступ до ресурсів, знань та соціальних ініціатив. Організація активно інвестує в освіту та благодійність, прагнучи створити сприятливе середовище для підприємництва. УББ є співзасновником Міжнародного Інституту Свободи.

https://www.ubb.community/

Видавництво Wellbooks — українське видавництво, що спеціалізується на літературі з економіки, бізнесу, психології та саморозвитку, яке здобуло визнання завдяки якісним перекладам творів з акцентом на ідеї лібертаріанства та особистої свободи. Wellbooks також пропонує книги для дітей, які знайомлять із основами економіки через захоплюючі сюжети, та прагне створити спільноту ентузіастів економічних знань.

https://www.wellbooks.com.ua/

Українські Студенти за Свободу (УСС) — молодіжна громадська організація, яка просуває ідеї індивідуальної, економічної та політичної свободи в Україні. Вона об'єднує студентів і молодих лідерів, що виступають за принципи вільного суспільства, через освіту, адвокацію та практичні проєкти. УСС є частиною міжнародної мережі "Students for Liberty". Діяльність ГО включає проведення освітніх заходів, акцій на підтримку свободи та реформ.

https://studfreedom.org/

Наукове видання

ЗБІРКА МАТЕРІАЛІВ III МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «ЧИТАННЯ МІЗЕСА 2026. АНТИКРИЗОВІ СТРАТЕГІЇ XXI СТОЛІТТЯ: ПРАКСЕОЛОГІЯ, РИНОК І МЕЖІ ДЕРЖАВИ»

Відповідальний за випуск – *М. Камчатний*
Дизайн обкладинки – *Я. Шевченко*
Технічний редактор – *О. Гринюк*
Верстка – *О. Данильченко*

Підписано до друку 21.10.2026. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Rubik. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 10,23. Наклад 300. Замовлення № 1026-90.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Українсько-польське наукове видавництво "Liha-Pres"
79000, м. Львів, вул. Технічна, 1
87-100, м. Торунь, вул. Лубіцка, 44
Телефон: +38 (050) 658 08 23
E-mail: editor@liha-pres.eu
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6423 від 04.10.2018 р.